

**Sanat Aşığı Bir Derviş Meşrep
ÜSKÜDARLI HOCA ALİ RIZA**

**ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ**

Tek zevkim ve duygularım, ÷lkemin tatlı gökyüzü altındaki zümrüt perspektife serpilmiş yerli ve milli bir hayat dili söyleten yuvalarını, mahallelerinin manzaralarını, ağaçlıklarını, yüksek tarihi eserlerini öldürmemek ve onlara uzun sürecek bir ömür kazandırmaktır. Bu uğurda pek çok poşatlar, krokiler; gerek kalem, gerek suluboya ve yağlıboya ile resimlerim var ki hepsini saklarım. Bunlar günden güne artmakta olan armağanlarımdır. Eski yeni poşatlarım ve bitirilmiş eserlerim vardır. Bu çeşitli eserler, bugün koleksiyon halinde düzenlenmiş olarak çalışma yerimde bulunuyor.

Üsküdarlı Hoca Ali Rıza

**ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ**

f | t | @uskudarbld
www.uskudar.bel.tr / 444 0 875

iyi ki ÜSKÜDAR var!

Hilmi Türkmen
BELEDİYE BAŞKANI

SANAT AŞIĞI BİR DERVİŞ MEŞREP
Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey

Üsküdar Belediyesi Adına Yayın Sahibi
Hilmi Türkmen / Belediye Başkanı

Kültür Sanat Danışmanı
Gülsüm Hasbal İsmailoğlu

Genel Koordinatör
Zekeriya Şanlıer / Başkan Yardımcısı

Kültür İşleri Müdürü
Mesut Meyveci

Sanat Yönetimi ve Kürasyon
Erkan Doğanay

Proje Koordinasyon
Meral Çam

Teknik Destek
Hatice Atlıhan

Metinler
Beşir Ayvazoğlu, Ahmet Cem Ener, Pınar Bolet Koç, Naciye Turgut, Gül Sarıdikmen

Grafik Tasarım
Studio Craft Works

Eser Görselleri
Milli Kütüphane

Baskı
Merkez Ofset: Maltepe Mah. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi 6. Kat F-Blok No:3
(4NF12) Topkapı / İSTANBUL Tel: 0552 707 25 44

ISBN: 978-605-9719-88-9

Kültür Yayınları No: 163

Mart, 2023

Bu kitapta yayınlanan yazı ve resimlerin tüm hakları saklıdır. Yasal sınırlar içerisinde ve kaynak göstermek suretiyle yapılacak alıntılar dışında her türlü kullanım ve çoğaltma yayıncının yazılı iznine tabidir.

Kültür ve Turizm Bakanlığının koleksiyon desteği ile hazırlanan bu projenin içeriği hiçbir surette Kültür ve Turizm Bakanlığının görüşlerini yansıtmamakta olup, içerik ile ilgili tüm sorumluluk Üsküdar Belediyesi'ne aittir.

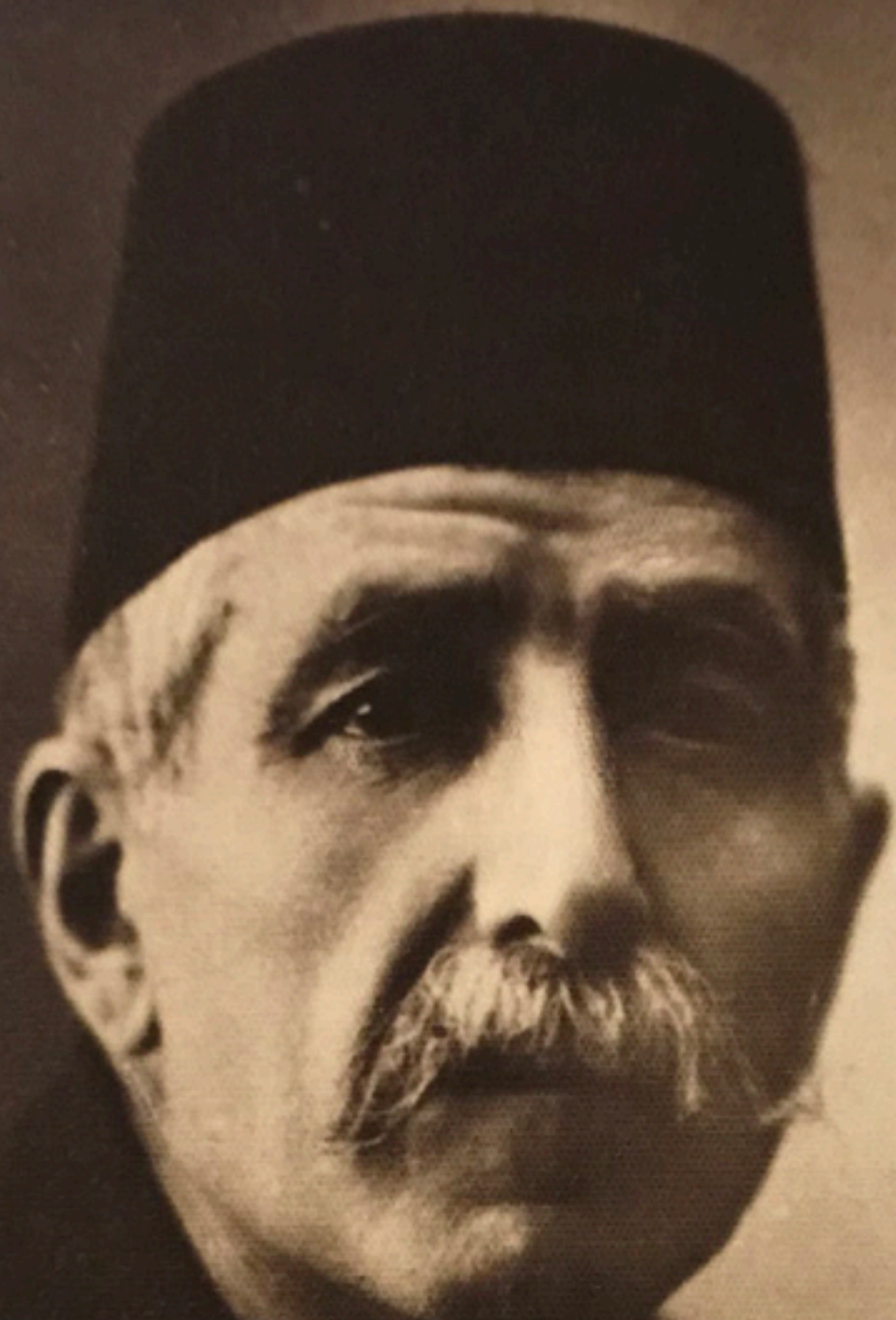
TEŞEKKÜRLER

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı
Kùtùphaneler ve Yayınlar Genel Mùdùrlùđù

Milli Kùtùphane

Tùrkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Sùleymaniye Yazma Eser Kùtùphanesi

Ali Odabařı
Ayhan Tuđlu
Ahmet Cem Ener
Raffi Portakal
Gùlbùn Mesera
Beşir Ayvazoğlu
Muhiddin Macid
Ùmer Faruk şerifoğlu
Ramazan Minder
Hatice Atlıhan
Pınar Bolel Koç
Naciye Turgut
Gùl Sarıdikmen

“Bu fani dünyadan bir gün gcp
gideceęim. Ama yeniden dünyaya
gelmek olanaęım olsa, Allah’tan
yine ressam olmayı dilerim.”

Üsküdarlı Hoca Ali Rıza

Modern Türk resim sanatının kurucu babalarından olan Hoca Ali Rıza hem sanatsal hem de tarihsel olarak önemli bir sanatçımız, gurur duyduğumuz bir hemşehrimizdir. Bugün ülkemizde resim sanatının ulaştığı düzeyin temelinde Hoca'nın emekleri, sabrı ve resme bakışı vardır. Elbette bu konuda yalnız değildir. Üyesi olduğu Asker Ressamlar kuşağının ve hocası olduğu 1914 kuşağı ressamlarının da bu büyük geleneğin oluşmasında büyük emekleri vardır.

Hoca Ali Rıza, doğduğu 1858 yılından vefat ettiği 1930 yılına kadar hep Üsküdar'da yaşamış, Üsküdar'ın sosyal dokusunu, bütün coğrafi güzelliklerini resmederken İstanbul'un bütününe de kayıtsız kalmamıştır. Farklı tekniklerle, farklı malzemelerle şehrimizin bugün bize uzak olan güzelliklerini dürüstçe tuvale yansıtmıştır.

Asıl erdemi ise resim sanatına aynı zamanda bir milli vazife olarak bakması diyebiliriz. Oryantalist ressamların önyargılara ve çarpık hayallere dayanan, gerçeklikten kopuk, masalsı Türk – Türkiye tasvirlerini gerçekçi bir resim anlayışı ile tashih etmiştir. Bu resim anlayışıyla da yeni resamlara yol göstermiştir.

Geleneksel sanatlarımızın içinde yer almayan, modernleşme ile hayatımıza giren, Saray'ın da teşvik etmesiyle kendisine meşru bir zemin bulan resim sanatı okulların müfredatında yer bulmuş, Hoca Ali Rıza bu açılan alan sayesinde de öğrenciler yetiştirmiştir. Nitekim kendisi de resim sanatıyla mezunu olduğu askeri okullarda tanışmıştır.

Dervişane bir hayat yaşayan, sabırlı bir eğitimci olan, milli hislerle üreten vatanperver bir sanatçı olarak Hoca Ali Rıza resimlerinin yanında yazdıkları ve söyledikleriyle de günümüz sanatçılarına güçlü mesajlar bırakmıştır. Elinizdeki bu kitabın hazırlanmasında işte bu noktaların payı büyüktür. Vefatının üzerinden 100 yıla yakın bir süre geçmesine rağmen eskimeyen, yeni kuşaklar tarafından sevgiyle, saygıyla takip edilen Hoca'ya dair yazılmış çok iyi metinleri bu vesileyle derledik.

Üsküdar Belediyesi olarak bu büyük sanatçının, değerli hemşehrimizin hayatını, sanatını ve eserlerini bir kitap olarak derlemek ve yayınlamaktan büyük mutluluk duyuyoruz. Bu kitabın hazırlanmasında emeği geçen yazarlara, sanatçılara ve eserlerin temininde yardımcı olan kurumlarımıza çok teşekkür ediyorum.

Üsküdarlılar olarak bizler, değerlerimizin her daim hatırlanması için kültür, sanat çalışmalarımıza ve yayıncılığa devam etmekten büyük mutluluk duyuyoruz. Bu vesileyle başta Hoca Ali Rıza olmak üzere kültür ve sanat tarihimizde yeri olan bütün sanatçılarımızı rahmetle ve şükranla anıyoruz.

Hilmi Türkmen
BELEDİYE BAŞKANI

“Peyzaj, natürmort, hayali resimler gibi üç resim alanında karakalem, füzen, pastel, suluboya, yağlıboya ile pek çok çalıştım. İstanbul’da 1909 yılında çıkmakta olan ressamlığın güzel niteliğini halka tanıtan (Ressamlar Cemiyeti Gazetesı’nin), bana ayrılan özel bir sayısında görüleceği gibi en büyük eğilimim milletimi duygu, şekil ve ahlak bakımından gerçek bir biçimde yansıtmaktır. İstanbul’u ölmez bir hayat dili ile söyleten eserleri ortaya koymaktır. ”

Üsküdarlı Hoca Ali Rıza

SUNUŞ

Üsküdar'lı Bir Ressam Hoca; Ali Rıza Bey Erkan Doğanay

“Ressamlık tabiattan çizmektir. Modelden çizmeğe çalışan, tabiattan çizirken muvaffak olamaz.”

Üsküdarlı Hoca Ali Rıza

Sanat ve doğa birbirinin içinde gizli iki kavram olarak düşünülebilir. Tarih boyunca sanatçılar doğadan etkilenmişlerdir. Hatta sanatçıların ilham kaynağı çoğunlukla doğa olmuştur diyebiliriz. Doğadan tasvire en uzak sanatçılar bile doğadan bir şekilde etkilenerek sanata ilk adımlarını atmışlardır. Doğaya ve çevreye sanatçı gözüyle bakmak sanatsal öğrenmenin de başlangıcıdır. Görsel alanın son noktası sayılabilecek “soyutlama” dahi doğadan kopuk değildir aksine doğanın sınırsızlığını gösterir. Böylece sanat bir anlamda doğayı taklitten doğar ve var olur. Doğanın kendisi de bir sanat eseridir: Doğada var olan renkler, çizgiler, estetik sürekli ve canlı bir şekilde sanatın en güzel örneklerini sunar. Sanatçılar da bir bilim insanı titizliği ile üretim süreçlerinde mutlaka doğayı incelerler. Doğadaki sınırsız şekil ve form örneği sanatsal üretimlerinin yönünü, konusunu belirler.

Doğayı rehber edinenlerden biri de Türk resminin ilklerinden Ali Rıza Bey'dir.

Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey olarak da anılan sanatçı, yaşamı boyunca gerek mütevazı kişiliği gerekse sayısız eserleriyle resim sanatının sevilerek yaygınlaşmasında önemli rol oynadı. Aslen Rumeli kökenli olan Üsküdarlı Süvari Binbaşı Mehmet Rüştü Efendi'nin oğlu olan Ali Rıza, 1858'de, Üsküdar'ın Ahmediye Mahallesi'nde dünyaya geldi. Küçük yaşlarda başlayan resim yapma tutkusunu kuşkusuz babasının hattatlığı ve yazı sanatına olan ilgisi derinleştirmiştir. İptidaî ve Rüştîye eğitimini Üsküdar'da tamamlayan Ali Rıza Bey, ardından Harbiye'den Mülâzım-ı Sani (Teğmen) rütbesiyle mezun olmuştur. Daha sonra resim muallim muavini göreviyle Harbiye'ye Osman Nuri Paşa'nın yardımcılığına atanmıştır. Burada ömrünün kırk yedi yılını eğitimcilikle ve sayısız resim yaparak geçirir. 1911'de, Kaymakam (Yarbay) rütbesiyle emekli oldu.

Meslek yaşamı boyunca sayısız öğrenci yetiştiren Hoca Ali Rıza, önemli görevler üstlendi. Bunlardan 1909'dan 1912'ye

kadar sürdürdüğü, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Başkanlığı ilgi çekicidir. Dostları, öğrencileri, meslektaşları arasında eğitimcilik yönüyle saygı uyandıran “Hoca” sıfatıyla tanınırdı. Genç öğrencilerine verdiği öğütlerle vatan ve sanat sevgisi aşlamıştır. Çok sevdiği öğrencisi Süheyl Ünver’e bir öğüdünde şöyle söylemiştir: “...En ufak bir kâğıdı bile atma. Hoşa giden her şeyi kaydet. Memleketimizin millî abide ve evlerini tespit et. Dostlara ağırlık verme ve onları sık sık taciz etme. Fakirlere acı! Bize hizmet eden zavallıları minnetle yâd ederek gönüllerini şad et. Onların yardımına koş. Derviş olmayarak dervişleşeb ol. Daima faydalı şeylerle meşgul olarak çalış. Güzel sözlerle ruhunu incelt. Güzel resimli defterler doldur. Küçükleri sevindir. Her türlü mahlûka acı. Örnek bir vatanperver ol!”

Kendisi gibi Üsküdarlı ve ressam olan İsmail Hakkı Bey’in kız kardeşi Nadide Hanım ile evlenen Ali Rıza Bey’in dört çocuğu olur. Çocuklarından Ayşe Kadriye hariç Fatma Hamide, Mehmet Nasır, Fatma Nimet’de resim sanatıyla ilgilenmişlerdir. Hoca Ali Rıza’nın çok sevdiği kayınbiraderi İsmail Hakkı Bey Osmanlı deniz ressamı arasında yer alır.

Doğadan çalışmayı çok seven Hoca Ali Rıza, öğrencilerinin kırkambar adını verdikleri, içinde boyaların,

kalemlerin, kağıtların ve gerekli her türlü malzemenin bulunduğu çantasını alıp İstanbul sokaklarını, bağlarını, bahçelerini gezerek yaptığı gözlemleri eserlerine aktarmıştır.

Açık alanda küçük ebatlı farklı yüzeylere sürekli “nefes alır gibi” resim çalışan Hoca Ali Rıza, İstanbul görünümüleri arasında yoğunlukla Üsküdar resimleri, Boğaziçi, Çamlıca, Ünalın, Kız Kulesi gibi yerler çoğunluktadır. Bundan dolayı da Türk resim tarihine “Üsküdarlı” adıyla geçmiştir.

Malik Aksel, çoğunluğu Üsküdarlı olan Türk ressamlarının peyzaj çalışmalarını da bu çevrede gerçekleştirdiklerini ve bu devirde Üsküdar’ın, “ressamlar diyarı” olduğunu söyler.

Bu ressamlar “...Türlü mahrumiyetler içinde en ücra köylere gitmişler, güneşli, açık havada Nuhkuyusu, Değirmendere, Merdivenköyü, Nakkaştepe, Dudullu nihayet Gebze’yi karış karış resimlemişlerdir. Buralarda harman yerleri, köhne çınarlı çeşme başları, küçük ahşap evler arasında asma çardakları, yosunlu damlar, kenar mahallelerden sonra çoban kulübeleri, mısır tarlaları, su değirmenleri...” gibi görünümüleri seçmişlerdir. Bu ressamlardan Hoca Ali Rıza Bey (1858-1930), Süleyman Seyyid Bey (1842-1913), Şeker Ahmet Paşa (1841-1907) ve Hüseyin Zekai Paşa (1859-1919)’nın; Üsküdar’ın tanınmasında önemli rolleri olmuştur.

Bu açıdan Malik Aksel, Türk Resmînin Üsküdar'dan doğmuş olduğunu söylemekle mübalağa olmayacağını belirterek; Üsküdar'ın Türk Sanatı için ne kadar önemli olduğunu vurgular. Osman Hamdi Bey ve Halil Paşa gibi Üsküdarlı olmayan; ancak yine Malik Aksel'in deyimiyle "Üsküdar Ekolü"nü etkisiyle, çalışmalarını bu çevrelerde gerçekleştiren ünlü sanatçıların olması da Üsküdar ve çevresinin dönem sanatçıları için önemini göstermektedir.

Üsküdar'dan çok sayıda sanatçı yetişmiştir. Hoca Ali Rıza Bey ve çağdaşlarının dışındaki bazı sanatçıların isimleri de şöyledir: Üsküdarlı Abdi (?-?), Çiçek Ressamı

Üsküdarlı Ali (?-?), Ahmet Ziya Akbulut (1869-1938), Üsküdarlı Cevat (1871-1939), Osman Asaf (1869-1935), Müfide Kadri (1889-1911), Üsküdarlı Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey (1871-1946), Üsküdarlı Osman (1866-1921), Ali Sami (1867-1917), Yüzbaşı Nurettin (1868-), Üsküdarlı Mahmut (1878-1917), Mehmet Necmettin Okyay (1884- 1976), Selâmi Barutçu (1897-), Mithat İnel (1911-) (Aksel, 1971: 277-278; İslimyeli, 1965; 1967; 1969).

Yukarda da isimleri anılan Üsküdarlı sanatçıların arasında en yoğun çalıştığı bilinen isim Hoca Ali Rıza Bey'in eserleri incelendiğinde, beş bin civarında resminin arasında en fazla Üsküdar'ı konu olarak yüzeylerine

۲۸	۲۶	۱۴	توده دو قاصد صبح خیزانه
۲۹	۲۷	۱۵	توده دو قاصد
۳۰	۲۸	۱۶	توده دو قاصد صبح خیزانه
۳۱	۲۹	۱۷	توده دو قاصد صبح خیزانه
۳۲	۳۰	۱۸	توده دو قاصد صبح خیزانه
۳۳	۳۱	۱۹	توده دو قاصد صبح خیزانه
۳۴	۳۲	۲۰	توده دو قاصد صبح خیزانه
۳۵	۳۳	۲۱	توده دو قاصد صبح خیزانه
۳۶	۳۴	۲۲	توده دو قاصد صبح خیزانه
۳۷	۳۵	۲۳	توده دو قاصد صبح خیزانه
۳۸	۳۶	۲۴	توده دو قاصد صبح خیزانه
۳۹	۳۷	۲۵	توده دو قاصد صبح خیزانه
		۲۶	توده دو قاصد صبح خیزانه
		۲۷	توده دو قاصد صبح خیزانه

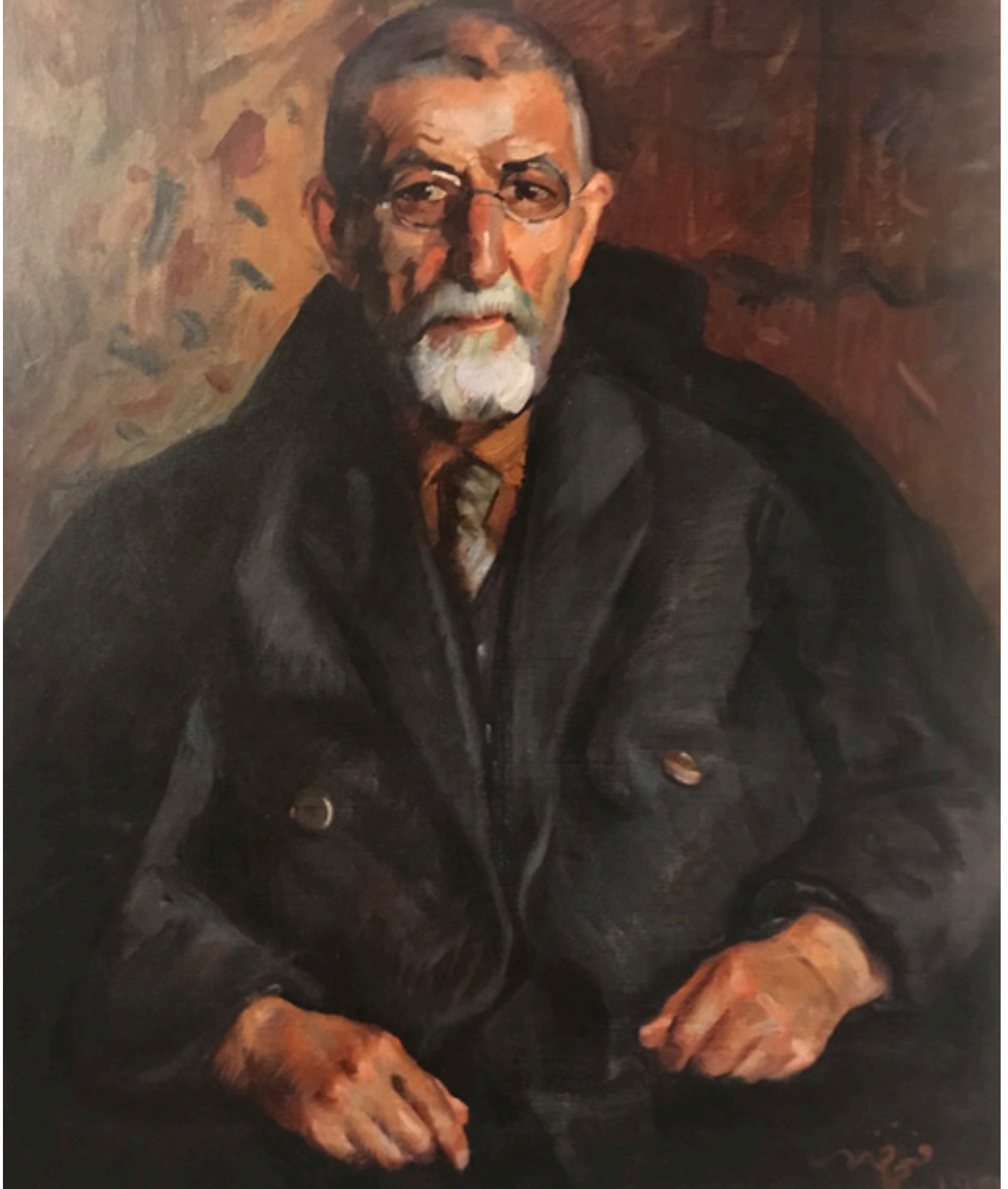
taşıdığını görürüz. Ayrıca Hoca Ali Rıza'yı diğerlerinden ayıran başka önemli bir özelliği de Hoca Ali Rıza'nın resim sanatının hemen hemen bütün tekniklerini kullanarak, bütün türleriyle ilgilenmesidir. Çalışmalarını doğadan, hayalden ve doğa dışı çalışmalar olmak üzere üç grup halinde değerlendirmek mümkündür. İstanbul'un Boğaziçi'ne hâkim tepeleri, Adalar ve Çamlıca gibi pitoresk çevreler, onun peyzajlarında bambaşka görülür. Hoca Ali Rıza, İstanbul peyzajlarının yanı sıra sosyal yaşam ortamını yansıtan betimlerle de karşımıza çıkmaktadır; ancak onun eserlerinde Avrupalı Oryantalist sanatçıların eserleri gibi şehrin kalabalık meydanlarını yansıtan betimler değil, daha çok kent dokusunu gösteren mahalle çevreleri görülür. Üsküdar'a bağlı Bulgurlu Karyesi (Köyü), Çamlıca ya da Alemdağ gibi şehir merkezine bağlı kırsal çevreler de görülmektedir. Peyzajlarının bir bölümünde de Boğaziçi'nin eşsiz güzelliklerini görmek mümkündür. Kır kahvehaneleriyle, yalılarla olan samimiyet ve paylaşım duygusu bu tür peyzajlarında canlanır. Peyzajlarında sadece doğa görünümünü betimlemekle kalmamış, tarihî dokuya da özel bir önem vermiştir. Cami, çeşme, harabe, mezarlık, köprü, konak ve Üsküdar'ın sembolü

durumundaki Kız Kulesi... gibi herkesin tanıyabileceği mimarî yapıları realist bir (yaklaşım)la) betimlemiştir.

Hoca Ali Rıza Bey'in peyzajlarında görülen; ancak bugün yerlerinde bulunamayan birçok mimarî eser, plânsız kentleşme nedeniyle yitirilmiştir. Ayakta kalanlar ise doğal yapılarına uymayan düzenlemelerle yalnız bırakılmıştır. Bu mimarî eserlerin orijinal durumlarını sanatçının peyzajlarında görmek ve günümüzdeki durumlarıyla karşılaştırmak mümkündür. Bu anlamda Üsküdar'da gerçekleştirdiği bazı çalışmalarını örnekleyebiliriz.

Sergi başlığını öğrencisi Süheyl Ünver'e yazmış olduğu bir nottan alan "SANAT AŞIĞI BİR DERVİŞ MEŞREP / Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey" sergisi, aslında Üsküdar ile Hoca Ali Rıza'nın tarihi buluşmasıdır. Bu önemli sergi ile Hoca Ali Rıza'nın Milli Kütüphane Koleksiyonu arasından seçilen Üsküdar konulu farklı teknikteki resimleri, muhtemelen o dönem kıyılarında oturup çalışmış olduğu eserlerinin şimdi Nevme-kân adıyla sanat galerisine dönüşmüş duvarlarında geçmişin izlerini arayacaktır.

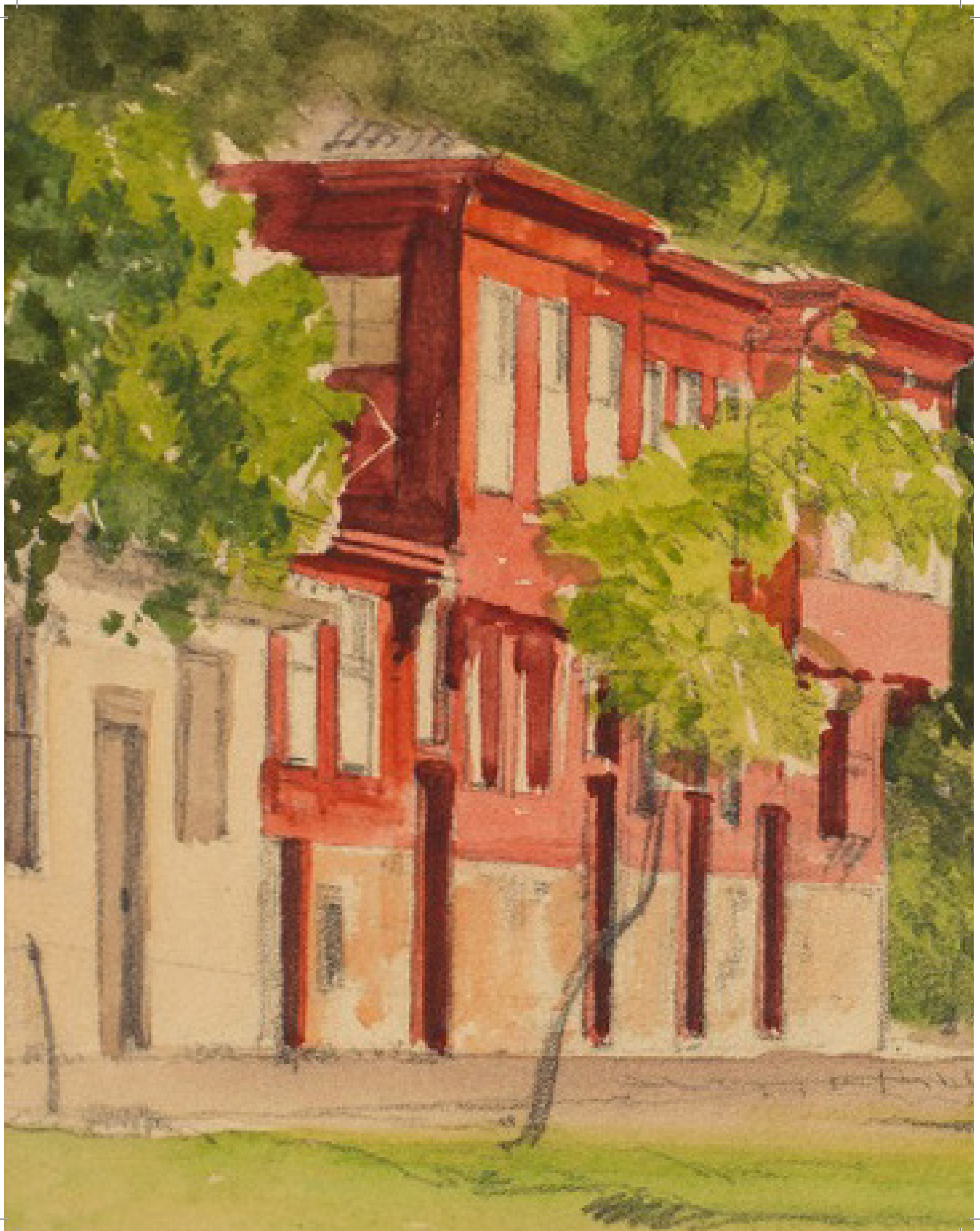

Feyhaman Duran
Hoca Ali Rıza Portresi
Tuval Üzerine Yağlıboya / 80x67,5 cm
Ankara Resim ve Heykel Müzesi

“Değerli Üstat! Çok sevdiğim Üsküdar’ı ayağımıza getirmek lütfunda bulunduğunuzdan dolayı size sonsuz teşekkür ederiz. Sık sık ziyarete vakit bulamadığıma çok teessüf ederim. Gönlümüzü güzel eserlerinizle ferahlandırıyor sunuz var olunuz. Aynı zamanda merhum büyük Üstat Ali Rıza Bey’in ve diğer zevat-ı muhtereminin de ruhlarını şad ediyorsunuz. Allah razı olsun. Sizi candan tebrik eder ve muvaffakiyetinizin devamını dilerim.”

Feyhaman Duran

Dedem Peyzaj Ressamı Üsküdarlı Hoca Ali Rıza

Ahmet Cem Ener

Y. Mimar (Ressam Hoca Ali Rıza'nın Torunu)

13 Ağustos 1332 Cuma, bütün tabiat kızgın güneş altında yarı baygın uzanmakta, sararmış otların içinden Ağustos böcekleri ve çekirgelerin ikili üçlü gruplar halinde yükselen sesleri, hiçbir canlının açıkta duramayacağı kadar sıcak bir öğle vakti. Asırlık çınar ağacının kolları arasına kurulmuş bahriyeli Osman'ın asma Türk kahvesini kucaklayan geniş gölge, bu kızgın denizin ortasında adeta bir cennet adası; hafif rüzgarın etkisiyle fısıldaşan çınar yapraklarının sesine çay kaşıklarının şingirtisi karışıyor. Beyaz yakasız mintanı, kırmızı kuşak ve fesi ile size doğru gelen kahvecinin askısından zarif bir hareketle alarak önümüze koyduğu buz gibi bir bardak su ile bol köpüklü az şekerli kahveden alınan bir yudum doğrusu her şeye değişiyor.....

8 Haziran 1338 Cuma, akşam ezanından evvel İbrahim Ağa'nın bostanından kendi eli ile toplayıp getirdiği körpe salatalıkların mis gibi kokusuna dayanabilmek mümkün değil, uzanıp tahta masanın üzerindeki sepetten bir tane alıvermek geliyor insanın içinden, masanın ayakları dibinde burnunu ön ayaklarının arasına almış uyuyan Fındık Hanım (!), masanın yanındaki tahta iskemlenin arkasında İbrahim Ağa'nın bastonu asılı.....ve daha niceleri. Her kroki, her resim ayrı bir âlem, ama hepsinde ortak bir nokta var: Bir anda kendinizi yüz sene evvelki hayatın içinde buluveriyorsunuz. Bu güç nereden geliyordu, neydi bu işin sırrı?.....

Üsküdar Ahmediyye Mahallesi'nde, 1858 yılında, dünyaya gelen küçük Rıza güzel yazı yazma sanatına meraklı babası Süvari Binbaşısı Mehmet Rüştü Efendi ile ancak yedi sene beraber olabilecektir. Saatler boyu babasının hat çalışmalarını izleyen kahverengi gözlerin dikkatinden kaçmayan ince güzellikler küçük beyinde derin akisler bırakarak küçük Rıza'da gelişecek kabiliyetin ilk kıvılcımları olacak, ilk ve orta mektep sıralarında ders kitaplarının kenarlarında başlayan resim yapma istek ve yeteneği ölümüne kadar onu bir an olsun terk etmeyecektir. İlk ve orta mektep tahsilini Üsküdar'da tamamlayan Ali Rıza, 1879 senesinde Askeri Liseye daha sonra da Harbiye'ye girer, burada talebe iken

kendisi gibi resme meraklı beş altı arkadaşı ile birlikte zamanın Erkanı Harbiye Reisi Ethem Paşa'ya arzual vererek okula bir resimhane açılmasına önayak olurlar. Bir sene içinde yaptıkları resimlerin zamanın hükümdarı tarafından da takdir edilerek mükafatlandırılmaları bu istekli gençlerin heveslerini büsbütün arttıracak, tatil günlerini dahi resim sanatında ilerlemeye hasrederek hendesi resmiye, menazır ve gölge gibi derslerle bilgilerinin arttırmaya çalışacaklardır.

Sırasıyla Nuri Paşa, Seyyid Bey ve Mösyö Gez isimli bir ressamdan aldıkları derslerle kendilerini yetiştiren bu gençlerden Ali Rıza gerek kabiliyeti gerekse isteğinin büyüklüğü nedeniyle ikinci Mülazımlıkla mezun olduğu Harbiye Mektebine Nuri Paşa'nın resim dersine doğrudan doğruya muavin tayin edilir (1883). Ayrıca yine Harbiye Mektebi soylular sınıfının da resim muallimliği kendisine verilmiştir. Meşrutiyetten sonra lağvedilen zadedân sınıfı yerine şehzadelerin eğitimi için kurulan sınıfın da resim muallimliğini üzerine alır.

Otuz seneyi aşkın bir süre bu mektepte pek çok asker ressam yetiştirir. Bu arada Darüşşafaka'da verdiği parasız resim dersleri yanında Harbiye Matbaası baş ressamlığı görevini de yürütmektedir.

Bu matbaada bulunduğu sıralarda askeri okullarda, resim derslerini düzenlemek maksadıyla 3 ayrı sınıf için 30 örnekli 3 albüm bastırmıştır ki memleketimizde resim sevgisinin ve zevkinin yayılmasında bu albümlerin büyük rolü olmuştur. 1911 senesinde sıhhi nedenlerle emekli olmak isteği yerine getirilir ve asker kaymakamlığından emekli olur. Emekli olmadan önce sivil okullar için hazırladığı modeller kitapçı Karabet tarafından basılır (1902). Bu albümlerin her birinde 24 adet resim vardır.

Meşrutiyetin ilk senelerinde Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin de reisliğini yapar; yalnızca 18 sayı basılabilen cemiyet dergisi bile o günlerin ihtiyacını

karşılatabilmiştir. Bu derginin son sayılarından biri Ali Rıza Bey'in hayatı ve eserlerine ayrılmıştır. Emekli olunca önce Kız Sanayii Nefise mektebine hoca olur. Sanayii Nefise Encümeni'ne üye seçilir. Artık her yerde Hoca Ali Rıza diye tanınmaktadır. Daha sonra Çamlıca Kız Lisesi, Üsküdar Kız Sanayii Mektebi ve özel dersler. Resim yapmaktan sonra en sevdiği uğraş olan hocalığı sırasında talebelerine yaptırdığı klasik çalışmalardan çok onlara tabiattan ve modellerden çalışmalarını öğütler. Talebeleri tarafından çok sevilen Hoca Ali Rıza mükafat olarak kendi yaptığı resimlerden vererek onları teşvik eder.

Etrafındakilere bir şeyler vermeyi, güzel doğru bildiklerini çevresindekilere de göstermeyi, onlarla paylaşmayı zevkli bir görev haline getirerek, her insan gibi daima daha iyisini yapmaya çalışır, bunu yaparken de kendi kendisini kimsenin erişemeyeceği bir güçle eleştirir.

Hoca Ali Rıza bilâhare emekliliğinden ölümüne kadar geçen yaklaşık 20 yıllık sürede en olgun ve kıymetli eserlerini vermiştir. Emekliye ayrılıncaya kadar geçen ömründe öğrencilerini yetiştirirken kendisini de eğitmiş ve olgunlaştırmıştır. Hiçbir ressam ağacı, suyu, havayı, İstanbul'u, Boğaziçi'ni kısaca Türk insanının yaşam tarzını, örf ve adetlerini, zevklerini onun kadar görüp, hissedip, büyük bir hassasiyetle ve sadakatle resmederek 1 asır öncesinden günümüze nakledememiştir.

Asıl önemlisi ise bu anlatım zevki ve resim yapma isteğini etrafındakilere ve hatta günümüz kuşağı insanına bile resim yolu ile aşılabilmesidir. Anlatıldığına göre; resim yaparken seyrine gelenlere mâni olmaz, "Ne malum böyle göre göre içine sevgi girer de bir gün ressam olur" dermiş. Mesleğim, peyzaj ressamlığıdır diyen Hoca Ali Rıza'yı tabiattan çalışmak kadar hiçbir şeyin mutlu etmediğini anlatırlar. Fikirten yaptığı eserler de bir hayli olmasına rağmen o, açık havada ve tabiattan yaptığı resimlerini diğerlerinden ayrı tutar ve onlara ayrı bir değer verirmiş.

İstanbul'un muhtelif semtlerinde oturan Hoca Ali Rıza'yı Çamlıca'da üzüm bağlarının ortasında, Üsküdar'da, Karacaahmet'te, Paşabahçe'de, Boğaziçi'ni resmetmek için Boğaz'a hakim tepelerde resim yaparken görmek çok olağandır. Resimlerini çoğunlukla bir defada ve en fazla iki saat içinde bitirir, bu süre aşıldığında

gölgelerin değişerek insana hata yaptıracağına inanır. Evine döndüğünde kendisinin ve etrafındakilerin beğendiklerini renkli fon kağıtlarına yapıştırarak duvara asar ve günlerce onları seyrederek, meraklılarından biri isteyip almazsa ya da görmeye fırsat bulamazsa yerlerine yerleştirmiş.

Gördüklerini detaylı bir şekilde günler boyu resmetmek, baktığını gören ve belli bir süre ve ortamda terbiye edilmiş bir eli olan herkes tarafından az veya çok yapıla gelmiştir. Ancak kanaatimizce ressamlık; yapılan resimle onu seyreden kişi arasında bir ilişki kurmaktır, ressamlık resme konu olan ortam ve objelerin o anda kendisine ve verdiği heyecanı seneler sonrasına aynı güçte taşıyabilecek eserler yaratabilmektir. Yaratılan bir eser ister resim ister heykel olsun onu seyreden kimseleri sanatkârın duyduğu hazzın içine çekebilmesi, onun gibi duymasına, görmesine ve düşünmesine neden olabilmelidir. Ama eğer bir resim bakıldığında yeterince detaylı görüldüğü halde çok yakından incelendiğinde ustaca konmuş çizgi ve noktalardan oluşuyorsa işte o zaman eser sahibinin yetenek ve ustalığından şüphe etmemek gerekir. Bir yaprağın dala tutunuşu, ağacın gölgesinde dinlenen ihtiyarın elindeki tespih, çınarın gölgesindeki kahvede kahvecinin elindeki askı, iki tarafından küfelerin sallandığı eşeğin peşinden giden yaşlı adamın ak sakalı ve daha niceleri; resimde mevcut olmayan bu çizgileri sanki varmışçasına hissetmek, bu karakalem resimleri renkliymişcesine zevkle seyretmek, onları yaşamak...

Boğaziçi'nde, bir vapur yolculuğunda, iki iskele arasında tamamlanıpveren resimler. Bir misafirlikte iki laf arasında resmediliveren, altlarında heyecan ve sevgi dolu dip notların iliştiliverdiği inanılmaz detaylara sahip küçük tablolar. Bu ve buna benzer şartlarda ortaya çıkmış, büyük bir sürat ve ustalikle bitirilivermiş binlerce resim. İşte Hoca Ali Rıza'yı erişilmez yapan unsurlar.

Kendi zevkince resim yapmış ve talebe yetiştirmiş olan Hoca Ali Rıza'nın Türk ve Müslüman İstanbul'un, Anadolu'nun, Boğaziçi'nin ve Üsküdar'ın kaybolan semtleri ile ilgili eserlerinin günümüz araştırmacıları için de her yönden büyük bir kaynak teşkil edeceği herkesçe kabul edilmektedir.

Resim sanatı tarihinde Hoca Ali Rıza kadar çok eser vermiş ve bunların büyük çoğunluğu ve en önemlilerini kurşun kalem tekniğinde yaratmış ikinci bir ressam herhalde yoktur.

Dünyada bilinen meşhur ressamların genellikle yapacakları tabloların kroki ve taslaklarında kullandıkları kurşun kalemi Hoca Ali Rıza ömrünün sonuna kadar elinden bırakmamış, en güzel ve özgün eserlerini bu teknikle yaratmıştır. Bunda muhakkak ki onun karakalemdeki ustalığının büyük payı vardır; insan onun resimlerini seyrederken siyah beyaz resmettiği ağaçların zümrüt yeşilini, eflatun bulutların altındaki denizin mavisini kısacası tabiatın renklerini benliğinde hisseder.

Daha detaylı ve süratli çalışabilmesine imkan vermesi nedeniyle tercih ettiği ve bu nedenle de en değerli ve özgün eserlerinde kullandığı karakalem tekniğinden sonra yine ona yakın bir hassasiyet fakat ayrı bir tekniği gerektiren sulu boya eserleri de onun hassas ve sevgi dolu tabiatını ifade eden hayat dolu, ışıklı renklerle yüklüdür.

İster suluboya ister yağlıboya olsun eserlerindeki en koyu gölgelerin içinde dahi renklerin bulunması ona özgün bir davranıştır; resimlerinde, gölgenin içinde kalmış objelerin diğer ressamın eserlerinde olduğu gibi cansızlaşıp kaybolmadığını, aksine onların da ışıklı kısımlardakiler kadar olayın bir parçasını oluşturduklarını ifade etmek istemesi belki de eserlerindeki bütünlük dolayısıyla da gerçekçiliğin en önemli unsurlarından biridir.

Bütün bir peyzajı aslına son derece sadık kalarak günümüze aktaran resimlerinde olduğu kadar çok basit bir eşyanın krokisinde de aynı sadakat ve hassasiyetle çalıştığını gösteren çizgiler onun mesleğine olan sevgi ve saygısının da en güçlü ifadesini oluştururlar.

Aynı saygı ve hassasiyet kullandığı malzemeler için de geçerlidir. Yeni aldığı bir boyayı kullanmadan önce kâğıda sürer, yarısını örterek güneşe bırakır, belirli

bir zaman sonra örtülü kısmı açar, eğer güneşte kalan kısımda solma görünürse o boyayı kullanmaz talebelerine verir, verirken de boyanın solduğunu, dikkat etmelerini söylemiş.

Modaya uymak için değil de bilinçli olarak, çoğunluğu karakalem resimlerden oluşan, Hoca Ali Rıza koleksiyonu toplayan kimselerin bu gerçeklerin farkında olmaları, belki de bu eserleri, kıymetini bilenlerin ellerinde tutabilmelerini sağlaması bakımından sevindiricidir.

Aynı konu dedemin imzasız resimleri için de aşağı yukarı aynıdır: Bir eserin o ressama aidiyeti çok açık olduğu halde altında imzası olmadığı gerekçesiyle diğer resimlerinden daha az değerli bulunabilmesi, kanaatimce bu yorum sahiplerini gülünç duruma düşürmekten ileri gidemeyecektir. Çünkü bir eserin orijinalliyi; tekniği ve muhtevası kadar, her gün gelişen yeni tekniklerin yardımıyla uzmanlarca o ressama ait olduğu kanıtlanabiliyorsa, altında imza olup olmamasının önemi ancak belirli düşüncelere sahip kimseler için geçerli olabilecektir. Kaldı ki ressamı onca taklit edebilecek kimse herhalde onun imzasını da aynı ustalıkla resmin altına yerleştirecektir.

Varsın, kimileri, onun kadar ustaca yapabilecekleri resimlerinin altına Hoca Ali Rıza diye imza atınsınlar....

Rahmetlinin de hayatta en büyük arz ve çabası çok sevdiği güzel memleketinin manzaralarını, tabiat varlıklarını ve insanını hakkıyla kâğıda aktarabilecek ressamın yetişmesi değil miydi?

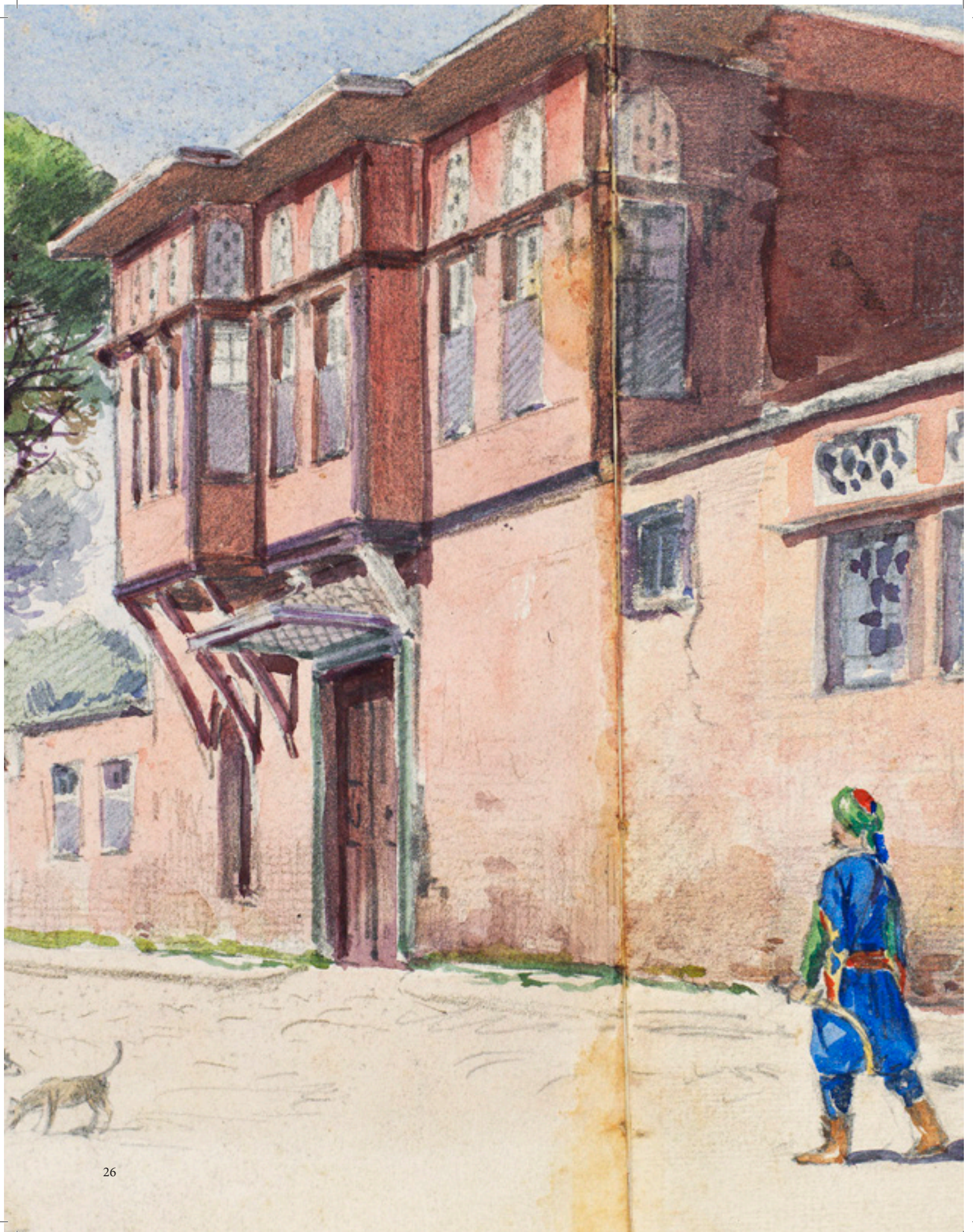
Bugün hayatta olsaydı Dedemin insan sevgisi ve olaylara yaklaşımı da onun başka türlü düşünmesine zaten imkân vermeyecekti.

Gerek eserlerinin çokluğu gerekse ne kadar yüksek olursa olsun biçilen pahanın eserlerinin hakiki değerlerinin gerisinde kalması; Hoca Ali Rıza'nın resimlerini bugüne kadar spekülâtif davranışların dışında tuttuğu gibi, temennimiz bundan sonra da aynı yerini muhafaza etmesini sağlamasıdır.

Fausto Zonaro-Hoca Ali Rıza Portresi
Tuval üzerine yağlıboya
27x41 cm
Ahmet Cem Ener Koleksiyonu

Üsküdar'a Sesleniş **Reşat Ekrem Koçu**

“Üsküdar'lı Ressam Muallim Hoca Ali Rıza Bey için Üsküdar'da bir müze kurmak. Ali Rıza Bey merhum zamanımızın İstanbul'unu resimleriyle tarihimize mal etmiş bir üstat idi, onun resimlerini bir bina içinde toplamak bizim bilhassa Üsküdarlıların vicdan borcudur. Düşünün Süheyl Ünver'in peşine, o bilir sanırım, rahmetlinin resimleri kimlerin elindedir, öyle bir müzenin kurucusu olmak yolunda seve seve koşar.”

(Yeşilay, Sayı: 491, 1974, Sayfa: 22)

Hoca Ali Rıza Bey açık havada bir arkadaşıyla resim çalışırken

Milli Kütüphane Koleksiyonu'ndaki Hoca Ali Rıza Eserleri

T.C. Kültür Bakanlığı Kütüphane ve Yayınlar Genel Müdürlüğü'ne bağlı Milli Kütüphane Koleksiyonu'nda 326 adet (196 adet karakalem, 39 adet yağlıboya, 29 adet suluboya, 57 adet karışık teknik, 5 adet kuruboya) Hoca Ali Rıza eseri bulunmaktadır.

Milli Kütüphane Koleksiyonu'ndaki bu eserler Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde açılan Hoca Ali Rıza sergisinde, sergilenen bu eserlerin devlet kurumlarına kazandırılması düşüncesi ile dahil edilmiştir. Dönemin Milli Kütüphane Müdürü Adnan Ötüken'in girişimleriyle sergilenen koleksiyonun devlet tarafından korunması gündeme gelir ve sonuçta sergide yer alan eserler bir bedel karşılığında satın alınarak Milli Kütüphane Koleksiyonu'na kazandırılır. Milli Kütüphane Koleksiyonu'ndaki

Hoca Ali Rıza eserlerinden bazıları sonraki yıllarda Ankara Resim Heykel Müzesi açılınca oraya devredilir.

Hoca Ali Rıza'nın öğrencisi, dostu Süheyl Ünver, kendisinin de dahil olduğu bu konuyu defterinde şöyle ifade eder: "Sabahleyin Ressam Ali Rıza Bey hocamın oğlu Nâsır Çizer Bey otele geldi görüştük. Öğleye kadar Milli Kütüphane yazma kitaplarıyla meşgul oldum ve bu deftere bazı notlar aldım. Öğle yemeğinde Prof. F. N. Uzluk'ta idik. Nâasır Bey ve haremi de bulundu. Sabahleyin eşim, hemşirem Sare, kızı Hümeysra ile beraberdim. Saat 15'te Milli Kütüphane'de Ressam Rıza Bey'in satın alınacak resimlerini sanat bakımından 40, doküman bakımından 40 ki ceman 80 bin liraya değerlendirdik ve raporunu yazdık..."

(Süheyl Ünver, Defter 67)

Hoca Ali Rıza'nın Üsküdar'ı

Naciye Turgut

Türk resim sanatında İstanbul peyzajlarıyla tanınan Ali Rıza Bey, tutkunu olduğu bu güzel şehri, çizgi ve renkleriyle ölümsüzleştirdi. Karakalem ve suluboya tekniği ağırlıkta olmak üzere çok sayıda esere imza attı (Turgut,1999:489). Çalışmalarının birçoğu peyzajdır. Bunlar arasında, sanatçının uzun yıllar yaşadığı semt olması bakımından Üsküdar peyzajları, özel bir yere sahiptir.

Samiha Ayverdi'nin söylediğine göre Fetih'ten sonra Türkleştiği bilinen Üsküdar, kervanların uğrak yeri olmuş, iş hacmi ve ticarî faaliyetlerin gelişmesiyle itibarlı bir şehre dönüşmüştür. Bu süreçte çok sayıda cami, çeşme, mescit, sebül, kütüphane, saray, kervansaray, sahil saray ve bedesten yaptırılmıştır. (Ayverdi,1982:383).

Ali Rıza Bey, Üsküdar'ın bu zengin tarihini resimleyerek hep canlı tutmak istemiştir. Sanatçının Üsküdar peyzajları, birçok peyzaj çalışmasında olduğu gibi günümüzde değişime uğramış ya da yitirilmiş tarihî varlıklarımıza tanıklık eden birer belge değerindedir.

Sanatçı, aslen Rumeli'nin Servi şehrinden bir aileye mensuptur (Çizen, 1999). 1858'de Üsküdar'ın Ahmediye Mahallesi'nde dünyaya geldi. Babası Üsküdarlı Süvari Binbaşı Mehmet Rüştü Efendi'dir. İptidai ve Rüştiye eğitimini Üsküdar'da tamamladı (Ünver, 1949:6). Küçük yaşlarda başlayan resim yapma tutkusu, öylesine güçlüydü ki "... Ölümünden beş gün [öncesine] kadar elinden hiçbir zaman kalem ve fırçayı bırakmamıştır." (Ünver, 1930:2)

Üsküdar'da İhsaniye'den Sarayburnu'nun Görünüşü
Kağıt üzerine suluboya / 26x17 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyon

Bu tutkuyla Askerî İdadî yıllarında da oldukça başarılı çalışmalar gerçekleştirmiş; Osman Nuri Paşa, Süleyman Seyyid ve Mösyö Gués (Kez) gibi dönemin seçkin hocalarından resim dersleri alarak Harbiye'den Mülâzım-ı Sani (Teğmen) rütbesiyle mezun olmuştur (1884) (Boyar, 948:78). Daha sonra Resim Muallim Muavini göreviyle Harbiye'ye Osman Nuri Paşa'nın yardımcılığına atanmıştır. Ömrünün kırk yedi yılını eğitimcilikle ve resim çalışarak geçirdi. 1911'de, Kaymakam (Yarbay) rütbesiyle emekli oldu. Meslek yaşamı boyunca sayısız öğrenci yetiştirdi. Önemli görevler üstlendi. Bunlardan 1909'dan 1912'ye kadar sürdürdüğü, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Başkanlığı ilgi çekicidir. Dostları, öğrencileri, meslektaşları arasında eğitimcilik yönüyle saygı uyandıran "hoca" sıfatıyla tanınırdı (Turgut,1999:128-180). Genç öğrencilerine verdiği öğütlerle vatan ve sanat sevgisi aşılamıştır. Çok sevdiği öğrencisi Süheyl Ünver'e bir öğütünde şöyle söylemiştir: "...En ufak bir kâğıdı bile atma. Hoşa giden her şeyi kaydet. Memleketimizin millî abide ve evlerini tespit et. Dostlara ağırlık verme ve onları sık sık taciz etme. Fakirlere acı! Bize hizmet eden zavallıları minnetle yâd ederek gönüllerini şad et. Onların yardımına koş. Derviş olmayarak dervişmeşreb ol. Daima faydalı şeylerle meşgul olarak çalış. Güzel sözlerle ruhunu incelt. Güzel resimli defterler doldur. Küçükleri sevindir. Her türlü mahlûka acı. Örnek bir vatanperver ol!" (Sayar, 1994:102).

Vatanının doğal ve tarihî varlıklarını eserlerinde canlandırmaktan mutluluk duyan sanatçının, şu cümleleri de oldukça anlamlıdır: "Mesleğim (peyzaj) ressamlığı olup, resim sanatının icap ettirdiği diğer kısımlarında da behreyap olmak pek tabii bulunmakla beraber, yegâne zevk ve emelim, memleketimin tatlı semaları altında zümridin menazarına serpilmiş yerli ve millî bir lisanı hayat söyleyen Osmanlı aşçıyanlarını, mahallelerini, manzaralarını, meşcerelerini âsârı âliye ve târihiyyelerini öldürmemek ve onlara

bir hayatı duradur vermek olduğu için bu bapta pek çok poşadlar, krokiler, gerek kara kalem ve gerek sulu ve yağlı boya tabii resimler kâmilten mahfuzum ve günden güne adetleri artmakta olan yadigârlarımdır." (Ünver, 1949:9).

Nüzhet İslimyeli'nin söylediği gibi "O, aynı zamanda Türk resmine millî ruhu veren ilk sanatçımızdır. Onun eserlerinde yalnız Boğaziçi'nin ve özellikle fakir Üsküdar'ın tabii güzellikleri görülmez; aynı zamanda huşû içinde koskoca bir tarih seyredilir. İnsan onlarda gerçekten ruhunu ve benliğini bulur." (Turgut, 1999:217; İslimyeli, 1965:17)

Ali Rıza Bey, sistemli çalışma düzeni ve araştırmacı kişiliğiyle çağdaşlarından farklı bir üslup anlayışı geliştirdi. Çok yoğun çalıştığı halde, ruhundaki sanat aşkı bir gün olsun azalmadı. Sanatının ilk yıllarında kendisine İtalya'da eğitim olanağı tanınmış; ancak çıkan bir kolera salgını nedeniyle bu ülkeye gidememiştir. Çağdaşlarının birçoğundan uzak kalmasına rağmen, Hüseyin Zekâi Paşa (1859-1919), Süleyman Seyyid Bey (1842-1913), Üsküdarlı Hasan Rıza (1864-?) gibi Harbiyeli olan Üsküdarlı ressam dostlarıyla doğanın ıssız köşelerini betimlemiştir. Kuşkusuz dönemin geleneksel yapısından kaynaklanan bazı etkenler de bu sanatçıları doğaya yöneltmiştir. Çünkü, bir askerin kalabalık insan grupları arasında çalışması toplum tarafından hoş karşılanılmıyordu (Turgut, 2001:9). Sami Yetik bu konuda şunları söylemiştir: "1794'de asker mekteplerinde başlayan resim dersi hemen hemen peyzajla başlamıştır. Figür, devrin terbiye telâkkileri yüzünden bu mekteplere sokulmamıştır" (Turgut, 2001:12; Yetik,1940:193).

Malik Aksel, çoğunluğu Üsküdarlı olan Türk ressamlarının peyzaj çalışmalarını da bu çevrede gerçekleştirdiklerini ve bu devirde Üsküdar'ın, "ressamlar diyarı" olduğunu söyler. Bu ressamlar "...Türlü mahrumiyetler içinde en ücra köylere gitmişler, güneşli, açık havada Nuhkuyusu, Değirmendere, Merdivenköyü, Nakkastepe, Dudullu

nihayet Gebze'yi karış karış resimlemişlerdir. Buralarda harman yerleri, köhne çınarlı çeşme başları, küçük ahşap evler arasında asma çardakları, yosunlu damlar, kenar mahallelerden sonra çoban kulübeleri, mısır tarlaları, su değirmenleri..." gibi görünüşleri seçmişlerdir. Bu resamlardan Ali Rıza Bey (1858-1930), Süleyman Seyyid Bey (1842-1913), Şeker Ahmet Paşa (1841-1907) ve Hüseyin Zekai Paşa (1859-1919)'nın; Üsküdar'ın tanınmasında önemli rolleri olmuştur. Bu açıdan Malik Aksel, Türk Resmî'nin Üsküdar'dan doğmuş olduğunu söylemekle mübalağa olmayacağını belirterek; Üsküdar'ın Türk Sanatı için ne kadar önemli olduğunu vurgular (Aksel, 1971: 274- 276). Osman Hamdi Bey (1842-1910) ve Halil Paşa (1856-1940) gibi Üsküdarlı olmayan; ancak "Üsküdar Ekolü"nü (Aksel, 1971:277) etkisiyle, çalışmalarını bu çevrelerde gerçekleştiren ünlü sanatçıların olması da Üsküdar ve çevresinin dönem sanatçıları için önemini göstermektedir.

Üsküdar'dan çok sayıda sanatçı yetişmiştir. Ali Rıza Bey ve çağdaşlarının dışındaki bazı sanatçıların isimleri de şöyledir: Üsküdarlı Abdi (?-?), Çiçek Ressamı Üsküdarlı Ali (?-?), Ahmet Ziya Akbulut (1869-1938), Üsküdarlı Cevat (1871-1939), Osman Asaf (1869-1935), Müfide Kadri (1889-1911), Üsküdarlı Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey (1871-1946), Üsküdarlı Osman (1866-1921), Ali Sami (1867-1917), Yüzbaşı Nurettin (1868-), Üsküdarlı Mahmut (1878-1917), Mehmet Necmettin Okyay (1884- 1976), Selâmi Barutçu (1897-), Mithat İnel (1911-) (Aksel, 1971: 277-278; İslimyeli, 1965; 1967; 1969).

Üsküdarlı sanatçılar arasında en yoğun çalıştığı bilinen Ali Rıza Bey'in eserleri incelendiğinde, resim sanatının hemen hemen bütün teknikleri ve bütün türleriyle ilgilenmiş olduğu görülür. Çalışmalarını doğadan, hayalden ve doğa dışı çalışmalar olmak üzere üç grup halinde değerlendirmek mümkündür. Bunlar arasında doğadan ve hayalden kendi deyimiyle, "fikirden"

yaptığı peyzaj çalışmaları yoğunlukta olup İstanbul peyzajları özeldir (Turgut, 2001:12). İstanbul'un Boğaziçi'ne hâkim tepeleri, Adalar ve Çamlıca gibi pitoresk çevreler, onun peyzajlarında bambaşka görülür. İstanbul betimleriyle "Boğaziçi Ressamları" (Turgut, 2001:12; Boppe,1911) adıyla bilinen grup içinde anılabilir. Sanatçı, "...İstanbul peyzajlarının yanı sıra sosyal yaşam ortamını yansıtan betimlerle de karşımıza çıkmaktadır; ancak onun eserlerinde Avrupalı Oryantalist sanatçıların eserleri gibi şehrin kalabalık meydanlarını yansıtan betimler değil..." (Turgut, 2001:12) kent dokusunu gösteren mahalle çevreleri görülür. Geleneksel Osmanlı mahallesinin öğelerinden olan cami, çarşı ve kahvehane gibi mekânlarla günlük yaşam arasında ilgi kurulur. Bazen mahallelerin çevresinde koruluklar ve Karacaahmet mezarlığı gibi uhrevî mekânlar dikkat çeker. Üsküdar'a bağlı Bulgurlu Karyesi (Köyü), Çamlıca ya da Alemdağ gibi şehir merkezine bağlı kırsal çevreler de görülmektedir. Peyzajlarının bir bölümünde de Boğaziçi'nin eşsiz güzelliklerini görmek mümkündür. Kır kahvehaneleriyle, yalılarla olan samimiyet ve paylaşım duygusu bu tür peyzajlarında canlanır.

Peyzajlarında sadece doğa görünüşlerini betimlemekle kalmamış, tarihî dokuya da özel bir önem vermiştir. Cami, çeşme, harabe, mezarlık, köprü, konak ve Üsküdar'ın sembolü durumundaki Kız Kulesi... gibi herkesin tanıyabileceği mimarî yapıları realist bir (yaklaşımla) betimlemiştir." (Turgut,1999:388)

Ali Rıza Bey'in peyzajlarında görülen; ancak bugün yerlerinde bulunamayan birçok mimarî eser, plânsız kentleşme nedeniyle yitirilmiştir. Ayakta kalanlar ise doğal yapılarına uymayan düzenlemelerle yalnız bırakılmıştır (Turgut,1999:431). Bu mimarî eserlerin orijinal durumlarını sanatçının peyzajlarında görmek ve günümüzdeki durumlarıyla karşılaştırmak mümkündür. Bu anlamda Üsküdar'da gerçekleştirdiği bazı

çalışmaları örneklendirebiliriz.

Üsküdar'da Ayazma Ciheti'ne Giden Yol - Üsküdar'da Bir Sokak

“Ali Rıza Bey'in iki değişik açıdan iki farklı teknikle betimlediği bir sokağı görmekteyiz... Işık-gölge oyunlarının hissedildiği kompozisyonlarda, binaların üç boyutluluk etkisi yine ışık ve gölge uygulamalarıyla güçleniyor. Bunun yanında sokağın Arnavut kaldırımli taş dokusunu sulu boya tekniğiyle daha gerçekçi buluyoruz... Binalar, ağaçlar ve sokaktan geçmekte olan figürlerle kompozisyon, günlük yaşama bağlanmaktadır... Bu çalışmayı dönemin şehir dokusunu gösteren bir belge olarak değerlendirebiliriz... (Bugün) sokağın sağındaki duvar ve karşısındaki mor salkımlı bahçe duvarı olmadığı gibi, binaların da gerçek varlığını ancak bu eserlerde görebiliyoruz.” (Turgut,1999:434; Coşkun,1999; Eke, 2003). Bu sokak günümüzde Ayazma semtindeki Ögdül Sokak'tır.

Karacaahmet'te Miskinler Tekkesi

Mehmet Nermi Haskan'dan öğrendiğimize göre Ali Rıza Bey, bu çalışmayı 1930'da yapmıştır. Solda Hafız İsa Ağa Çeşmesi, çeşmenin yanında bir sundurma, çeşme ile mescit arasında tek katlı ve beşik çatılı bir bina, sağda bir mezarlık, mescidin minaresi, mescidin sağ ve arka tarafında aşhane ile miskinlerin barındığı büyük bir bina bulunmaktadır. Bu çalışma, Karacaahmet mezarlığı arasında kalan ilk Lepra (cüzzam) tecridhanemizi göstermesi bakımından önemlidir. Bugün çalışmadaki yapılardan sadece Hafız İsa Ağa Çeşmesi kalmıştır (Haskan, 2001:282). Dr. Eyüp Aksoy Caddesi'nde bulunmaktadır.

Haydarpaşa'da Saraçlar Kahvesi ve Çeşmesi

Oldukça sade bir görünüme sahip olan çeşme, üç parçadan oluşmuştur. Bahçe içindeki kahvehanenin çevresinde çınar ağaçları görülmektedir. Süheyl

Ünver'den öğrendiğimize göre Ali Rıza Bey, 1898'den itibaren Saraçlar Kahvehanesi ve Çeşmesine yakın olan İbrahimağa Mahallesi'nde oturmuş ve yaz kış bu kahvehanenin müdavimlerindenmiş (Ünver, 1996:37; Ünver,1967:26). Mehmet Nermi Haskan, 1956'da karayolu çalışmaları yapılırken, Saraçlar Çeşmesi'nin toprak altında kaldığını söylemektedir. Çeşme eski adı Saraçlar Çeşmesi Sokak (Bugünkü adı Dr. Eyüp Aksoy Caddesi) olan ve bu sokağın Behiç Bey ile olan kavşağına yakın bir yerde idi (Haskan, 2001: 1141). Ne yazık ki bugün çeşmeyle ilgili bir ize rastlanamamıştır.

Üsküdar Nuhkuyusu'nda Şeyhülislâm Arif Efendi Türbesi

Yolun sol cephesinde bir grup yapıyla karşılaşılıyor. Yapılara yansıyan ışık ve gölgeler rahatça görülebiliyor. Ali Rıza Bey'in resimlediği bu yapılar, günümüzde Nuhkuyusu Caddesi üzerinde bulunuyor. Ortadaki yapılar, Mehmet Nermi Haskan'dan öğrendiğimize göre Şeyhülislâm Arif Hikmet Beyefendi Sebili, Haziresi ve Çeşmesi'dir (Haskan, 2001:639,1171). Bunun sağındaki cumbalı yapı Kartalbaba Camisi'dir. Soldaki yapının yerinde de bir bina yükselmiştir. Ampir tarzındaki sebinin solundaki duvarın bir bölümü yok olurken, bahçedeki ağaçların yerlerinde olduğu görülüyor.

Kaynakça

Ayverdi, Samiha, Boğaziçi'de Tarih. (Fetih Cemiyeti) İstanbul 1982.

Aksel, Malik, Ressamlar Şehri Üsküdar, Sanat ve Folklor, Çağdaş Türk Yazarları Makale Serisi- II, İstanbul 1971.

Boyar, S. Pertev, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Devirlerinde Türk Ressamları, Hayatı ve Eserleri. Jandarma Basımevi, Ankara 1948.

Boppe, Auguste, Les Peintres du Bosphore au dix-huitième siècle Paris Librairie Hachette et 1911. (XVIII. Yüzyıl Boğaziçi Ressamları, Çev. Nevin Yücel

Celbiş, Péra Turizm ve Tic. A.Ş. – İstanbul 1998.)

Coşkuner, Macide– Emekli–Öğdül Sokak’daki Değişimler Konulu Görüşme. İstanbul:13.07.1999.

Çizen, Baha Azer – Avukat – Hoca Ali Rıza Konulu Görüşme. İstanbul: 11.07.1999.

Eke, Kaya - Emekli – Öğdül Sokak’daki Değişimler Konulu Görüşme. İstanbul:19.03.2003.

Haskan, Mehmet Nermi, Yüzyıllar Boyunca Üsküdar. Üsküdar Belediyesi, Üsküdar Araştırmaları Merkezi, Sayı: 3, C.1, İstanbul 2001.

Haskan, Mehmet Nermi, Yüzyıllar Boyunca Üsküdar. Üsküdar Belediyesi, Üsküdar Araştırmaları Merkezi, Yayın No: 3, C.2, İstanbul 2001.

Haskan, Mehmet Nermi, Yüzyıllar Boyunca Üsküdar. Üsküdar Belediyesi, Üsküdar Araştırmaları Merkezi, Yayın No: 3, C.3, İstanbul 2001.

İslimyeli, Nüzhet, Asker Ressamlar ve Ekoller. Asker Ressamlar Derneği Yayınları, Ankara 1965.

İslimyeli, Nüzhet, Türk Plâstik Sanatçılar Ansiklopedisi. Ankara Sanat Yayınları, C.1, Ankara 1967.

İslimyeli, Nüzhet, Türk Plastik Sanatçılar Ansiklopedisi. Ankara Sanat Yayınları, C. 2, Ankara 1969.

Sayar, Ahmet Güner, A. Süheyl Ünver, Hayatı Şahsiyeti ve Eserleri, 1889-1986, İstanbul 1994: ASÜ., Ressam Ali Rıza Bey, Dosya , (GM).

Turgut, Naciye, Türk Sanatında İstanbul Tutkunu Bir Resim Ermişi Hoca Ali Rıza. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1999.

Turgut, Naciye, Türk Sanatında Hoca Ali Rıza. Sanat Çevresi Dergisi, 275, 4-15, Eylül 2001.

Usta, Kadir – İşçi – Eski Toptaşı Caddesi Konulu Görüşme. İstanbul: 13.03.2003.

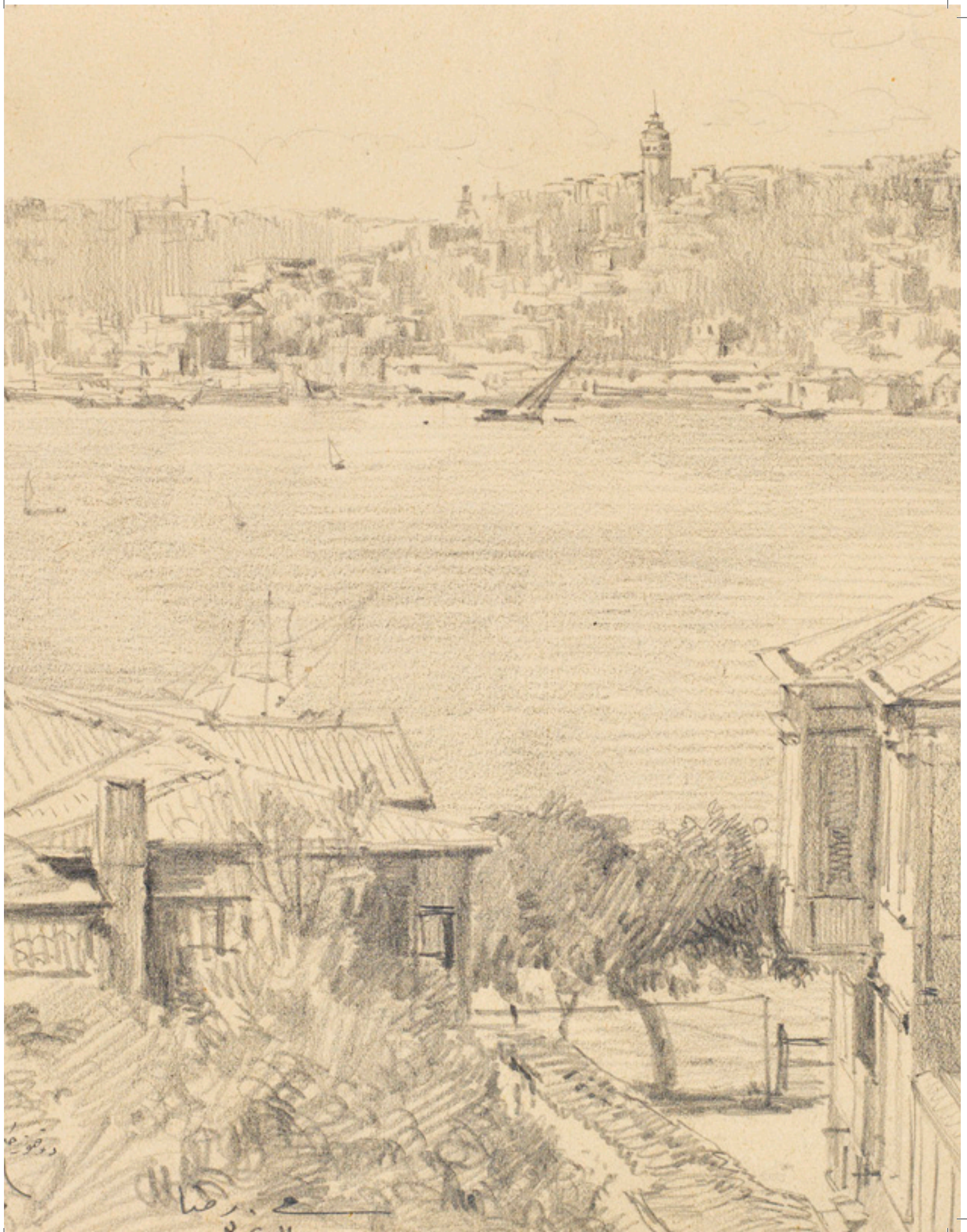
(Ünver), Ahmet Süheyl, İstanbul ve Boğaziçi Ressamı Ali Rıza Bey Şehremaneti Matbaası, İstanbul 1930.

Ünver, A. Süheyl, Ressam Üsküdarlı Ali Rıza, Hayatı ve Eserleri-1858-1930. Kemâl Matbaası, İstanbul 1949.

Ünver, A. Süheyl, İstanbul Risaleleri 5, İ.B.B.K.İ.D.B.Y. nr.19, İstanbul 1996.

Ünver, A. Süheyl, Ressam Ali Rıza Bey’e Göre Yarım Asır Önce Kahvehanelerimiz ve Eşyası. Ankara Sanat Yayınları, Ankara 1967.

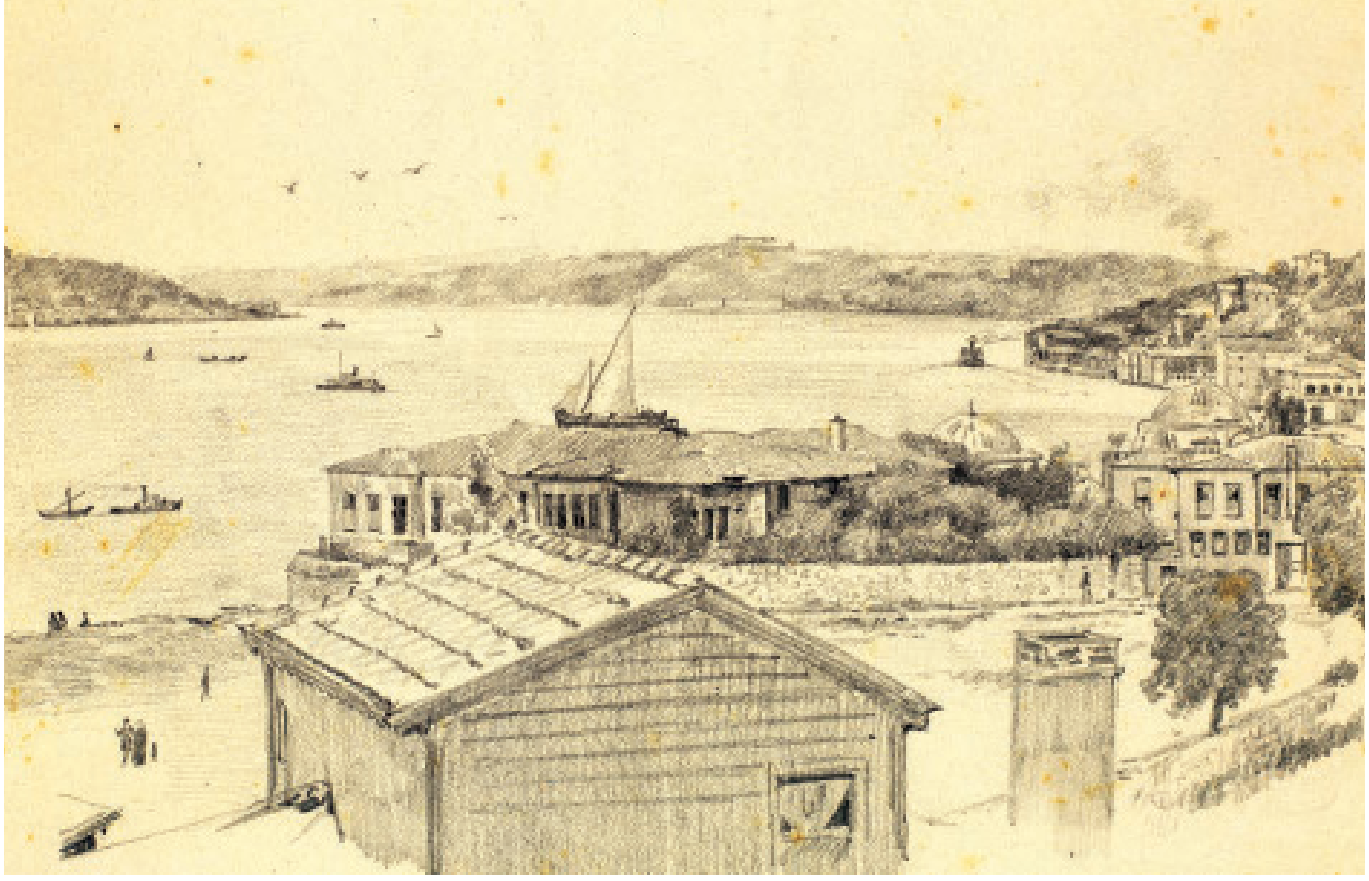
Yakın, Ramiz – Emekli – Çiçekçi Kahvehanesi Konulu Görüşme. İstanbul: 23.03.2003. Yetik, Sami, Ressamlarımız – I, Marifet Basımevi, İstanbul 1940.

Hoca Ali Rıza'nın Gözüyle Şemsipaşa Beşir Ayvazoğlu

Üsküdarlı Hoca Rıza'nın Direkli Yalı'yı Başka Bir Açıdan Resmettiği Bir Karakalemi (Milli Kütüphane Koleksiyonu)

Onun tabiata sadakati, yani gerçekçiliği herhangi bir Batılı ressamınkine benzemezdi; ince bir şair hassasiyeti ve mistik bir heyecanla âdeta eşyanın ve manzaranın içine dalıverirdi. Paletindeki renkler saydamdı; resimlerine dikkatle bakılırsa, görünenlerin ardındaki görünmeyeni göstermek istiyormuş gibi bir duyguya kapılmak mümkündür.

I – Hoca Ali Rıza

Üsküdarlı Hoca Ali Rıza'nın sanatı aslında ülkesinin güzelliklerini küçümseyip aşağılayanlara efendice bir meydan okuyuştu, denebilir. İstanbul'un inkıraz halindeyken bile Le Corbusier'yi hayran bırakan bahçeşehir kimliğini henüz koruduğu yıllarda, yanından hiç eksik etmediği kalem, fırça ve boyları kullanarak dar ve gölgeli sokakları, mütevazı ahşap evleri, mescitleri, çeşmeleri, kırve mahalle kahvelerini, servili mezarlıkları,

Boğaz'ı ve Boğaz sırtlarındaki benzersiz manzaraları, mehtaplı geceleri, karakteristik ağaçları, özellikle çok sevdiği fıstık çamlarını resmederek ebedileştiren bu büyük ressam, günlük hayatta kullanılan çeşitli eşyaların yanı sıra kahve ve ev içlerini de bir belgeselci titizliğiyle resmin diline sadakatle aktarırdı. Sadakatle dedim, fakat onun tabiata sadakati, yani gerçekçiliği herhangi bir Batılı ressamınkine benzemezdi; ince bir şair hassasiyeti ve mistik bir heyecanla âdeta eşyanın ve manzaranın içine dalıverirdi. Paletindeki renkler saydamdı; resimlerine dikkatle bakılırsa, görünenlerin ardındaki görünmeyeni göstermek istiyormuş gibi bir duyguya kapılmak mümkündür. Hoca Ali Rıza, kalem ve fırçayı tarihimizin kritik bir döneminde eline almış, medeniyetimizin hızla yok olmakta olan güzelliklerini resim sanatının diliyle kayda geçirmek için insanüstü bir gayretle çalışmaya başlamıştı. Dikkatini kimsenin

yok edemeyeceği abidelerden ziyade şehrin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan zenginliklerini hiç olmazsa görüntü olarak kurtarmanın derdine düştüğü pek fark edilmemiş, aynı yıllarda, cami resimleri yaptığı için karikatüristler tarafından aşağılanan büyük ressam Şevket Dağ gibi o ve arkadaşları da itibar suikastına uğramışlardır. Güzel Sanatlar Akademisi'nde bölüm şefi olan ve Resim ve Heykel Müzesi'nin düzenlemekle görevlendirilen Léopold Lévi, müzede Seyit Bey, Şeker Ahmet Paşa, Zekâi Paşa, Hoca Ali Rıza gibi resamlara da yer verince onları ressam saymayan Çallı İbrahim ve arkadaşlarının çok rahatsız olduklarını Malik Aksel anlatır. (1) Hoca Ali Rıza, Akademi çevresinin kendisi ve arkadaşları hakkında ne düşündüğünü bildiği halde bir derviş sabrıyla çalışmaya devam etmiş, benzersiz tekniği ve şairane hassasiyetiyle milletinin hayatına tercüman olmaya devam etmişti.

Binlerce eserinden bir kısmını bir araya getiren ve TOKİ tarafından iki kalın cilt halinde yayımlanan İstanbul'un Ressamı Hoca Ali Rıza: Ev ve Şehir (2019) isimli kitap, bu büyük ressamın muhteşem mirası hakkında sarih bir fikir vermektedir. (2)

II- Direkli Yalı

Hoca Ali Rıza'nın özel koleksiyonlarda gün ışığına hiç çıkmamış eserlerinin de bulunduğu muhakkaktır. Bunlardan biri, Kemal Erhan-Serra-Ömer Türel koleksiyonunda yer alan, beş plan halinde çizilerek büyük bir ustalıkla birleştirilmiş 99x19,5 cm. ebadında bir Üsküdar panoramasıdır. (3) Sadece iki planı renklendirilmiş olan bu karakalem resimde, Hoca Ali Rıza'nın özel bir ilgi duyduğunu bildiğimiz Direkli Yalı merkezde yer alıyor. Muhtemelen sadece yalının resmini yapmaya niyetlenen sanatkârın daha sonra bu resmi Şemsipaşa'yı merkez alan bir panoramaya dönüştürmeye karar verdiği düşünülebilir. Üzerine "Birinci plan: Şemsipaşa'da Direkli Yalı, sonra mündehim oldu" yazdığı renklendirilmiş birinci planda yalı ve bahçe duvarlarının bir kısmı yan cepheden resmedilmiş. Bu planda "İskele Camii" (Mihrimah Sultan Camii) kısmen görünüyor. En sola eklenen planda ise Üsküdar sahili vapur iskelesini içine alacak şekilde uzatılmış. Birinci planın sağındaki üç ayrı planda ise Direkli Yalı'nın arka kısımlarıyla bahçe duvarının

devamı, yukarı doğru uzaman sokak ve Rumi Mehmed Paşa Camii yer alıyor. Hoca Ali Rıza'nın imzaladığı, fakat tarihini yazmadığı için ne zaman yapıldığını kestiremediğimiz bu resim tamamlanmamış görünüyor. Belki de resmin böyle kalmasını tercih etmişti, kim bilir! Direkli Yalı'ya ve genel olarak Şemsipaşa'ya özel bir ilgi gösteren Hoca Ali Rıza'nın aynı yalıyı yüksek bir yerden ve Boğaziçi'nin büyük bir kısmını kucaklayacak bir açıdan bakarak resmettiği karakalem resmi ise Milli Kütüphane'dedir. Bu resimde Şemsi Paşa Camii'nin kubbesi de görünür. İki tarafındaki bölmeler sütunlar üzerine oturtulduğu için halk arasında Direkli Yalı diye anılan Kaptan Paşa yalısı, 1815 tarihli Bostancıbaşı defterinde Şemsi Paşa Külliyesi'yle "Ayazma Kasrı Hümayunu" diye anılan Şerefâbâd Kasrı arasında gösterilmiştir. Bu ahşap yalının sahibi, 24 Kasım 1805 tarihinde bostancıbaşılıktan kaptan-ı deryalığa tayin edilen, fakat on dokuz ay sonra azledilen Hacı Mehmet Paşa'dır. Denizcilikten hiç anlamadığı, hatta kendisini deniz tuttuğu için fırtınalı havalarda perişan olduğu söylenen Paşa, azledildikten sonra Hotin muhafızlığına tayin edilir, bu görevi kabul etmeyince Bursa'ya sürgün edilir. İsmail Hami Danişmend'in tespitlerine göre, Hacı Mehmet Paşa, kaptan-ı deryalığa 7 Haziran 1809 tarihinde ikinci defa tayin edilecek, fakat sekiz ay sonra azledilecektir. (4) Direkli Yalı'nın daha sonra kime intikal ettiğini bilmiyoruz. Bildiğimiz, Ali Suavi'nin Mekteb-i Sultani müdürlüğünden alındıktan sonra bu yalıyı kiraladığı, Sultantepe'sinde oturan Sopasalan Süleyman Asaf Bey'le irtibata geçerek literatürde Üsküdar Cemiyeti diye anılan gizli bir cemiyet kurduğu, Çırağan baskınıyla dostlarıyla bu yalıda toplantılar yaparak planladığıdır. Rivayete göre Çırağan'a hareket ederken İngiliz karısına baskını yalıdan dürbünle takip etmesini, eğer bir baskına uğrayıp rıhtımın karıştığını görececek olursa bütün evrakı yakmasını söylemiş, Madam Marie de dediği gibi yapmıştır. (5) Çırağan Baskını'ndan önce Fenerbahçe sahilinde kasten karaya oturtulan bir İngiliz vapurundan alınan seri atışlı silahların kısa bir süre önce yıkılmış olan Şerefâbâd Kasrı bahçesindeki büyük havuza saklandığına dair bir rivayet de vardır. Silahlar 20 Mayıs 1878'de buradan alınarak 93 Harbi'nde İstanbul'a gelen Rumeli göçmenlerine dağıtılmış ve Kuzguncuk'tan mavnayla karşıya geçilerek baskın gerçekleştirilmişti. 1926 yılında

yıkıtılan Direkli yalının yıkılmadan önceki sahibi, Sermet Muhtar Alus'un yazdığına göre, devrin önde gelen şahsiyetlerinden Tevfik Bey'di. (6)

III- Şerefâbad

Süheyl Ünver, 1961 yılının 1 Nisan'ında bir dostunu görmek üzere Üsküdar'a geçer. Küçük çantasını hocası Ali Rıza Bey gibi sol koltuğuna kıştırarak Şemsipaşa'ya doğru yürümeye başlar. Balaban İskeleyi'nin arkasından Kaptan Paşa Yalısı'nın yerinde yükselen şeddadi tütün deposunun kirli cephelerini görmemek için başını yere eğerek ilerler. Şemsi Paşa külliyesinin kütüphaneye dönüştürülen medresesine başını şöyle bir çevirip baktıktan sonra meydana çıkar. Burada gözü iki şeyi aramaktadır. Birisi medreseye bitişik yalı arsasında Ali Suavi'nin silahları sakladığı havuz, diğeri ise Şerefâbâd Kasrı'nın rıhtım kalıntısı... Aslında ikisinden de hiç eser kalmamıştır. (7)

Süheyl Ünver'in bir risalesine de konu olan Şerefâbâd Kasrı (8) yirminci yüzyıla ulaşıyorsa, Hoca Ali Rıza'nın panoramik tablosunda, Direkli Yalı'nın solundaki boş alanda yerini alacaktı. Sadullah Paşa Yalısı'ndaki bir duvar resmiyle 19. yüzyıl başlarında İstanbul'da İsveç elçiliği yapan Löwenhielm'in ve Eugène Flandin'in gravürlerinden nasıl bir yapı olduğu hakkında fi kir edindiğimiz kasrın daha öncesi de vardır. Bunun için Fâtiḥ devrine kadar uzanmamız gerekir. Fâtiḥ, Çandaroglu Beyliği'ni ilhak ettiğinde bu beyliğin başında Kızıl Ahmed Bey bulunuyordu. Kendisine teklif edilen Mora Sancağı'na gitmeyerek Uzun Hasan'a sığınan ve iki Türk hükümdarı arasındaki rekabeti kızıştırarak Otlukbeli Meydan Muharebesi'nin çıkmasında önemli bir rol oynayan Kızıl Ahmed, II. Bayezid devrinde Osmanlı Devleti'ne iltica etmek zorunda kalmıştı. Oğlu Mehmed Bey, Bayezid'in oğullarından Şehzade Abdullah'ın büyük kızı Şahnisa Sultan'la evlendi ve Şemsi Ahmed Paşa bu evlilikten dünyaya geldi. Enderun'da eğitim gören ve mâhir bir avcı olduğu için Kanuni Sultan Süleyman'ın yakın çevresinde yer almayı başararak önemli görevler üstlenen Şemsi Ahmed Paşa, Rumeli Beylerbeyliğine kadar yükselmişti. Kanuni'nin son seferinde de yanındaydı ve Zigetvar'ı kuşatması için önden gönderilmişti. Devlet adamlığının yanı sıra hatırı sayılır bir şair ve tarihçi olan Şemsi Ahmed Paşa, hoş

sohbet, nüktedan ve hazırcevap bir devlet adamı olarak tanınıyordu; bu meziyetleri sayesinde II. Selim'e vezirlik payesiyle musahip oldu. Bu yakınlıkta annesi Şahnisa Sultan'ın II. Selim'e dadılık yapmış olmasının da payı vardır.

Şemsi Ahmed Paşa, aynı zamanda Sokullu Mehmed Paşa'ya muhalif hizbin önde gelen isimlerindendi; bu yüzden II. Selim'in ölümüyle kudretli veziriazam karşısında hâmisiz kalmış ve İstanbul'dan uzaklaştırılmıştı. Ancak III. Murad, meziyetlerinin farkında olduğu Paşa'yı İstanbul'a getirterek musahiplik görevine iade etti. Padişah üzerinde Sokullu'nun yetkilerinin kısıtlanmasını sağlayacak derecede etkili olan Şemsi Ahmed Paşa, minnettarlığını Üsküdar sahilinde bir kasır inşa ettirip padişaha hediye ederek gösterdi. Kaynaklarda Şemsi Paşa Kasrı ve Şemsi Paşa Sahilsaray'ı ismiyle zikredilen bu kasır hakkında fazla bilgi yok. Şerefâbad, 18. yüzyıl başlarında, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından yeniden yaptırılırcasına tamir ve tadil edilmiştir. Yukarıda sözünü ettiğimiz resimlerden anlaşıldığına göre, Şerefâbad, lebideryada yer alıyordu; önünde kayıkların yanaşması için küçük bir iskeleyi vardı. Bir duvarla çevrelenen geniş bahçesinin ortasında kare formunda fiskiyeli büyük bir havuz bulunuyordu. 19. Yüzyılın sonlarında doğru Ali Suavi'nin Çırağan Baskını'nda kullanılacak silahları sakladığı havuz... II. Mahmud devrinde yenilenen Şerefâbad'ın Redif Paşa'ya ihsan edildiği, ancak bir süre sonra Paşa'nın Rodos'a sürüldüğü, bu yüzden vergileri ödeyemeyen ailesinin ise kasırdan çıkarıldığı söylenir. (9) Abdülaziz devrinde yıkıtılan kasrın hatırası, sadece Nedim'in şuh bir şarkısında ve Yahya Kemal'in Lâle Devri'ni anlattığı "Şerefâbad" gazeliyle "Üsküdar Vasfında Gazel"inde yaşamaktadır:

O şûh ağlar bugün Kasr-ı Şerefâbad'a geldikçe
O nûşânûş demler hâtır-ı nâşâda geldikçe
....

Firdevs bu şehrin şeb ü rûzunda iyandır
Her çeşmeden âb-ı Şerefâbâd revandır.

IV- Külliye

Sokullu'yla zaman zaman şakalaşarak iğneli lâflar ettiği söylenen Şemsi Ahmed Paşa, rivayete göre, bir gün veziriazamın Mimar Sinan'a Azapkapı'da yaptırdığı camiden söz açılınca, alaycı bir dille, güvercinlerin bu caminin kubbelerine çokça pislemesinden rahatsız olup olmadığını sorar. Sokullu, yeryüzünde üstünden kuşların geçmediği hiçbir yer bulunmadığını, ayrıca kuş pisliğinin necasetten sayılmadığını söyler. Şemsi Ahmed Paşa, ömrünün sonlarına doğru, Mimar Sinan'a Üsküdar'da ismini yaşatacak bir cami ısmarlayınca, Sokullu'ya sorduğu soruyu hatırlayacak ve büyük mimardan camisi için kuşların uçmadığı bir yer bulmasını isteyecektir. Sinan da Üsküdar sahilinde hava akımlarının kesiştiği, bu yüzden kuşların yavaşamadığı bir bölgeyi seçip medresesi ve türbesiyle küçük bir külliye niteliğini taşıyan Şemsi Ahmed Paşa Camii'ni yapar. Tarih 1580... Sokullu taraftarı bir tarihçi olan Gelibolulu Âli, Şemsi Ahmed Paşa'nın Çandaroğulları hanedanına son veren Osmanlılardan intikam almak için padişahı rüşvete alıptırdığını, böylece devletin sonuna getirecek bir hastalığın ilk tohumunu attığını iddia etmektedir. Bu iddianın halk arasında "Böyle bir mel'anete bulaşan birinin yaptırdığı camiye kuşlar bile konmaz!" inancının ve Kuşkonmaz isminin yerleşmesine yol açtığını söyleyenler de vardır. Birinci rivayet bir şehir efsanesidir; çünkü Şemsi Ahmed Paşa, külliyesini Sultan III. Murad'a hediye ettiği kasrın yanına yaptırmıştı. İkinci rivayet de kaynağı Sokullu taraftarı Gelibolulu Âli olduğu için ihtiyatla karşılanmalıdır. Şemsi Ahmed Paşa, külliyesinin inşası tamamlamadan vefat ettiğine göre, kubbesine kuşların konup konmadığını öğrenememiş olsa gerek. Üsküdar

sahilini asırlar boyunca tezyin eden bu zarif külliye, 1894 depreminde ciddi hasar görmüş ve tamir edilmiş; ne var ki medresesinin Balkan Harbi sırasında ve daha sonra göçmenlere tahsis edilmesi yüzünden Cumhuriyet devrine tam bir harabe olarak ulaştığı için gözden çıkarılmıştı. Mimar Sinan'ın son yıllarında âdeta bütün eserlerini hülâsa etsin diye yaptığı, Üsküdar sahilini paha biçilemez değerinde bir pırlanta gibi süsleyen ve bir kuş kafesini andıran bu lebiderya külliyesinin içler acısı hali, İbrahim Hakkı Konyalı'nın 1938 yılı başlarında Tan gazetesinde yayımlanan bir yazısıyla kamuoyuna duyurulmuş, bunun üzerine külliye son günlerini yaşamakta olan Atatürk'ün emriyle restore edilerek günümüze ulaşması sağlanmıştı. (10) Emir yüksek yerden gelmiş olmasaydı, Vakıflar'ın o tarihteki yönetimi külliyei arsaya dönüştürüp satmış olacaktı. Konyalı'nın bu konuda yazdıkları ibret vericidir: "Orijinali kütüphanemde bulunan ve 25 Nisan 1340'ta (1924) İstanbul'daki cami ve mescidleri sınıflandıran Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün defterinde 'Yanmış ve Yıkılmış Camiler' kısmında, 122 numarada 'harap' olarak gösterilmiştir. Yine kütüphanemde bulunan evkafın bir başka İstanbul cami ve mescidlerini alfabetik bir şekilde gösteren defterde bu cami 508 numarada 'arsa' olarak gösterilmiştir. Kadro harici bırakılarak arsası satışa çıkarılacaktı. Evet! Mimar Sinan'ın deliksiz bir inci gibi bu pek kıymetli eseri haraç mezat satılacak ve yıktırılacaktı." (11)

Mimar Sinan'ın son yıllarında âdeta bütün eserlerini hülâsa etsin diye yaptığı, Üsküdar sahilini paha biçilemez değerinde bir pırlanta gibi süsleyen ve bir kuş kafesini andıran bu lebiderya külliyesinin içler acısı hali, İbrahim Hakkı Konyalı'nın 1938 yılı başlarında Tan gazetesinde yayımlanan bir yazısıyla kamuoyuna duyurulmuş, bunun üzerine külliye son günlerini yaşamakta olan Atatürk'ün emriyle restore edilerek günümüze ulaşması sağlanmıştı. Emir yüksek yerden gelmiş olmasaydı, Vakıflar'ın o tarihteki yönetimi külliyei arsaya dönüştürüp satmış olacaktı. Konyalı'nın bu konuda yazdıkları ibret vericidir.

İbrahim Hakkı Konyalı'nın yazısı ve Reiscumhur'un müdahalesi sayesinde yıktırılmaktan kurtulan Şemsipaşa Külliyesi'nde restorasyon çalışmalarına derhal başlandığı anlaşılıyor. Sermet Muhtar Alus, Akşam gazetesinde 1939 yılında yayımlanan "İstanbul Kazan Ben Kepçe" başlıklı yazı dizisinin Üsküdar bölümünde vapur iskelesinden başlayarak mevcut yapıları anlatırken bu külliye sürdürülen restorasyona da kısaca değinir: "Evkafça tamir edilen türbe Şemsi Paşa'nın olsa gerek."

Daha sonra külliyenin hemen yanındaki Direkli Yalı'nın birkaç yıl öncesine kadar ayakta olduğundan söz eden Sermet Muhtar, Şemsipaşa Meydanı'nı bir zamanlar bahçe duvarları hâlâ duran Şemsi Paşa Sarayı'nın işgal ettiğini hatırlatır. Bu sarayın yerine yapılan Şerefâbâd Kasrı da yıkıldıktan sonra ortaya çıkan geniş alan ve arka taraftaki bostanlar zamanla Üsküdar'ın en kalabalık mesire ve piyasa yeri haline gelecektir. Birçok yazar, Üsküdar hatıralarını anlatırken Rumi Mehmed Paşa Camii'nin eteklerine uzanan bu bostanlardan, kır kahvesinden ve bu bölgenin nefis salatalık turşularından hasretle söz ederler. (12)

Sadullah Paşa Yalısı'ndaki Duvar Resimlerinden Birinde Şerefâbâd Kasrı

V- Köprülü Yalı

Süheyl Ünver'in Şemsipaşa'ya giderken çirkinliğini görmemek için önünden başını eğerek geçtiği tütün deposunun yerinde bir zamanlar bir lebiderya yalı vardı ve o da bir kaptan-ı deryaya aitti. Haremiyle selamlığı birbirine bir köprüyle bağlandığı için halkın Köprülü

Yalı diye andığı bu yalı zaman zaman Direkli Yalıyla karıştırılmıştır. (13) Dört bölükten oluşan Köprülü Yalı'nın yerinde, Bostancıbaşı defterlerindeki kayıtlara göre, III. Selim devrinde başta Duhani Arif Ağa'nın yalısı olmak üzere birkaç yapı bulunuyordu. Adile Sultan'ın kocası olan ve derya kaptanlığı görevine dört defa getirilen Mehmed Ali Paşa'nın Köprülü Yalı'yı buraya ne zaman yaptırdığını bilmiyoruz. Ressam, karikatürist ve gazeteci Ratip Tahir Burak, hatıratında, Mehmed Ali Paşa'nın eşlerinden biri halası olduğu için sık sık gittikleri yalının loş ve muazzam sofalarını, rıhtımlara çarpan Boğaz sularının şırlıtısını, üst kata çıkan çifte merdivenlerin iki başında duran, her biri iki buçuk metre boyundaki rakkaslı saatlerin birbirine karışan ding donglarını, gri renkli ve kırmızı kuyruklu papağan Agu Paşa'nın "Şöhret Kalfa, Şöhret Kalfa, misafir geldi!" diye seslenişini ve küçüklü büyüklü hanımefendilerin uzun tafta eteklerinden çıkan hışırtıları hiç unutamadığını anlatır. Yalı halkı daha sonra Küçük Çamlıca'ya taşınacaktır. Aradan on yıl geçer, yalının bir kısmı Evkaf İdaresi, bir kısmı da Anadolu Spor Kulübü tarafından kullanılmaya başlanır. Ratip Tahir, ağabeyleriyle birlikte Burhan Felek'in yıllarca reisliğini yaptığı bu kulübün formasını giymiştir. (14) Burhan Felek de Anadolu Spor Kulübü olarak selamlık bölümünü bir süre kullandıkları bu yalının Ahmet Ratıp Paşa'ya ait olduğunu söyler. (15) Mütareke döneminde yıktırılan Köprülü Yalı'nın yerine 1930'ların başında İnhisarlar İdaresi tarafından yaptırılan kompleks, tütün deposu, tütün işleme binası ve lojman olmak üzere üç binadan oluşuyordu. Üsküdar'ı gerçekten çirkinleştiren bu binalar da 1985 yılında yıktırılacaktır. (16)

Hoca Ali Rıza, bir ressam olarak Köprülü Yalıyla da yakından ilgileniyordu; bir gün Balaban İskeleyi'nden suluboya bir resmini yapmaya başlamış, fakat nedense tamamlayamamıştı. Bu aşu boyalı yalının tabiat kanunlarına ve Boğaziçi'nin ezeli güzelliğine tam bir uyum halinde inşa edildiğini düşünen Süheyl Ünver, hocasının resmini "Rahmetlinin olgun kalem ve fırçasının en doğru hatlarıyla çizilen ve biraz boyanan bu mükemmel eserde, Şemsi Paşa türbesi, önündeki sundurma ve cami kubbesinin bir köşesi mükemmel bir surette görülüyor; yalı ise bütün hususiyetleri göz önünde tutularak çizilmiş," diye anlatır. Kendisi de

1918 yılında, Ali Rıza Bey'in bir dersinden dönüştü, pek hoşuna giden Köprülü Yalı'nın resmini başka bir yalının rıhtımından bakarak çizmişti ve yıllar sonra bir dergide yayımlanan kısa bir yazısında bu iki resmin hikâyesini anlatmıştı. (17)

Dipnotlar:

1) Malik Aksel şöyle diyor: “Bir vakitler Seyit Bey'in bedestende resimleri iki buçuk liraya satılırken, İstanbul'da Galatasaray'dakiler elli liraya satılırdı. Resim deyince bunlar anlaşılıyordu. Unutulmuş ilk Türk ressamı bu Fransız tekrar ortaya koydu; memleket bunların da bir değer olduğunu anladı, ama Ankara'da, Gazi Eğitim Enstitüsü'ndeki müzenin kaldırılması pahasına.” Bkz. “Ankara'da İlk Resim Müzesi”, Hisar, sayı 151, Temmuz 1976, s. 8-10.

2) Bu kitap, Ömer Faruk Şerifoğlu tarafından hazırlanmıştır.

3) Bu resimden beni haberdar eden ve dijital bir kopyasını gönderen Sinan Genim Bey'e ve bu resmi kullanmama izin veren Serra-Ömer Türel çiftine teşekkür borçluyum.

4) İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi V, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 222, 224.

5) İsmail Hakkı Uzunçarlı, “Ali Suavi ve Çırağan Vak'ası”, Belleten, cilt VIII, sayı 29, 1944, s. 92.

6) Sermet Muhtar Alus, “Bu zat Beytülmal müdürü Hüsnü Efendi'nin damadı olan, Meşrutiyet'ten sonra bir ara mabeyncilik, sonra da Halep valiliği eden Galib Bey'in pederidir,” diyor. Bkz. “İstanbul Kazan Ben Kepçe: Üsküdar”, Akşam, sayı 7301, 14 Şubat 1939, s. 11.

7) A. Süheyl Ünver, Üsküdarname I, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 21. Süheyl Ünver, bir hafıza yanılması sonucu Şereâbâd Kasrı'ndan Neşatâbâd diye söz etmiştir. 8 A. Süheyl Ünver, Şerefâbad, Şehremaneti Matbaası, İstanbul 1930.

9) II. Mahmud'un bu kasrı çok sevdiği ve sık sık giderek işret ettiği biliniyor. Bu kasır hakkında hoş bir anekdot da vardır: Şair İzzet Molla bu kasrı çok beğenirmiş. Bir gün Yenikapı Mevlevihanesi'nde şeyh efendiyle sohbet ederken söz dönüp dolaşıp Üsküdar'a ve Şemsipaşa civarının güzelliğine gelmiş. Bunun üzerine İzzet Molla

demiş ki: “Şevketmeab efendimiz bana ‘Dile benden ne dilersin?’ buyursalar, ben de ‘Sağlığınıza dilerim!’ desem, ferman-ı hümayunlarını tekrarlasa, o zaman da ‘Efendim, desem, Şemsi Paşa Kasr-ı hümayununuzu Mevlevihane ittihaz ve duacınızı da senelik elli bin kuruş irad ile oranın şeyhliğine intihap buyurursanız, ömrümün sonuna kadar velinimetime dua ile meşgul olurum ve artık bir şey istemem.” Bkz. Halûk Y. Şehsuvaroğlu, Boğaziçi'ne Dair, TTOK Yayınları, İstanbul 1986, s. 165.

10) İbrahim Hakkı Konyalı, “Koca Sinan'ın Ahır Yapılan Son Eseri”, Tan, sayı 1054, 7 Nisan 1938, s. 7.

11) İbrahim Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi I, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1976, s. 282-283.

12) bkz. Sermet Muhtar Alus, “İstanbul Kazan Ben Kepçe: Üsküdar”, Akşam, sayı 7301, 14 Şubat 1939, s. 11; Sadri Sema, Eski İstanbul Hatıraları (haz. Ali Şükrü Çoruk), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002, s. 62-64; Burhan Felek, Hayal Belde Üsküdar, Felek Yayıncılık, İstanbul 1988, s. 92.

13) Sedat Hakkı Eldem, Köprülü Yalı'nın nadir fotoğraflarından birini Direkli Yalı'nın fotoğrafı olarak kullanmıştır. Bkz. Boğaziçi Yalıları II, Vehbi Koç Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 269.

14) Ratip Tahir Burak, Hapishane Hatıraları, İstanbul 1961, s. 11.

15) Burhan Felek, age, s. 92. Felek'in verdiği bu bilginin teyid edilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

16) Hoca Ali Rıza ekolünden bir ressam olan Üsküdarlı Cevat (Göktengiz) Bey'in özel bir koleksiyonda bulunan “Şemsipaşa Tekel Depoları” isimli tablosunda bu depoların Üsküdar'ı nasıl çirkinleştirdiği çok açık bir şekilde görülmektedir.

17) A. Süheyl Ünver, “Üsküdar Şemsipaşa Sahilinde Kaptan Paşa Yahısı”, TTOK Belleteni, sayı 60, Ocak 1947, s. 17.

Ressam Hoca Ali Rıza'nın İstanbul Resim Ve Heykel Müzesi'nde Bulunan Defterlerindeki Yazı

Süleyman Kızıltoprak

Türk resim sanatında Üsküdarlı Hoca Ali Rıza adıyla meşhur olan büyük sanatçı, 1858 yılında Üsküdar'da doğmuştur. Babası, süvari binbaşı Mehmet Rüştü Bey'dir. Ali Rıza Bey, ilk ve orta öğrenimini Üsküdar'da tamamlamıştır. İlk sanat eğitimini babasından aldı. Babasının hat sanatındaki kendince başarılı çalışmaları onu etkiledi. 1879 yılında Askeri okula giren sanatçı, bundan sonra kendini tamamen resme adanmıştır. Türkiye'de birçok alanda yeniliklerin ve modernleşmenin öncüsü olan askeri kurum, resim alanında da aynı başarıyı göstermiştir. (1)

Hoca Ali Rıza 1884 yılında teğmen olarak Harbiye'den mezun olmuş ve burada, resim öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Yurt dışına hiç çıkmamıştır. Bir ara İtalya'ya resim öğrenimi için gönderilmek üzereyken Napoli'de çıkan kolera yüzünden gidememiştir.

Hoca Ali Rıza Bey

1911 yılında, yarbay rütbesinde iken özellikle gözlerinin aşırı derecede zayıflamasına bağlı olarak bozulan sağlık durumu sebebiyle ve kendi arzusuyla emekliye ayrılmıştır. (2)

Bu büyük sanatçı, askeri okullardan başka Darüşşafaka, Kız Sanayi-i Nefise, Çamlıca, Üsküdar ve Ameli Hayat Kız okullarında 47 yıl resim hocalığı yapmıştır. (3)

Kendisini yakından tanıyan sanatçılar Hoca Ali Rıza'nın kişiliği ve sanatçılığı üzerinde çok kıymetli tespitler yapmışlardır. Nurullah Berk: "O ilhamını Vatan sevgisinden alırdı." Süheyl Ünver: "Hoca Ali Rıza başlı başına bir tarihtir. Ona Türk sanatında bir bahis ayırmak gerekir." Mehmet Ali Laga: "Hoca Ali Rıza Türk sanat tarihinde bugüne kadar eşine rastlanmayan bir değerdir." Nazmi Ziya Güran: "Rıza Bey dünyanın ve Türkün malıdır." (4)

M. Uğur Derman, Hoca Ali Rıza'ya milli ressamımız demektedir. Bunu da şöyle açıklıyor: "Milli sıfatının kullanılmasında çok hasis davranılması gerektiğine inananlardanım. Ancak, Ali Rıza Bey gibi, bütün hayatı boyunca, Türk yaşayışını, Türk evlerini, sokaklarını, mezarlıklarını, namazgahlarıyla, çeşmesiyle Türk şehir ve köylerini, kısacası bizden olan her şeyi milli duygularla resmeden, Avrupalı veya yerli başka ressamların tesiri altında kalmayan, örnek ahlak sahibi bir Türk ressamına "milli" denilmesi, şüphesiz bir hakkın teslimi olacaktır." (5)

Hoca Ali Rıza Bey'in yaşadığı yıllar Türk resim sanatının yeni doğduğu yıllardır. Devrindeki birçok sanatçı Batı etkisinde kalarak resim yapıyor olmasına rağmen, Hoca Ali Rıza Bey'in hiçbir etki altında kalmadan bir ekol meydana getirmesi dikkate değerdir. (6) Onun Türk resmine milli bir ruh verebilmesi, büyük bir sanatçıda aranan olağanüstü bir gücün delilidir. Dün olduğu gibi bugün de çeşitli ekol ve akımlara rağmen bir Fransız,

Alman, İspanyol ve İtalyan resmi vardır. Milli ruhunu ve benliğini kaybetmemiş milletler, sanat alanına bu yönlerini mutlaka yansıtmişlardır. Bu müzikte, mimaride ve edebiyatta olduğu gibi resimde de vardır. Bizde resim Hoca Ali Rıza Beyle böyle bir milli ruha kavuşmuş ve bu ulu sanatçıyı takip eden sanatçılar ortaya çıkmıştır. (7)

Hoca Ali Rıza çok sayıda eser vermiş bir sanatçıdır. Eserleri çok dağılmış olmakla birlikte, Milli Kütüphane Koleksiyonu'nda en güzel eserleri bulunmaktadır. M. Uğur Derman'ın tespitlerine göre, İstanbul'da Fuat Şemsi İnan Koleksiyonu (8), Kemal Erhan Koleksiyonu ve Cerrahpaşa Tıp Tarihi Enstitüsü'nde çok sayıda eseri ile çeşitli notları ve çalışmalarının yer aldığı resim defteri bulunmaktadır. (9) Ayrıca, talebesi Süheyl Ünver kendisinde bulunan Hoca Ali Rıza'ya ait defter ve malzemeleri Süleymaniye Kütüphanesine bağışlamıştır. (10)

Bunun dışında, sanatçının çok az bilinen ve üzerinde herhangi bir çalışmanın yapılmadığı eserleri de bulunmaktadır. Bu bağlamda, Hoca Ali Rıza Bey'in eserlerinin İstanbul Resim ve Heykel Müzesi arşivinde Hoca Ali Rıza'ya ait 18 adet defter bulunmaktadır. Bunlar kızı Nimet Ender tarafından üniversiteye verilmiştir. Defterlerde yer alan tüm Osmanlıca yazılar tarafımızdan Latin harflerine çevrilmiştir. Bu defterler küçük boyda gömlek cebinde taşınacak büyüklüktedir. Bunların 16

tanesinde resimler ve bazı küçük notlar vardır. 2 adet defterde resim yoktur. Bunlardan 17 numaralı defterin 30 sayfası yazı ile doludur. 18 numaralı defter de sadece yazılardan ibarettir. Ama 17 numaralı deftere oranla daha az sayıda ve arada boş sayfaları da bulunan bir defterdir. Bu yazılı defterlerde, kendi fikirleri, ayetler, hadisler, şiirler, Farsça beyitler yer almaktadır. 17 numaralı defterdeki tarih kayıtları çoğunlukla 1911 yılı ve sonrasına aittir. Buradan bu defterlerdeki yazıların sanatçının emekli olduktan sonra, kaleme aldığı notları sonucunu çıkarmaktayız.

1'den 6'ya kadar numaralandırılmış defterlerde sanatçının çok güzel çalışmaları vardır. Çoğunlukla resimlerin olduğu bu defterlerde, tezyini motifler, kendi fikirleri ve beğendiği hikmetli sözler, şiirler, beyitler, ayetler, hadisler yer almaktadır. Buradaki eşsiz resimlerinde çoğu kez imza ve tarih vardır. Bunun yanında, doğadan canlı olarak yaptığı resimlere "tabiattan" yazısı ile nerede olduğu belirtilmiştir. Eğer bu bir konak resmi ise kimin konağı olduğu yazılmıştır. Çeşme ise, "Beykoz Çeşmesi" gibi adı da yazılmıştır. Ressamımız çok nadir olarak hayali resimler de yapmıştır. Bunlar için de "fikirden" notunu düşmüştür. Adı geçen defterlerdeki resimler büyük çoğunluğu ile Üsküdar ve civarına aittir. Üsküdar, Çamlıca, Acıbadem, Bulgurlu, İhsaniye, Ümraniye, Karacaahmet, Haydarpaşa, Kurbağalıdere, Kızıltoprak, Çengelköy,

Çamlıca'dan Kayışdağı 1323 (1907)
Kağıt üzerine suluboya / 37x23 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Anadoluhisarı, Rumelihisarı, Kanlıca, Paşabahçe, İncirköyü ve Beykoz'a ait resimler bulunmaktadır.

Çalışmalarında ayrıca; Yavuz Sultan Selim, Yunus Emre, Nedim, Abdülhak Hâkim, Nabi, Hoca Nasreddin, Baba Macid-i Horasani, İmam-ı Azam, İmam-ı Ebu Yusuf, İmam-ı Muhammed, Şeyh Hüseyin Sadeddin, Namık Kemal gibi tarihi, dini, edebi ve siyasi şahsiyetlere ait hikmetli sözler, hikâyeler, şiirler, kasideler, beyitler ve dörtlükler yer almaktadır. (11)

Bu yazıların tamamını burada vermek mümkün değildir. (12)

Ancak Hoca Ali Rıza'nın ne kadar insancıl ve iç dünyası zengin bir sanatçı olduğunu gösteren bu notlardan birkaç örnek sunmak yeterli olacaktır, kanaatindeyiz.

Namık Kemal merhumun bir murabba'ı:

Sıdk ile terk edelim her emeli her hevesi
Kahr-ı elem hâil ise azmimize ten-i nefsi
İnledikçe eleminden vatanın her nefesi
Gelin imdada deyün bak budur Allah sesi!

Bize gayret yakışır, merhamet Allah'ındır.
Hükm-i âti ne fakirin ne şehinşahındır.
Dinle feryadını kim terceme-i âhenkdir
İnledikçe ne diyor bak vatanın her nefesi

Mahv eder kendini bülbül bile hürmet için
Çekilir mi bu belâ âlem-i pür-mihmet için
Din için, devlet için, can çekişen millet için
Azme hâil mi olurmuş bu çürük ten-i nefsi

Memleket bitti, yine bitmedi hâlâ sen, ben
Bize bu hal ile bizden büyük olmaz düşman
Dest-i a'dâda biz Allah için, ey ehl-i vatan
Yetişir terk edelim gayrı hevâ ve hevesi (13)

“Şu'arâ-yı Acem'den birinin Türkler hakkında sözü: Bütün Türkler şayan-ı âferindirler. Yüzleri aya, alınları zühre yıldızına benzer. Evlerinde yatakhanelerinde gelin gibidirler. Dışarıda at üstünde arslan gibidirler” diye tasvîr ediyor.” (14)

Âlât gerek etmene tahsil-i kemâlât
Tahsil-i kemâlât kem âlât ile olmaz

Doyup da aç görmedik eğride tok
Eğri yay elde kalur menzil alur doğru ok
Kör gibi her tarafa atma elin
Ara, bul sende nihândır emelin (15)

Âleme sultan olmadan Allah'a kul olmak yeğdir. (16)
İyi iş, iyi aş, iyi eş hulâsa-i hıfzussıhhadır. (17)
Killet-i kelâm, killet-i menâm, killet-i ta'âm mûcib-i sıhhat-i tâmdır. (18)

Gerk ağlat gerek güldür
Gerek dirilt gerek öldün
Derviş Ynuus sana kuldur
Lütfun da hoş kahrın da hoş (19)

Bir-iki harf tasarruf kapmış
Kendüyü pîr-i tarikat yapmış
Nabi (20)

İlim ilim bilmekdir
İlim Hakk'ı bilmekdir
Eğer Hakk'ı bilmez isen
Bir nice emekdir²¹.

Merhûm Hoca Nasreddin Efendi hazretlerinin telkini: (22)

Aldınsa verirsen
Etdinse bulunsun
Şimdi gelir görürsün
Köye cerre gitmiş bir hoca efendinin mihrâbda hafî duâsı: (23)

Yâ Rabbi! Çok verüp azdırma
Az verüp ezdirme
Son nefesde imandan ayırma

Nasihatden Bir Nebze:

Halka dâim îtirâz etmek olunca âdetin
Şübhesiz eyler tenezzül îtibâr ve kıymetin
Yapdığın şeylerde mahcûb olmamak ister isen
İbtidâ eyle tefekkür bahsine var mı kudretin
Kendini bilmek gibi âlemde yokdur bir hüner
Vay hakikat tâlibi öğren nedin mâhiyetin
Fazlım lâzım (...) diğerleri etsün beyân
Kendini medh etmeğe kalkışma boşdur zahmetin
Hem-dem ehl-i kemâl ol halka ta'riz eyleme
Küs edersen (...) hiç zâyî' olmaz gayretin

Baba Macid Horasanî (24)

17 Numaralı defterin son iki sayfasında sayfalarda Namık Kemal'in ünlü Hürriyet Kasidesi yer almaktadır. (25)

Sonuç olarak tüm defterlerdeki yazılar topluca değerlendirildiğinde Üsküdarlı Ressam Hoca Ali Rıza Bey, dönemindeki iç ve dış olaylardan ve sorunlardan uzakta kalmamış, özellikle Balkan Savaşları ve Kurtuluş Savaşı'nın yarattığı milli heyecanı coşkunu bir şekilde yaşamış, tepkilerini daha çok başka kişilerin yazdıklarıyla paylaşarak dile getirmiş milli ruha sahip büyük bir sanatçıdır. Karamsar olmayan, çalışmayı, en güzeli üretmeyi amaçlayan, özgürlüğe vurgu yapan zamanının düşünce yapısını yansıtan bir aydındır. Defterlerine yaptığı alıntılarda çok titiz davranmıştır. Alıntılardığı güzel söz, şiir, kaside vb. şeylerde çok seçici olmuştur. Bazen bir mezar taşından bazen de bir hamam camekanının kapısı üzerinde yazan yazıyı defterine kaydetmiştir. Bir taraftan Yunus, Nabi, Nedim gibi şairlerden alıntı yapmış bir taraftan Emanullah Han gibi zamanında yaşayan bir devlet adamının sözlerini kaydetmiştir.

Sözlerime burada son verirken, bu büyük sanatçıyı saygıyla anıyor ve resim sanatına gönül verenlere ve diğer araştırmacılara Hoca Ali Rıza'nın İstanbul Resim ve Heykel Müzesi arşivinde bulunan defterlerindeki yazıların artık bugünkü harflerimize çevrilmiş olduğunu müjdeliyorum.

*Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Dipnotlar

1 Nüzhet İslimyeli, Asker Ressamlar ve Ekoller, Ankara; Asker Ressamlar Derneği, 1967, s. 30.

2 Emekliliğini zorunlu kılan sağlık durumunu gösteren raporlar, Mimar Sinan Üniversitesi Resim Heykel Müzesi Arşivi'nde "Ressam Hoca Ali Rıza" dosyasında yer almaktadır.

3 Hoca Ali Rıza Bey hakkında daha fazla bilgi için bkz., Süheyl Ünver, Ressam Ali Rıza Hayatı ve Eserleri, İstanbul, 1949; M. Uğur Derman, "Ali Rıza Bey", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1989, II/438- 440; Sami Yetik, Ressamlarımız, İstanbul; 1940 I/118; Naciye Turgut, Türk Sanatında İstanbul Tutkunu Bir Resim Ermişi, Hoca Ali Rıza, İstanbul, (Basılmamış Yüksek

Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul, 1999; S. Pertev Boyer, Türk Ressamları Hayatları ve Eserleri, Ankara; Jandarma Basımevi, 1948, s. 74-75; Celal Esad Arseven, Türk Sanatı Tarihi, İstanbul, 1954-1064, III/148; Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi "Hoca Ali Rıza Özel Sayısı", sayı: 18, İstanbul 1330.

4 Nüzhet İslimyeli, a.g.e., s. 31-33.

5 M. Uğur Derman, "Ressam Ali Rıza Bey'in İstanbul'u", Atatürk Konferansları, 1973-1974, Ankara Türk Tarih Kurumu, 1977, s. 150.

6 Türk resim sanatında Hoca Ali Rıza Bey'in başarılı bir değerlendirmesi için bkz, Naciye Turgut, a.g.e., ss. 4-15.

7 Hüseyin Özdemir, Türk Resim Sanatında Asker Ressamların Öncülük Rolü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul, 1994, s. 5.

8 Bu koleksiyon 1974 yılında Kemal Erhan Koleksiyonuna geçmiştir. Daha fazla bilgi için bkz., M. Uğur Derman, a.g.m., s. 158.

9 Aynı yer.

10 M. Uğur Derman, "Ali Rıza Bey", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1989, II/440.

11 Sanatçının iç dünyasını yansıtan bu alıntılar daha iyi anlamak için kendisini yakından tanıyanlardan Muallim Vahidi'nin şu makalesine bkz., Muallim Vahidi, "Hazreti Üstadın Şahsiyeti Ahlakîyesi", Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi, sayı: 18, 19 Haziran 1330.

12 Söz konusu 18 defterin transkripsiyonu ile birlikte tıpkı basımı için çalışmalarımız sürmektedir.

13 17 Nolu Defter, s. 1.

14 Aynı yer.

15 17 Nolu Defter, s. 2.

16 17 Nolu Defter, s. 3.

17 Aynı yer.

18 Aynı yer.

19 17 Nolu Defter, s. 4.

20 17 Nolu Defter, s. 9.

21 17 Nolu Defter, s. 10.

22 17 Nolu Defter, s. 14.

23 Aynı yer.

24 17 Nolu Defter, s. 16.

25 Bu sayfalar adı geçen defterin 29 ve 30. sayfalarındadır.

مکتبہ
۱۶
۲۲۲
عالمی دہلی حکومتی دارالعلوم دیوبند

Ressam Hoca Ali Rıza'nın Bilinmeyen Desenleri Pınar Bolet Koç

Türk resim sanatımızda resimleriyle olduğu kadar hocalığıyla da ünlenen ve birçok ressam yetiştiren ve bu özelliğiyle adının başına Hoca unvanı konulan Ali Rıza Bey eski İstanbul'u, özellikle Üsküdar'dan yaptığı birçok yağlıboya, suluboya, karakalem, taş baskı resimleriyle bizi çok gerilere götürür.

1858 yılında Üsküdar Ahmediye Mahallesi'nde doğan Hoca Ali Rıza, kimi zaman Üsküdarlı olarak da anılır, sanatçının Üsküdarlı olarak anılmasının sebebi sadece Üsküdar'da doğması değil, aynı zamanda resimlerinde bu semti ve çevresini birçok kez severek çalıştığı içindir. Sanatçının babası

da sanatsever iyi bir hattat olan Binbaşı Mehmet Rüştü Efendi'dir.1879 yılında girdiği Kuleli Askeri İdadisinde ressam Hüseyin Zekai Paşa'nında bulunduğu bir grup arkadaşıyla birlikte, Hoca Ali Rıza okul yönetimine baş vurarak okulda bir resim atölyesi açılmasını sağlarlar. Bu atölyenin başına ressam Nuri Paşa ve ressam Süleyman Seyyit getirilir. Bu atölyedeki yapılan resimler zaman zaman Padişah II. Abdülhamid'e de sunulur, Padişah'ın beğenisini kazanan ressam ve resimler saray tarafından ödüllendirilir. Hoca Ali Rıza öğrencilik yıllarından itibaren

Üsküdar'dan Bir Görünüş

Kağıt üzerine kurşun kalem / 53x20 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

öğretmenleri ve arkadaşları tarafından resimleri beğeniyle izlenmekte idi. Bu nedendir ki II. Mülazım rütbesiyle mezun olduğu yıl okulun resim bölümünde Nuri Paşa'nın yardımcılığı görevine getirilir. Kuleli Askeri İdadisinde öğretmenlik görevini emekli olduğu yıl olan 1911 yılına kadar sürdürür. Bu okulun dışında Üsküdar Kız Sanat Okulu, Çamlıca Kız Sanat Lisesi, Darüşşafaka gibi birçok okulda da resim öğretmenliği yapan Hoca Ali Rıza'nın yetiştirdiği öğrenciler arasında Sami Yetik,

Üsküdarlı Cevat, Dr. Hikmet Hamdi, Osman Asaf, Arif Müfit, A. Süheyl Ünver, Celal Esat Arseven gibi Türk sanatında önemli yeri bulunan birçok sanatçı yer almaktadır.

Hoca Ali Rıza emekli olduğu 1911 yılından ölümü olan 20 Mart 1930 yılına kadar resim çalışmalarını ve hocalığını durmaksızın sürdürmüş yaşlılığında mutluluğu resimlerinde ve öğrencilerinde bulmuştur.

Üsküdarlı ressamımız mesleğini şöyle anlatmaktadır; “Mesleğim peyzaj ressamlığı olup resim sanatının icap ettirdiği diğer kısımlarında da behrayap olmak tabii bulunmakla beraber yegâne zevk ve emelim memleketimin tatlı semaları altında zümrudin menazırına serpilmiş yerli ve milli bir lisanı söyleyen Osmanlı aşyanlarını, mahallelerini, manzaralarını, meşcerelerini, asarı aliye ve tarihlerini öldürmemek ve onlara bir hayatı duradur vermek olduğu için bu bapta bir çok poşadlar, krokiler, gerek karakalem ve gerek sulu ve yağlıboya tabii resimler kamilen mahfuzum ve günden güne adetleri artmakta olan yadigârlarımdır.”

Sanatçının kendi sanatı hakkındaki açıklamalarından ve eserlerinden de anlaşılacağı üzere Hoca Ali Rıza manzara ressamıdır, onun resimlerinin esin kaynağı Üsküdar’ın çeşitli sokakları ve ahşap evleri, Çamlıca ve Paşabahçe’den bağlar bahçeler, çeşitli fıstık ağaçları görünüşleri, eski yıkılmaya yüz tutmuş camiler, mescitler, çeşmeler, sebiller, Karacaahmet mezarlığından birçok görünüşler, Boğaziçi’nin çeşitli yalıları kısaca günümüzde ulaşamayan İstanbul’un tüm eski güzelliklerini içinden geldiği gibi bize aktaran ender ressamlarımızdandır. Bazı zorlukları nedeniyle ressamların fazla tercih etmediği suluboya resimler sanatçının başarılı

çalışmalarındandır, bunun yanı sıra yağlıboya, karakalem resimlerde yapan Hoca Ali Rıza çok fazla resim yapmış bir sanatçıdır. Hemen hemen her gününü doğada resim yaparak geçirmiş olan ressamımız günümüze birçok eser bırakmıştır. Bu eserler bugün çeşitli koleksiyonlarda ve İstanbul Resim ve Heykel Müzesi’nde yer almaktadır.

Türk resminde Şeker Ahmet Paşa, Osman Hamdi Bey, Süleyman Seyyid kuşağı sonrası, 1914 Kuşağı olarak isimlendirdiğimiz İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Nazmi Ziya gibi sanatçıların öncesinde yaşamış Hoca Ali Rıza, ışığa ve renge duyarlı, çok kuvvetli çizgi gücüne sahip, yerli ve yabancı hiçbir ressamın etkisinde kalmadan kendi içinde bir ekol oluşturmuş önemli ressamlarımızdandır.

Hoca Ali Rıza’nın öğrencisi olmuş Süheyl Ünver hocası hakkında şu bilgileri vermektedir. (1)

“Ali Rıza Bey, günlük hayatında, yanında bir müsvedde cep defteri taşırdı. Dolduktan sonra dikkatle saklanmış bu defterler elliden fazladır ve bugün zengin bir vesika ve malzeme kaynağıdır. İçlerinde boya tecrübeleri, hazırlama usulleri, menazır kaideleri, sevdiği edebi ve ahlaki ve tasavvufi birçok faydeli notlar, resme ait mütalaalar, tezyini parçalar, tabiattan ufak çalışmalar, ufak dükkanlar, hayat felsefesini izah eden fikirleri, eski boya etiketleri, mükafat suretleri, talebelerinin

Üsküdar’da Yetmiş İki Senelik Eski Bir Bina Resmi
10 Temmuz 1314 (22 Temmuz 1898)
Kağıt üzerine karakalem / 1896 / 52x18 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

isimleri ve aldıkları notlar ve ilaç terkipleri.....gibi bir çok şey bulunmaktadır.”

Üsküdarlı Ressam Hoca Ali Rıza'ya ait bu desen defterlerinden on sekizi bugün İstanbul Resim Heykel Müzesi arşivinde yer almaktadır. Bu desen defterleri 1978 yılında sanatçının kızı Nimet Ener tarafından Müze'ye bağışlanmıştır. Bu defterlerin on altısının içerisinde sanatçının notları ve her sayfada itina ile çizilmiş değişik desenler yer almakta olup, diğer iki defterde ise sadece yazılar görülmektedir. Defterlerdeki desenlerin konularını incelediğimizde, ressamın birçok konuyu işlediğini görmekteyiz. Bu konular manzara (peyzaj), enteriyör (iç mekân), çeşitli objelerin detaylı çizimleri, birçok geometrik desen çalışmalarının yanı sıra suluboya çalışmaları da bu defterlerde yer almaktadır. Sanatçı bu desen defterlerinde yer alan çalışmalarında imzasını Ali Rıza veya A. Rıza olarak Osmanlıca atmıştır. Ayrıca bu defterler sanatçı hakkında bize bazı bilgiler vermektedir, Hoca Ali Rıza'nın durmaksızın çizdiği desenler, aldığı özel notlar, şiirler, imzasının karakteristik özelliği, defterlerde yer alan çalışmaların çeşitliliği ve manzaralarda görülen İstanbul'un birçok semtinin görünümüleri gibi özellikler sanatçı ve dönemi hakkında bize aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Birçoğu imzalı olan bu çalışmalarda ayrıca semt adları da yazılmıştır. On sekiz adet olan desen defterlerinden bir numaralı defter Hoca Ali Rıza'nın kağıtlara çalıştığı desenlerin sonradan kendisi veya ailesi tarafından bu deftere yapıştirildiğini tespit etmekteyiz. Diğer on yedi defter Sanatçı'nın günlük olarak yanında taşıdığı defterleridir.

Hoca Ali Rıza defterlerindeki manzara (peyzaj) desenlerinde, İstanbul'un en güzel köşelerini bize

detaylarıyla aktararak sunmuş aynı zamanda içindeki sanatçı coşkusu da başarı ile vermiştir, günümüzde yok olan bu köşeler geçmiş İstanbul'u yaşatmakta ve aynı zamanda hüzün vermektedir. Karakalem olan çalışmalar zihnimizde renklenmekte olup, suluboya manzaralar ise seyrine doyulmaz ahenkler vermektedir. En ince ayrıntısına kadar çizilmiş iç mekan (enteriyör) desenler mekanı ve tüm objeleri incelememizi sağlamaktadır. Sanatçı tarafından detaylı olarak çizilmiş birçok geometrik desenler öğrencilere el yatkınlığı sağlama amacıyla hazırlanmış ders notlarıdır.

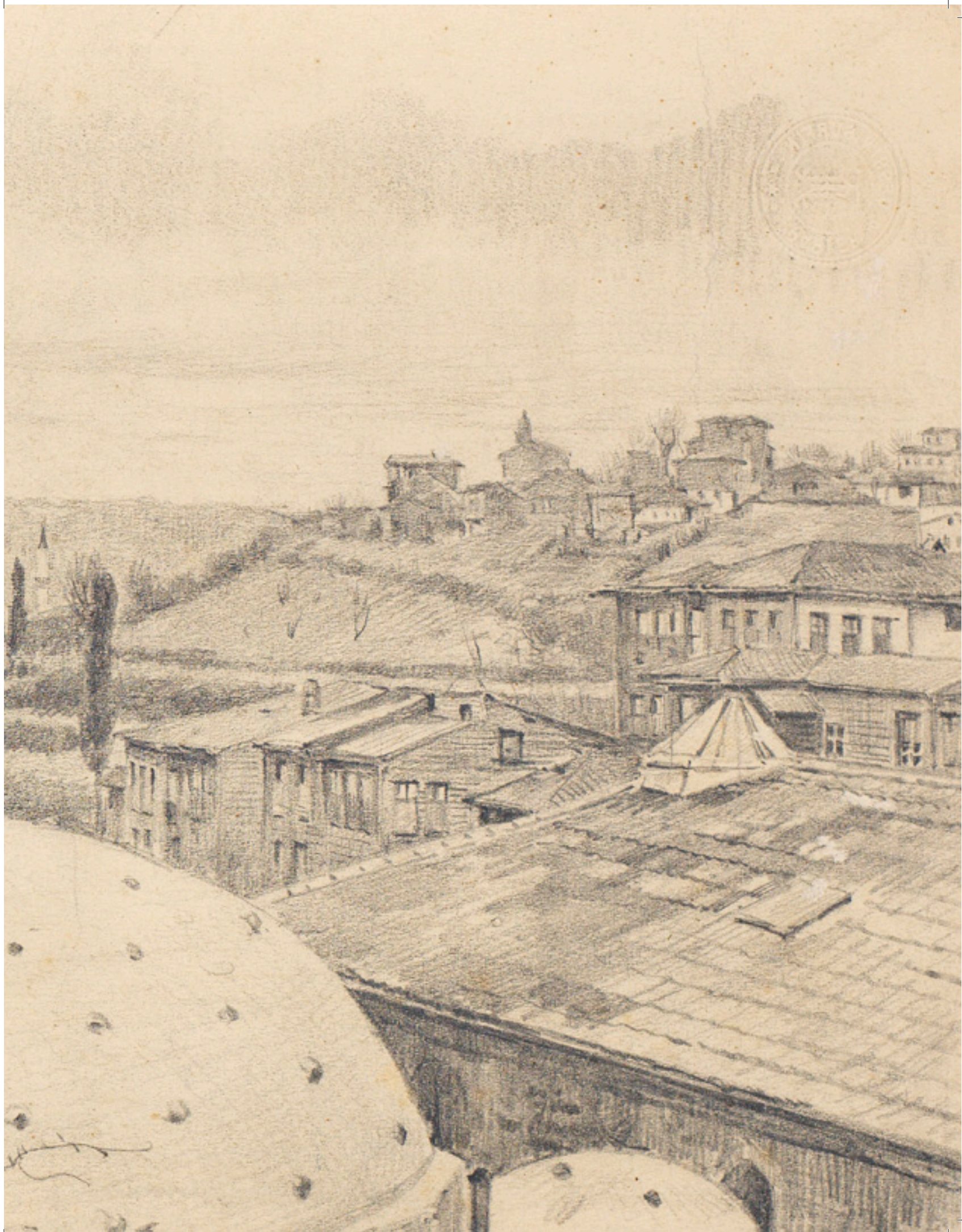
İstanbul Resim ve Heykel Müzesi arşivinde envantere kayıtlı on sekiz adet desen defterinin bugüne kadar araştırılmamış olması ve tanıtılmaması nedeniyle hazırlanan bu sunum daha önce birçok kez tanıtılmış Hoca Ali Rıza'nın sanatçı kişiliği ve eserlerine bir ek ve aydınlığa çıkarılmamış bu desen defterlerin sanat çevresine tanıtımı açısından önemlidir.

1 Ünver, Ahmet Süheyl, İstanbul ve Boğaziçi Ressamı Ali Rıza Bey, İstanbul 1930, s.5. Hoca Ali Rıza'ya ait desenlerin imzaları ve alt yazıları M.S.G.S.Ü Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. Süleyman Kızıltoprak tarafından Osmanlıca'dan Türkçe'ye çevrilmiştir.

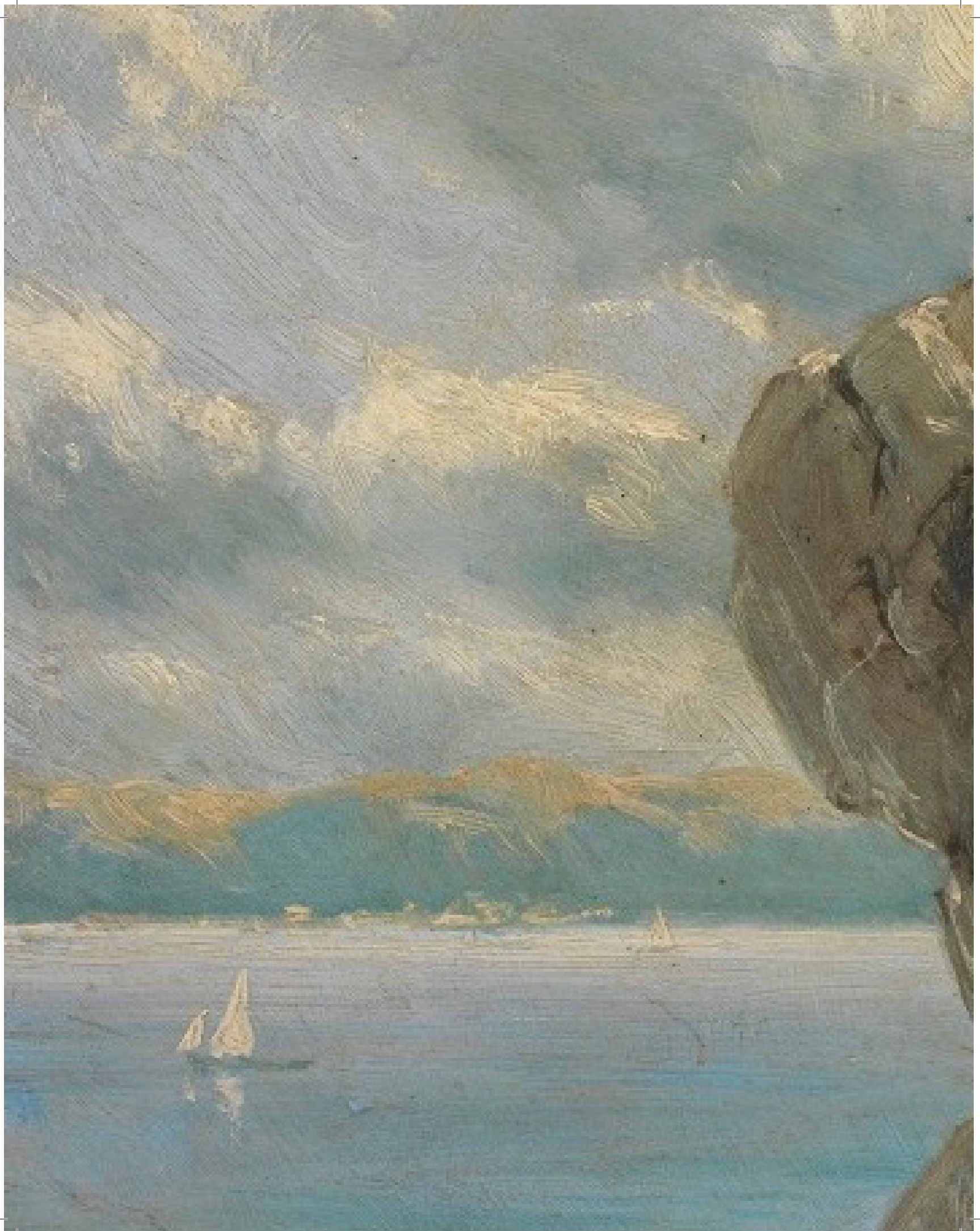
Kaynaklar

Ünver, Ahmet Süheyl, İstanbul ve Boğaziçi Ressamı Ali Rıza Bey, İstanbul 1930.

İslimyeli, Nüzhet, Türk Plastik Sanatçıları Ansiklopedisi, C.1, Ankara 1967.

Ressam Hoca Ali Rıza'nın Resimleri Işığında Üsküdar'da Dünden Bugüne Bulgurlu Köyü Gül Sarıdikmen

Üsküdar'da Bulgurlu Mahallesi, tarihi Bizans dönemine kadar giden bir yerleşim bölgesidir. Tarihi Bulgurlu, Ümraniye ve Ataşehir'in bir kısmını da kapsayacak şekilde geniş bir alana sahipti. Günümüzde ise Kısıklı, Küçük Çamlıca ve Cumhuriyet mahalleleri ile Ümraniye, Namık Kemal Mahallesi arasında kalan küçük bir mahalledir. Bulgurlu ve çevresinde yıllar içinde yaşanan değişimler ve cami, çeşme, köşk gibi tarihi eserleri, yazılı kaynaklar ile bölgeyi 1930'lara kadar ziyaret ederek görsel belge niteliğinde eski Bulgurlu köyü ve çevresini resimlerine aktaran Ressam Hoca Ali Rıza'nın (1858-1930) resimleri ve fotoğraflar ışığında, Bulgurlu'nun dünü-bugünü bağlamında ele almaya çalışacağım.

Dünden bugüne tarihi Bulgurlu Köyü ve ressamların resimlerine yansıyan görünüşleri, bildiri metnine sığamayacak kadar uzun olduğundan ancak bir bölümüne yer verilmiştir. Bu araştırmada, Bulgurlu Köyü'nün tarihçesi ve tarihi yapıları ile Hoca Ali Rıza'nın Milli Kütüphane Resim Koleksiyonu'ndaki resimleri ağırlıklı olarak yer almıştır. Konu ile ilgili kapsamlı araştırmalarım devam etmektedir. Üsküdar'da Kısıklı, Küçük Çamlıca civarında, Alemdağ Caddesi yönünde konumlanan günümüz Bulgurlu Mahallesi, tarihi Bizans dönemine kadar giden bir yerleşim bölgesidir. Bulgurlu bölgesi, Burgurlu / Burkurlu / Burkullu / Burgullu olarak da kaynaklarda geçer. Tarihi süreçte, 15.-18. yüzyıllarda Kocaeli sancağına bağlı Gebze / Gekbuze nahiyesinde bir köy statüsünde olup, kazaî olarak da Kocaeli sancağı Üsküdar kadılığına bağlı idi. Günümüzde İstanbul ili Üsküdar ilçesine bağlı bir mahalle durumundadır. Bulgurlu, Ümraniye ve Ataşehir'in bir kısmını da kapsayacak şekilde çok geniş alana sahipti. 1977-1990 arasında Ünalın, Örnek, Esat ve Fetih mahalleleri ayrı muhtarlıklara ayrılmıştır. 1988-89'da Ümraniye'nin Üsküdar'dan ayrı bir ilçe olarak ayrılması, Cumhuriyet

Mahallesi ve 2009'da Küçük Çamlıca Mahallesi'nin ayrılmasıyla Kısıklı, Küçük Çamlıca ve Cumhuriyet Mahallesi ile Ümraniye, Namık Kemal Mahallesi arasında kalan bölge sınırlarıyla küçük bir mahalleye dönüşmüştür. Bulgurlu adı, bölgede üretilen bulgura dayandırılmaktadır. Köyde, belirli zamana kadar Bulgur Pilavı Bayramı dahi yapıldığı bilinmektedir. Kaynaklarda, Aziz Mahmud Hüdayi'nin çiftçilikle geçinen ve bulgur üreten Bulgurlu köylülerine hamam yaptırırken cami önüne yerleştirilen yekpare mermerden bir bulgur dibegi hediye ettiği geçer. Aziz Mahmud Hüdayi, Bulgurlu Köyü'ne bir çilehane ile H.1027 / M.1618'de Bulgurlu Hamamı'nı yaptırmıştır. Hadikatü'l Cevâmi'de, Bulgurlu Mescidi'nden bahsedilirken köy ahalisine bulgur yaptıklarından bir mermer dibek hediye edildiği ve köyün Bulgurlu ismiyle şöhret bulduğu belirtilir. Reşad Ekrem Koçu, Haziran 1961'de bu dibegin Bulgurlu Camii haziresi önünde metruk, yok olmaya mahkûm durduğunu ve bu dibegin köyde korunmaya alınarak bir kaide üzerine isim abidesi olarak konmaya değer olduğunu söyler. Bu dibek, günümüzde kenarı kırık şekilde cami önündeki hazire ile büyük çınarların bulunduğu alandadır. Köyün adının Bulgarlı'dan geldiği de rivayet edilerek köye yerleşen Bulgarlara dayandırılmaya çalışılmıştır. Köydeki bulgur üretimi ve eski mezar taşlarındaki "Burkurlu" ifadelerine dayanılarak Bulgurlu adının Burkurlu/Burgullu'dan geldiği ortaya çıkar. Türkçe'de "burgur" ya da "burkur" kelimesi, bulgura karşılık gelir. 16.-17. yüzyıllara ait arşiv belgelerindeki vergi kayıtlarından anlaşılacağı üzere büyük çiftlikler halindeki köy arazilerinde, başta buğday olarak hububat, bakliyat ve meyve üretimi, koyunculuk ile arıcılık yapıp değirmen işletilmiştir. 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Üsküdar'ın en kalabalık üç mahallesi arasında yer alan Bulgurlu, Üsküdar'ın en kalabalık ve en çok göç alan mahallelerinin başında gelir ve 2000 yılında Üsküdar'ın en kalabalık nüfusu

mahallesi olarak görülür. Haziran 1617'ye kadar dirlik sistemine dâhil olan Bulgurlu Köyü, bu tarihten itibaren resmen İlisuluk karyesinin bir kısmıyla birlikte Sultan I. Ahmed tarafından Aziz Mahmud Hüdayi'ye temlik edilmiştir. Aziz Mahmud Hüdayi, harap biçimde kendisine temlik edilen Bulgurlu karyesinde iskân hareketlerine girişmiş, toprakları işlemek üzere başka yerlerden insanlar davet ederek imar ve iskân çalışmalarını sürdürmüştür. Aziz Mahmud Hüdayi'nin, bölgeye gelip yerleşenlere ev yapmaları, ekip biçmeleri için kirasız topraklar vermesiyle bölgede hızlı imar ve tarım faaliyetleri başlamıştır. Bulgurlu köyünde, İstanbul esnafının buz ihtiyacını karşılayan iki karlık kireç ocakları yer alıyordu. Ayrıca, buradan çıkan sular, bölgenin kaliteli içme suyu kaynakları açısından önemini gösterir. 1947 ve 1961'de Bulgurlu'yu ziyaret eden Reşad Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nde, Bulgurlu'dan cennet

örneğinde bir köy olarak bahsedilir: “Bulgurlu, bol yeşillik içinde, evlerinin çoğu ahşap ve hemen hepsi bağçeli, havası güzel, suyu bol cennet misâli bir köydür. Çarşısı ana yol üzerinde toplanmış, köyün kendisi dağmık; Dudullu yolunun Dudullu istikametinde sol tarafı daha az iskân edilmiş olup, Bulgurlu, yukarıda adı geçen yolun sağ tarafını, bilhassa Küçük Çamlıca Tepesi'nin doğu eteğini, buradan geçen Bulgurlu - Merdiven Köyü yolu ile Dudullu yolunun teşkil ettiği geniş açığı doldurur.”

Reşad Ekrem Koçu'nun verdiği bilgilere göre, 1947'de köyün 286 hanesi ve 1685 nüfusu vardır. Bunlardan iki hane Ermeni, diğerleri Müslüman ve genelde doğma büyüme köyün yerlisidir. 1947 muhacir iskânında, Yugoslavya ve Yunanistan Türkleri ile Bulgaristan muhacirleri köye yerleştirilmiştir. Ayrıca, Bulgurlu'nun çarşısında iki kahvehane, üç bakkal, bir berber ve hamam vardır. Kasap ve fırın

Çamlıca'dan
Mukavva üzerine yağlıboya / 30x21 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

olmadığından bu ihtiyaçları hemen yakınındaki Kısıklı'dan karşılanmıştır. Köyde iki mescit, bir cami ile biri cami yanında, diğeri de köy ortasındaki meydanda iki çeşme olduğunu belirten Koçu, ikisi meydanda ikisi de Bulgurlu Camisi önünde yer alan 500-550 yaşlarındaki asırlık dört çınar ağacının İstanbul'un fethini gördüğünü söyler. Bulgurlu için, İstanbul'un en güzel manzaralarının seyir yeri olan Küçük Çamlıca Tepesi, Suphi Paşa Korusu önemli bir bölgedir. Sultan Abdülmecid (1839-1861) devri sonlarına kadar Küçük Çamlıca Tepesi'nin eski adı Bulgurlu Dağı olarak kullanılmıştır. Tarihi süreçte başta Miss Julia Pardoe, Teophile Gautier olmak üzere, pek çok batılı seyyahın yazdıkları seyahatname örneklerinde, Küçük Çamlıca Tepesi'nden Bulgurlu Dağı ya da Bulgurlu Tepesi olarak bahsedilir. Kuru, Lütü Kırdar'ın başkanlığı

döneminde İstanbul Belediyesi tarafından satın alınmış ve 1988'de düzenleme yapıp halka açılmıştır. Libadiye ve Namazgah, Bulgurlu'nun önemli bölgeleridir. Bulgurlu'da eskiden meydan olan yerde tarihi iki çınar ağacı ile yol seviyesinin altında kalan Demirci Çeşmesi ve bu çeşme ilerisinde Alemdağ Caddesi yönünde, Namazgâh olarak adlandırılan alanda Namazgâh / Cavid Ağa Camisi yer alır. Bulgurlu Meydanı'ndan Libadiye'ye uzanan caddede Bulgurlu Hamamı, hemen yanında günümüze ulaşmayan Süleyman Ağa Mektebi, yenilenmiş olan Bulgurlu Bayrampaşa Camisi/ Bulgurlu Mescidi, önünde küçük haziresi, çınar ağaçları ve Bulgurlu Çeşmesi sıralanır. Bulgurlu Çeşmesi'nin ilerisinde, yol devamında küçük bir hazire daha vardır. Bulgurlu Çeşmesi karşısında yokuş çıkılan Duhancı Mehmet Sokak yukarısında

Üsküdar'da Emir Ahur (İmrahor) Sultan Çeşmesi
Kağıt üzerine karakalem / 26x19 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Musalla / Çilehane Mescidi ile mermer şadırvanı ve devamında yeni yapılan Çilehane Camisi bulunur. Daha ilerisinde, Bodrumi Cami Sokak'ta ise Bodrumî Ömer Efendi / Bodrumi Mescidi ve mektebi (Fatma Hanım Mektebi) ile yeni yapılan Bodrumi Ömer Lütfi Efendi Camii mevcuttur. Aziz Mahmud Hüdayî'nin 1618'de yaptırdığı ve içindeki kurnada yıkandığı belirtilen Bulgurlu Hamamı, günümüzde işlevini sürdürmektedir. Bulgurlu Hamamı ile Bulgurlu Bayrampaşa Camisi arasında, Süleyman Ağa Mektebi yer alıyordu. Kitabe kayıtlarına göre, H.1169 / M.1755 yılında Sultan III. Osman'ın hazinedarı Süleyman Ağa tarafından yaptırılan sıbyan mektebi, 1970'li yıllarda yıktırılmıştır. Bulgurlu Bayrampaşa Camisi'nin inşa tarihi kesin bilinmemekle birlikte, Teberdar Mehmed Ağa tarafından yaptırılmış ve minberini Bayram Paşa koydurtmuştur. Kiremit kaplı çatı örtülü tek katlı, dikdörtgen planlı ve bir minaresi olan cami, yapılan son onarımlarla iyi durumdadır. Cami yanındaki Ampir üsluptaki Bulgurlu Çeşmesi, H.1292 / M.1875 tarihlidir. Teberdar Mehmed Ağa Çeşmesi¹⁴ olarak da adlandırılan çeşmenin banisi bilinmemektedir. Kesme taştan yapılan çeşme, taş ve tuğla hatıllı hazneye sahiptir. Bulgurlu Bayrampaşa Camii ile Bulgurlu Çeşmesi arasındaki asırlık çınarların önünde, kırık mermer friz parçası ve Koçu, 30 Mart 1941'de Bulgurlu Camisi ile yanındaki çeşmeyi inceleyen Konyalı, Temmuz 1975'te camiyi tekrar incelemek için bölgeye geldiğinde, caminin yenilenircesine tamir edildiğini, sıbyan mektebinin yıkılmış, yok olmuş olduğunu ve mermer kitabesinin kırık üç parça halinde cami kapısı önünde bulunduğunu belirtmiş ve kırık kitabenin bir fotoğrafını yayımlamıştır. 1352'den bugüne şehir toprağa gömülü bir mermer Bizans lahdi bulunur. Bulgurlu Köyü ve civarının 1900'lerin başlarındaki görünümü, Türk resminin önde gelen isimlerinden biri olan Üsküdar doğumlu ve Üsküdarlı Ali Rıza diye anılan ressam Hoca Ali Rıza (1858-1930) tarafından belgelenmiştir. Sanatçı, Bulgurlu ve çevresinin doğal yapısı ve mimari dokusunu gerçeğe uygun olarak resimlerine aktarmıştır. Bulgurlu, Hoca Ali Rıza gibi onun çevresinde yer alan sanatçılardan

yine Üsküdarlı olan Üsküdarlı Cevat (Göktengiz) (1875-1939) ve Osman Asaf (Bora) (1869-1935) gibi ressamlar tarafından da resmedilmiştir. Hoca Ali Rıza'nın Bulgurlu ve civarını konu alan resimlerinin çoğunluğu, sanatçının eserlerinden oluşan oldukça zengin bir koleksiyona sahip Milli Kütüphane Tablo Koleksiyonu başta olmak üzere, diğer resmi ve özel koleksiyonlarda bulunmaktadır. Hoca Ali Rıza, Üsküdarlıdır ve resimlerine Üsküdarlı konu edinmiştir. Üsküdar'dan görünümeler sunan ve özellikle çeşme, sebil, cami, mescit ile büyük çoğunluğu evler ve köşkler gibi mimarileri yansıtan çok sayıda resim yapmıştır. Sanatçının sokak görünümleri meşhurdur ve döneminin gezip gördüğü, hayatını geçirdiği yerleri, gözleme dayalı ve gerçeğe uygun olarak resme aktarmıştır. Resimlerinin, değişen İstanbul için olduğu gibi Bulgurlu için de görsel belge değeri bu bakımdan oldukça yüksektir. Öğrencisi Süheyl Ünver, 1961'de "Üç Üsküdar" olduğunu belirtir:

1- Tarihte Üsküdar.

2- Ressam Rıza Bey Üsküdar'ı. (Ayrıca öğrencisi Ressam Cevad Bey resimleri)

3- Şimdiki Üsküdar.

Perişan. Bakımsız. Yeni yapılan çirkin binalar. Gündüz-kondular fecaatı. Belediye yokken İstanbul ve Üsküdar daha güzel." açıklamasını yapar. Ünver, ayrıca hocasının ve kendisinin Üsküdar sevgisini ve resimleri yapma amaçlarını şu sözlerle ifade eder: "... XIX. Asrın ilk üçte birinde Hocam Ressam Ali Rıza Bey ne buldu ise çizmiş. Zamanındaki Üsküdar dünyasının bugün mevcut olmayan bütün ehemmiyetli binalarının resimlerini yapmış. Bu muazzam koleksiyona bugün Ankara'daki Milli Kütüphane sahip bulunuyor. Şimdi üç Üsküdarımız var. Birincisi bugün bütün ihmallere rağmen ayakta duruyor, ikincisi Ankara'daki kütüphanede, üçüncüsü de benim yaptıklarım. Ayakta duran aslının ruhuna her iki koleksiyonun şahit oldukları inkâr olunamaz. Zira hocam ve ben bunları Üsküdar'a sonsuz bağlılık ve sevgilerimizle yaptık. Ruhumuzdaki Üsküdar sevgisini, paletten bulmağa çalıştığımız renklere ve Türk-İslâm

hislerimizi de karıştırdık, yani bunları, bu eski eserlerimizi, fırçalarımızda dile getirdik.” Yurt dışında eğitim almayan Hoca Ali Rıza, özellikle peyzaj ressamı olarak adını duyurmuştur. İlk resim derslerini Süleyman Seyyit, Osman Nuri Paşa ve M. Kez'den alan sanatçı, 1884'te Harbiye'den mezun olmuş ve Harbiye'deki resim hocası Osman Nuri Paşa'nın yardımcısı olarak göreve başlamıştır. 1911'de yarbay rütbesinden emekliye ayrılan sanatçı, başta Harbiye olmak üzere Darüşşafaka, İnas Sanayi-i Nefise Mektebi, Çamlıca İnas Sultanisi, Üsküdar Kız Sanayi-i Mektebi ve Sultanahmet Ameli Hayat Okulu'nda uzun yıllar resim hocalığı yapmıştır. Döneminin önemli sanat etkinlikleri kapsamında, 1908'de kurulan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nde 1908-1912 arasında birlik başkanı görevini sürdürmüş, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi'nde ve Galatasaray Sergileri'nde yer almıştır. Türk resim tarihinde, 1914 Kuşağı/ Türk İzlenimcileri/Çallı Kuşağı ile aynı süreçte etkinliklerine devam etmiştir. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi sanat hareketlerinin içinde olan sanatçı, yaşamının sonuna kadar kendi kişisel üslubunda doğaya bağlı, belgeleme amaçlı resimler yapmış ve kendi ekolünü oluşturmuştur.

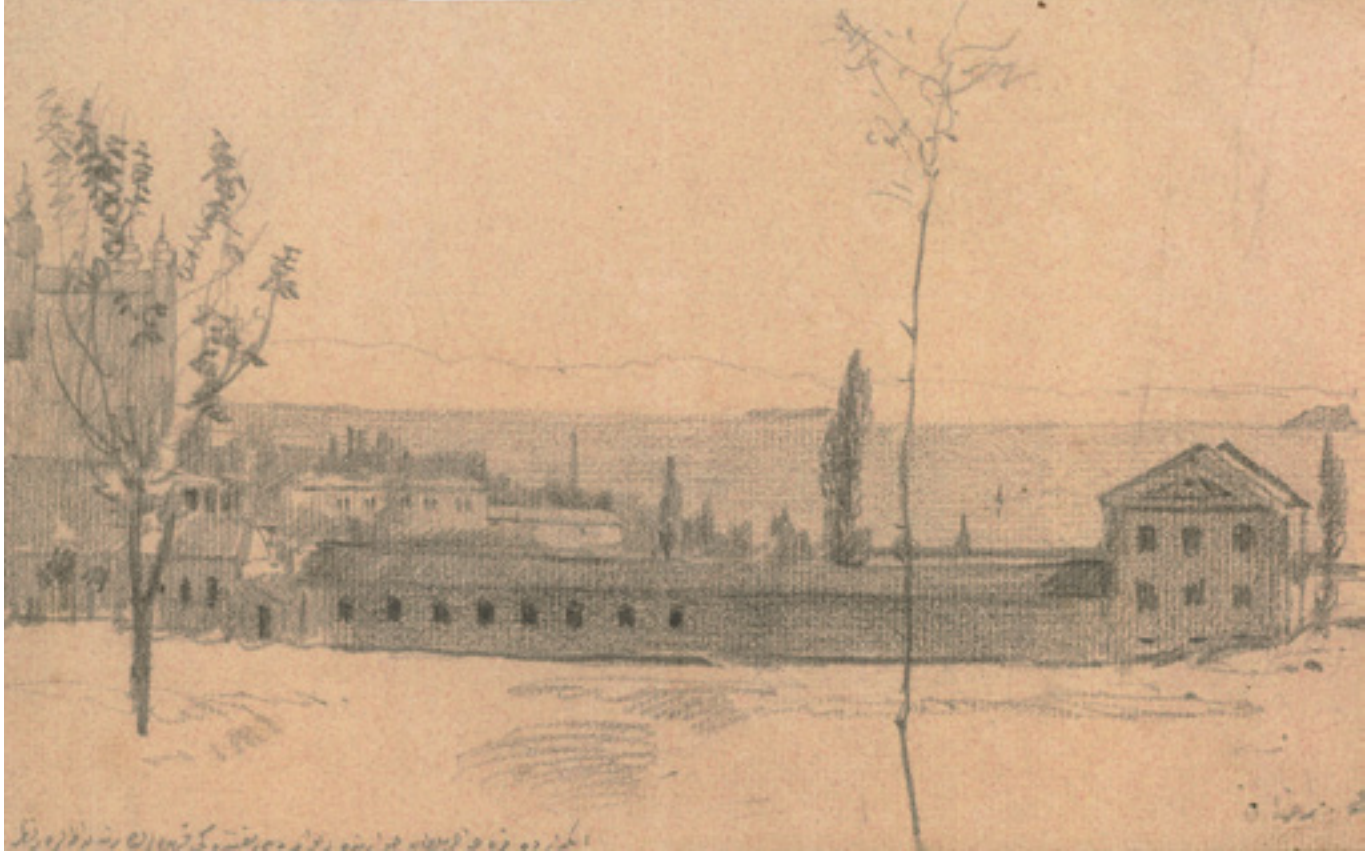
Milli Kütüphane Resim Koleksiyonu'ndaki yağlıboya tabloları, albümlerinde yer alan çizimleri ve suluboya resimleri, İstanbul'un birçok köşesi için belgesel niteliktedir. Sanatçı, bazı resimlerine neresinin resmini yaptığı dair yazdığı el yazı notlarıyla da bu belgeyi yönünü vurgulamıştır. Aynı çalışma ve belgeleme yöntemi, onun ekolündeki Osman Asaf, Üsküdarlı Cevat ve Süheyl Ünver için de geçerlidir. 1915'ten 1930'a kadar on beş yıl kadar öğrencisi olan ve beraber resimler yapan Ünver, yerinde bir tespitle Hoca Ali Rıza'yı “İstanbul ve Boğaziçi Ressamı” ve Uğur Derman ise Hoca Ali Rıza'yı “Millî Ressamımız” olarak değerlendirir. Ünver, Hoca Ali Rıza'nın “Ressamlık tabiattan çizmektir. Modelden çizmeğe çalışsan, tabiattan çizerken muvaffak olamaz.” dediğini aktarır. Kendi yazdığı hal tercümesinde, mesleğinin peyzaj ressamlığı olduğunu belirten Hoca Ali Rıza, memleketinin tüm güzelliklerini ve

eserlerini belgelemek amacıyla her zaman doğadan resimler yapmayı tercih etmiştir ve bu gayesini şu sözlerle dile getirmiştir: “Osmanlı âşiyenlerini, mahallelerini, manzaralarını, meşcerelerini âsar-ı âliye ve tarihiyelerini öldürmemek ve onlara bir hayat-ı dûradur vermek olduğu için bu babda pek çok poşadlar, krokiler, gerek kalem, gerek suluboya ve yağlıboya ‘tabii resimler’ kâmilten mahfuzum ve gündün güne adetleri artmakta olan yadigârlarımdır...” Sanatçının, fikirden olan ve üzerlerine fikirden diye not düştüğü manzaraları da vardır. Sanatçının defterlerini ve resimlerini inceleyen Kemal Erhan, Hoca Ali Rıza'nın tabiat karşısında çizdiği desen ve krokilerin sayısının bildikleri kadarının beş bini bulunduğunu belirtir. Hoca Ali Rıza, İstanbul dışında Anadolu'da Gebze, Değirmendere, Karamürsel, Yenişehir, Söğüt, Isparta, Bursa ve Çanakkale gibi pek çok yerden belgesel nitelikte resimler yapmıştır. Ömrünü Üsküdar'da geçiren ve mezarı Karacahmet'te olan sanatçı, bu güzel ilçeyi adeta karış karış resimlerine aktarmıştır. Bulgurlu, Çamlıca, Kısıklı, Ümraniye, Çengelköy, Beykoz, İncirköy, Paşabahçe, Çubuklu, Anadoluhisarı, Kadıköy, Fenerbahçe, Erenköy, Bostancı, Bebek, Rumelihisarı, Arnavutköy, Kocamustafapaşa, Fatih, Sarıgözel, Çarşamba, Sultanahmet, Beyazıt, Şehzadebaşı, Eyüp gibi pek çok semti resmetmiştir. Değişen İstanbul'un eski yüzü, sanatçının resimlerinden takip edilebilir ve günümüze ulaşmayan ya da değişime uğrayarak ulaşan yapılar ile genel sokak görünüşleri, Hoca Ali Rıza döneminin İstanbul'unu belgeler. Bulgurlu Meydanı'nda günümüzde harap halde olan ve suyu akan Demirci Çeşmesi ve çevresindeki ahşap evler, Hoca Ali Rıza'nın birçok resminde görülebilir. Milli Kütüphane Resim Koleksiyonu, Arkas Holding Koleksiyonu ve MSGSÜ İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde yer alan karakalem desenler, meydana gelen çınar ağaçlarının olduğu alandaki muhtemelen kahveden bakış açısıyla 1900 başlarında çeşme ve civarını belgeleyen önemli eserlerdir. Sol alt kenarda Osmanlıca imza ve yazı olan karakalem resimlerde, ön planda, derinde kaldığı anlaşılan taş örme duvar, solda çok azı görülen bir saçak ve taş duvarı çeviren demir

parmaklık gerisinde, kiremit kaplı çatılı, birer ya da ikişer katlı dönemin ahşap evlerinin sıralandığı sokak devam eder.

1352'den bugüne şehir çeşmesi olduğunu gösterir. Yol seviyesinin oldukça altında bulunan ve basamaklarla inilen çeşmenin H.1205 / M.179024 ya da 1305 / M.1887-88 tarihi yazılı olduğu kayıtlarda geçen ayna taşı, günümüzde yerinde yoktur. Haskan, mermer ayna taşında bir madalyon içinde

Baba tarafından yaptırılmıştır. Haziran 1961'de çeşmeyi inceleyen Koçu, bu benzersiz çeşme için yapısının çok basit ve yer altında olmasına rağmen geniş mermer zemini, büyük teknesi ve yüksek çatısıyla heybetli bir çeşmedir değerlendirmesini yapar. Hoca Ali Rıza'nın resimlerinde görülen ve 1970'lerin sonlarında da duvar üzerinde devam eden parmaklık, son dönemlerde kaldırılmış, sadece kısa kenardaki kalmıştır. Buna karşılık parmaklık

Üsküdar Selimiye Kışlası

(Üsküdar'da Karacaahmet civarında Duvardibi yakınındaki kahvelerden birinden Adalar'a bir nazar)

Kağıt üzerine karakalem / 21x14 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

“Hâzâ min fadli Rabbi” ayeti ve “Sene 1305 (1887-88)” yazdığını bildirir. Ayrıca, çeşmenin suyunun arkasındaki Hanım Seti Sokağı'ndan geldiğini, merdivenin hemen sol dibinde Zincirli Kuyu diye meşhur bir kuyu bulunduğunu ve meydandaki ulu çınarların karşısında kesme kefeki taşından yapılmış ve o günlerde kuru olan yeni bir çeşmeden Şeftali Suyu da denilen Melek Sima Suyu'nun aktığını belirtir. Rivayete göre Demirci Çeşmesi, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin müridlerinden Demirci

aralarındaki sütunlar varlıklarını korumaktadır. Çeşmenin üzerini örten kiremit kaplı ahşap çatı, betonarmeye çevrilmiştir. Sanatçının karakalem çalışmalarında görülen evler, günümüze ulaşmamış ve bu bölge çok değişmiştir. Çeşmenin karşısında, apartmanlar ve işyerleri yer alır. Karakalem resimlerdeki evlerin bulunduğu yerden ise otoyol geçmektedir ve son yıllarda buraya bir de üst geçit yaptırılmıştır.

Bulgurlu, Libadiye ve Kısıklı civarının suları her zaman revaçta olmuş ve hem bu bölgedeki hem de Üsküdar'daki bazı çeşmelere su buralardan ulaştırılmıştır. Demirci, Melek Sima, Müftü Kuyusu, Şeker Maslağı, Haminne ve Libade suları lezzetleriyle ün salmıştır.

Küçük Çamlıca Tepesi civarında yer alan Çilehane / Musalla Mescidi, meşrutası ve 7. şadırvanı, Hoca Ali Rıza'nın resmettiği yapılar arasındadır. Çilehane / Musalla Mescidi, su kuyusu ve şadırvanı, Hoca Ali Rıza ve Osman Asaf'ın yağlıboya resimleriyle belgelenir. Hoca Ali Rıza'nın Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi'ndeki "Manzara" adlı yağlıboya resmi, Çilehane Mescidi, şadırvanı ve çevresinin 1930 öncesi görünümünü belgelemesi açısından önemlidir. 19. yüzyıl eseri olan, kiremit kaplı eğimli çatı örtülü, beş pencerele dörtgen yapıya 1958 yılında bir minare eklenmiştir. Son olarak, 2004-2005'te kapsamlı bir restorasyondan geçirilmiştir. Günümüzde resimdeki yeşillik alan kalmamış, yapının etrafı binalarla kuşatılmıştır.

Üsküdar İmrahor'da oturan, Osmanlı'nın 116. Şeyhülislamı sayılan Şeyhülislam Ömer Lütfi Efendi, Bulgurlu'ya taşınarak burada cami ve mektep ile caminin sağ tarafına harem ve selamlıktan oluşan muhteşem ahşap bir köşk yaptırmış ve burada yaşamıştır. Tarihi Bulgurlu köyü sınırları içinde sayılabilecek Küçük Çamlıca'daki Bodrumi Ömer Lütfi Efendi Mescidi, H.1309 / M.1891-92 yılında Şeyhülislam Ömer Lütfi Efendi tarafından yaptırılmıştır ve 1896'da vefat eden şeyhülislamın kabri de burada, caminin avlusundadır. Önünde bileziği ve kapağı mermerden bir kuyu ve avlu kapısının solunda çeşme yer alır. Yapının sağ tarafındaki ahşap köşkün oldukça geniş çiftlik arazisi vardı. Mektep, eşi Fatma Hanım tarafından H.1311 / M.1893-94 yılında yaptırılmış ve 1925'e kadar okul olarak kullanılıp sonra meşrutaya dönüştürülmüştür. Hoca Ali Rıza'nın resme aktardığı yerler arasında, Küçük Çamlıca'da Şeyhülislam Bodrumi Bey Köşkü civarı da vardır.

Mehmet Nermi Haskan, mescidin yerinde, Aziz

Mahmut Hüdayi Efendi'nin Bursa'dan İstanbul'a geldiğinde, ailesini barındırmak için iki odalı bir yapı yaptırdığını, bunun altında ya da civarında toprak altında ayrıca bir çilehanesinin olduğunun rivayet edildiğini ve 1690 tarihlerinde Şeyh Selami Efendi tarafından mescidin yeniden yaptırıldığını, günümüzdeki şeklini de avludaki kuyu ve şadırvanın tarihlerine göre 1865'te almış olabileceğini belirtir. Koçu, yapının 17. yüzyılda şeyh Aziz Mahmud Hüdai tarafından çilehane olarak yaptırıldığını ve ölümünden sonra mescit olarak kullanıldığını bildirir.

Namazgâh bölgesindeki mescit, ahşap ve taş evler, köşkler, Hoca Ali Rıza'nın resimlerinde belgelenir. Alemdağ Caddesi ile İzzettin Bey Sokağı'nın birleştiği köşede Namazgâh/Cavit Ağa Camisi yer alır. Cami, Sultan II. Abdülhamid'in harem ağalarından Musahib Cavid Ağa tarafından 1900'lerin başında yaptırılmış ve bu alandaki Bostancıbaşı Abdullah Ağa Namazgâhı da tamir ettirilmiştir. Dikdörtgen planlı caminin üzeri kiremit kaplı çatı ile örtülüdür. 1994'te yanan cami, 1995'te aslına uygun olarak yeniden yaptırılmıştır. Hoca Ali Rıza'nın Milli Kütüphane Resim Koleksiyonu'nda yer alan karakalem iki resminde ve Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesinde yayımlanan yağlıboya tablolarında, eski Namazgâh Camisi ve çevresi belgelenir. Namazgâh Camisi'nin sağ köşesinde, Musahib Cavit Ağa Köşkü bulunuyordu. Konyalı, Namazgâh Camisi'ni anlatırken caminin batısındaki ahşap köşk hakkında da ayrıntılı bilgi verir. Hoca Ali Rıza'nın resimlerinde Namazgâh Cami ve civarında görülen ahşap evler, köşkler günümüze ulaşmamıştır. Bu bölge, çok katlı yoğun yapılaşma ve otoban ile bambaşka bir görünüme kavuşmuştur.

Sanatçı, Bulgurlu'da Nazmi Ziya Bey'in Köşkü'nden çeşitli resimler yapmıştır. 21 Eylül 321 Çarşamba [4 Ekim 1905] tarihli bir resmi, Bulgurlu'da Nazmi Ziya Bey'in Köşkü'nden, karakalem natüremort görüntüsüdür.

Reşad Ekrem Koçu, Bulgurlu meydanındaki çınarların bulunduğu alanda yedi kahvehane

olduğunu ve 1961'de sadece "Çınar Kahvesi" adıyla bir tanesinin kaldığını belirtir. Asıl kahvehanenin Kısıklı'dan geldiğinde yolun sağında kaldığını, ahşap bir baraka ve yanında iki sundurma bahçesinden oluşan kahveyi Bay Mısırlı Halil'in işlettiğini ve kahvecinin sundurmalarından birini tenekeci-lehimci-sobacıya verdiğini söyler. Ayrıca, bir adacık şeklinde üç yolun ortasında çınarların bulunduğu alana beton set yapılmış ve bu alana da iskemleler konularak kahve olarak kullanılmıştır. Hoca Ali Rıza, Bulgurlu'daki kahvelerden köyün görünümünü resmettiği gibi kahvehanelerin içini ve nargile, kahve değirmeni gibi eşyaları da resme aktarmıştır. Tarih belirtmediği karakalem "Bulgurlu Köyünde Bir Kahve" resminde, kahvehanede berberin köşesi olan bölümü ayrıntılarıyla belgelemiştir. Koltuk, traş malzemeleri, ayna, leğen, tavanda petrol lambası gibi birçok eşya görülür.

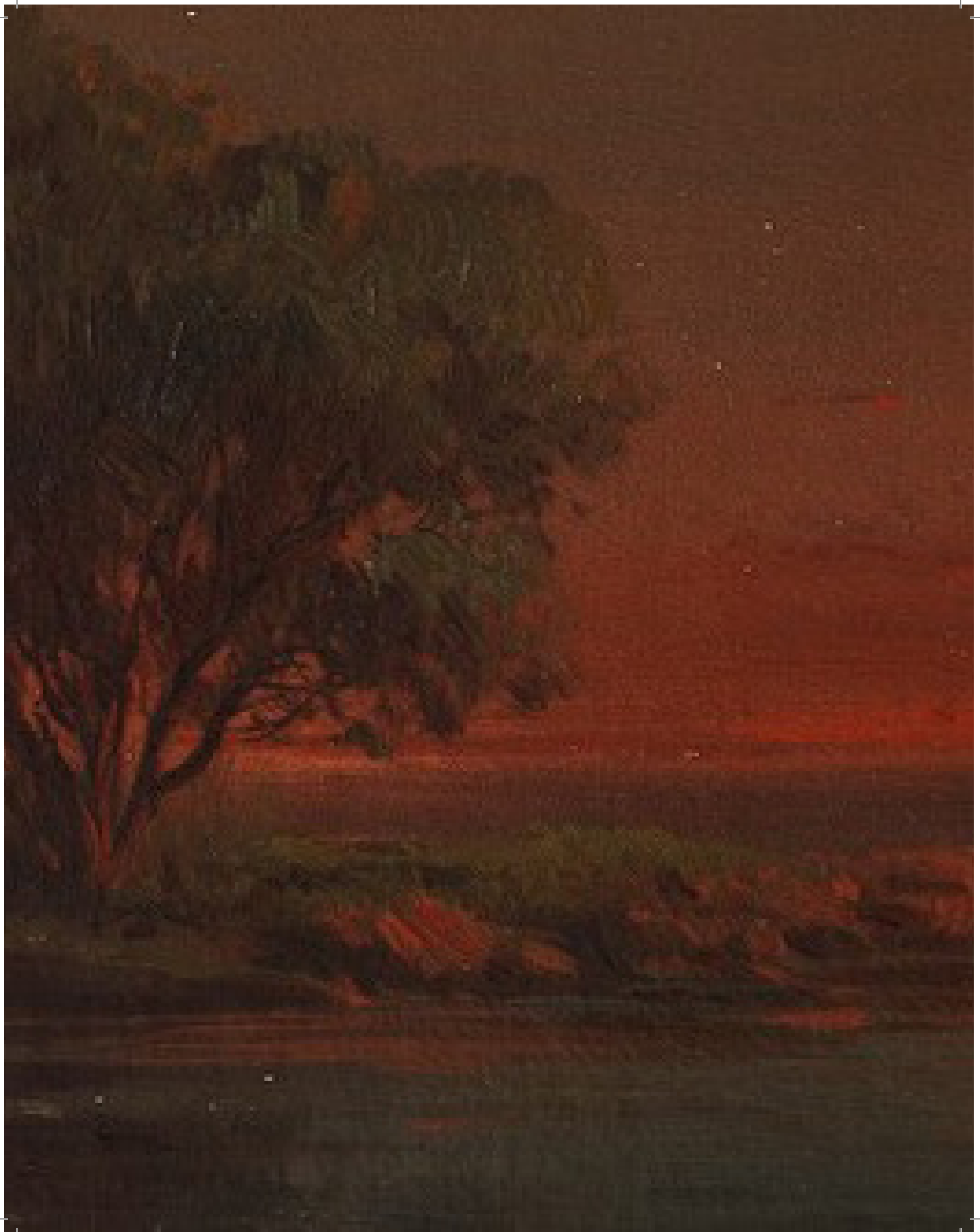
Küçük Çamlıca'da, harap bir Bektaşî tekkesinin yerine Sultan IV. Mehmed tarafından yaptırılmış bir saray bulunuyordu. Saray, günümüze ulaşmamasına rağmen Sultan IV. Mehmed tarafından hemen yakınına yaptırılan H.1064 / M.1653 tarihli IV. Mehmed Çeşmesi işlevini sürdürmektedir. Konyalı, çeşmenin Çamlıca Suyu diye tanındığını ve adının Cennetâbâd olduğunu belirtir. Çeşmenin üst kısmına, Cennetâbâd'ın yerine H.1227 / M.1812'de Sultan II. Mahmud tarafından "Sürûrâbâd şâhâne kasrı" olarak belirtilen Sürûrâbâd Kasrı yaptırılmıştır. Sultan II. Mahmud / Sürûrâbâd Kasrı, günümüze ulaşmamıştır. Haskan, çok değişiklikler geçiren iki katlı ahşap ve yayvan bu yapının 1910'larda halen mevcut olduğunu bildirir. Padişahın buradan atış talimleri yaptığı bilinir ve Acıbadem'de yer alan Nişantaşı günümüze kadar ulaşmıştır. Hoca Ali Rıza'nın 10 Eylül 1326 [23 Eylül 1910] tarihli Çamlıca'dan adalara bakış sunan bir resminde, ince uzun dörtgen gövdeli Nişantaşı açıkça görülür. Etrafında hiç yapı olmayan Nişantaşı, boş arazi ortasında yükselirken günümüzde ise çok katlı apartmanlar arasında kalmıştır. Sultan II. Mahmud'un tuğrası ve H.1227 / M.1812 tarihini veren Defter Emîni Arif Efendi

tarafından yazılmış kitabesi vardır. Bu anıt, Küçük Çamlıca Kasrı tamamlandığında açılışına gelen Sultan II. Mahmud'un merasim sonrasında yapılan tüfek atışlarında 1000 adımda yumurta yı kırdığı için dikilmiştir.

Suları ve mesire alanıyla ünlü Libadiye, Hoca Ali Rıza'nın resmettiği yerler arasındadır. Sanatçı, kiremit kaplı çatı örtülü tek katlı bir yapı önünde ağaç altında, biri iskemlede, ikisi yerde oturan üç kişiyi resmetmiş ve gündelik yaşamdan bir kesit aktarmıştır.

Bulgurlu'nun günümüz Ümraniye'sinde kalan arazilerindeki taş ocakları önemli idi. Bulgurlu civarında Yalnız Servi denilen yerdeki büyük taş ocakları, Yeniçeri serdengeçtileri nezaretinde mirî hesabına işletilmiştir. Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra kapatılmış ve yakınındaki Yalnız Servi mevkiine 1876 Rumeli bozgununda muhacirler yerleştirilmiştir. Muhacirler adı ile bir köy olan bölgenin adı Yeniköy olarak değiştirilmiştir. Sonrasında bu bölge Ümraniye adıyla gelişmeye başlamış ve Üsküdar'dan ayrılarak 1988'de ilçe olmuştur. Hoca Ali Rıza, Bulgurlu Köyü ve civarını resmettiği yerler arasında, resimlerine yazdığı el yazısı notlarında Yalnız Servi, Muhacir Köyü ve Ümraniye Kariyesi isimlerini belirtmiştir.

Hoca Ali Rıza'nın Bulgurlu ve çevresinden görünümünü sunan resimleri, gerek resimlerin yapıldığı yıllardaki Bulgurlu Köyü'nün cami, mescit, çeşme gibi anıtsal yapılarını; ev, köşk gibi konut mimarisini; kireçhane, sucukhane, fırın, kahvehane gibi diğer yapıların varlığını ve bu yapılar çevresindeki gündelik, sosyal yaşamı belgelemesi açısından önem kazanmaktadır. Resimleri, o yıllardan günümüze kadar hızla değişmiş olan Bulgurlu ve çevresi için görsel belge değeri taşımaktadır. Üsküdarlı Ali Rıza diye de anılan Hoca Ali Rıza Bey, tarihi Bulgurlu köyünü bizlere aktaran resimlerinden dolayı, "Bulgurlu'nun ressamı" unvanını da hak etmektedir.

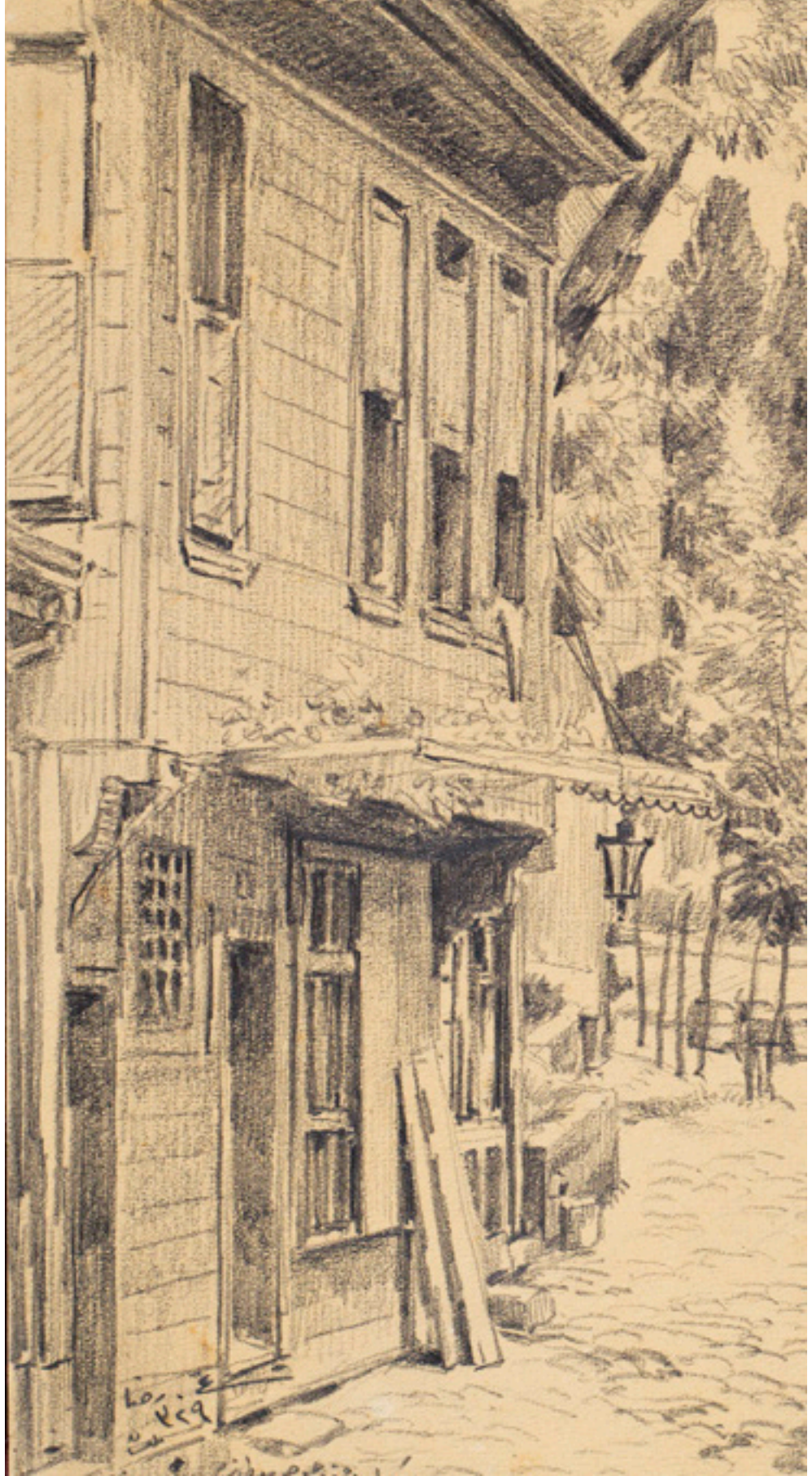

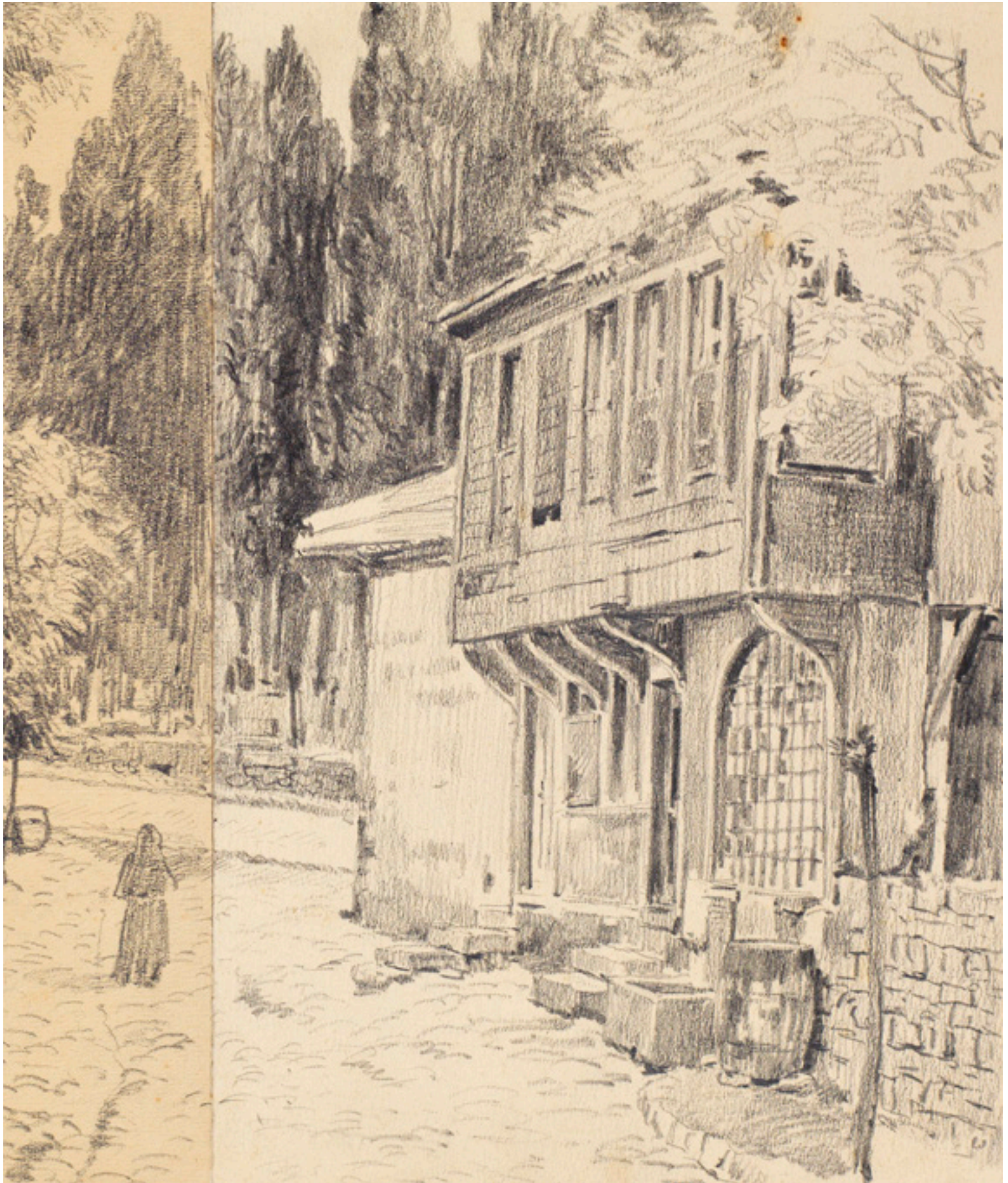
Üsküdar'da Dr. Hikmet Bey'in Hanesinden
15 Ağustos 1327 (28 Ağustos 1911)
Kağıt üzerine karakalem
26x19 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Üsküdar'da Ayazma Camii
"Üsküdar'da Atazma Cami-i Şerifi'nin Hünkar Dairesi"
Kağıt üzerine karakalem
26x33 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

**Üsküdar'da Karacaahmet
ultan Mezarlığı**
Kağıt üzerine desen
27x20 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Üsküdar Vapur İskelesi
37 Mart 1307 (12 Nisan 1891)
Kağıt üzerine suluboya
25x10 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Üsküdar Doğancılar'da Çarşı
Kağıt üzerine suluboya
27x19 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

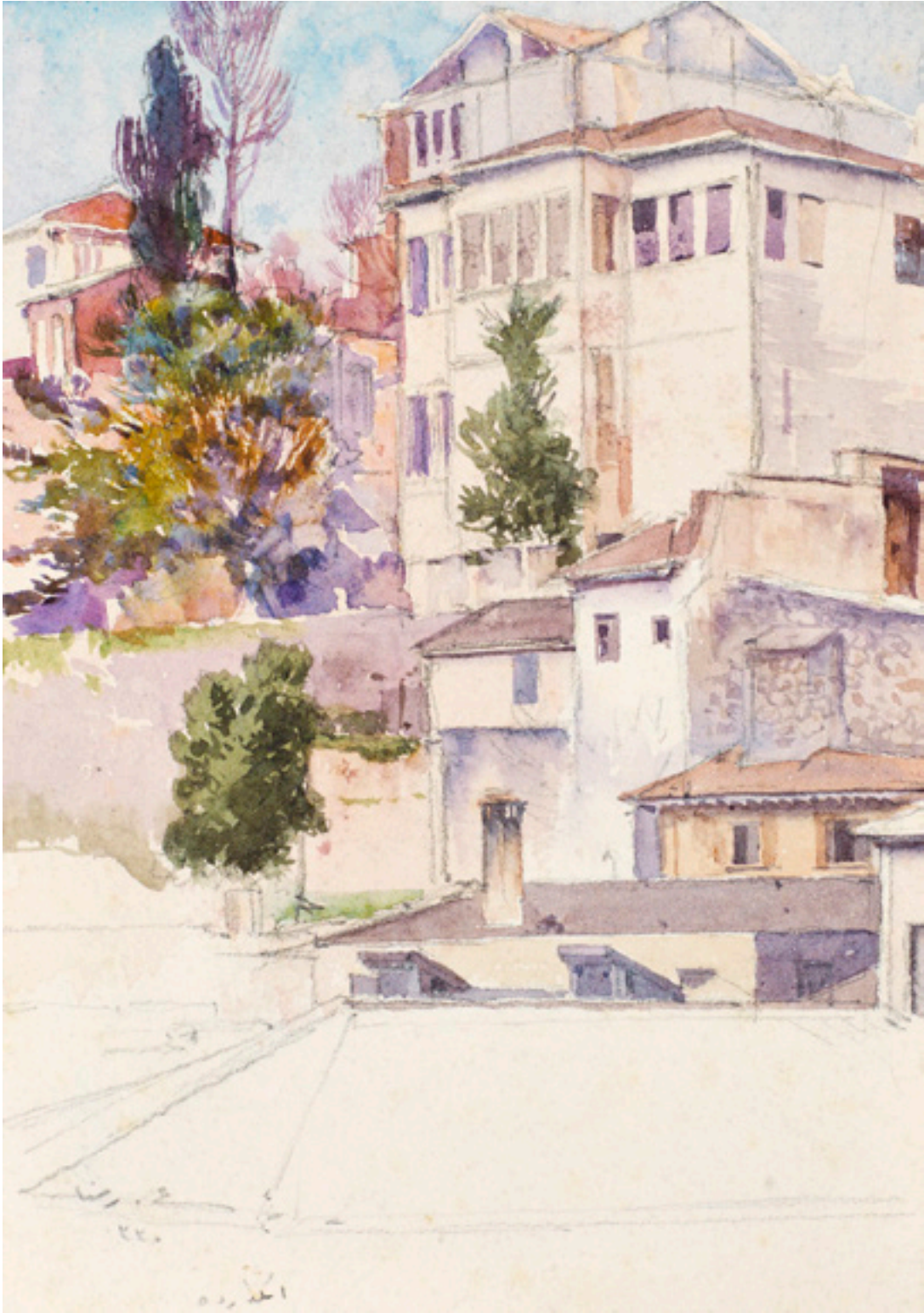

Üç Top Taşı

Kağıt üzerine karışık teknik

25x20 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Üsküdar'da
Kağıt üzerine suluboya
19x13 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Üsküdar
“Üsküdar’da Demirciler içi ve atlama taşı arasında Pazar mahalli (tabiattan)”
Kağıt üzerine suluboya
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyon

Peyzaj

Kağıt üzerine suluboya

37x26 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Evler
Kağıt üzerine suluboya
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Karacaahmet'ten

“İlmiyeden Mehmed Mesut Efendi'nin binakerde kahve yahut sebil. Tarih-i inşası 1199'dur.”

16 Teşrinievvel 1332 (29 Ekim 1916)

Kağıt üzerine suluboya

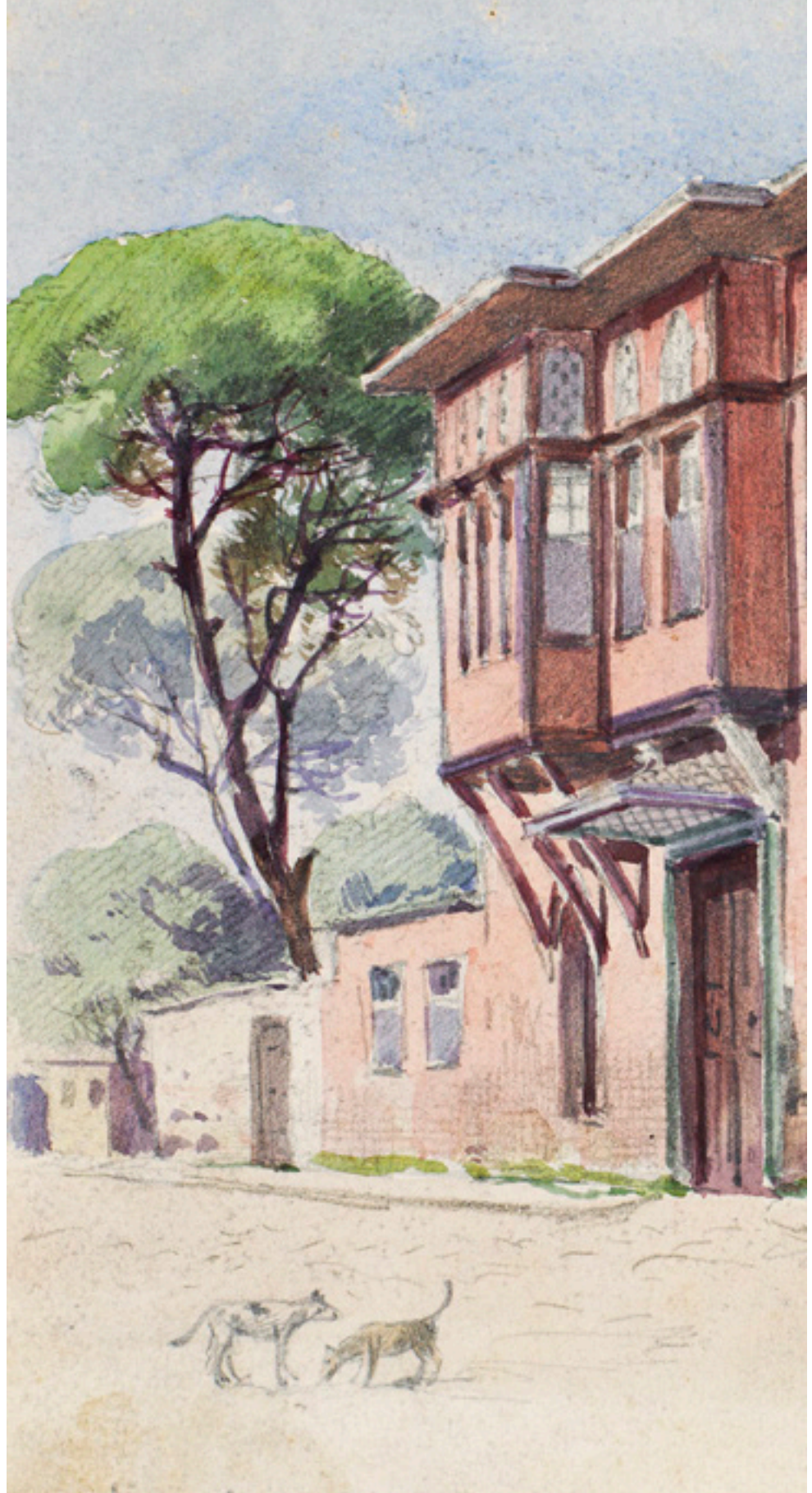
19x24 cm

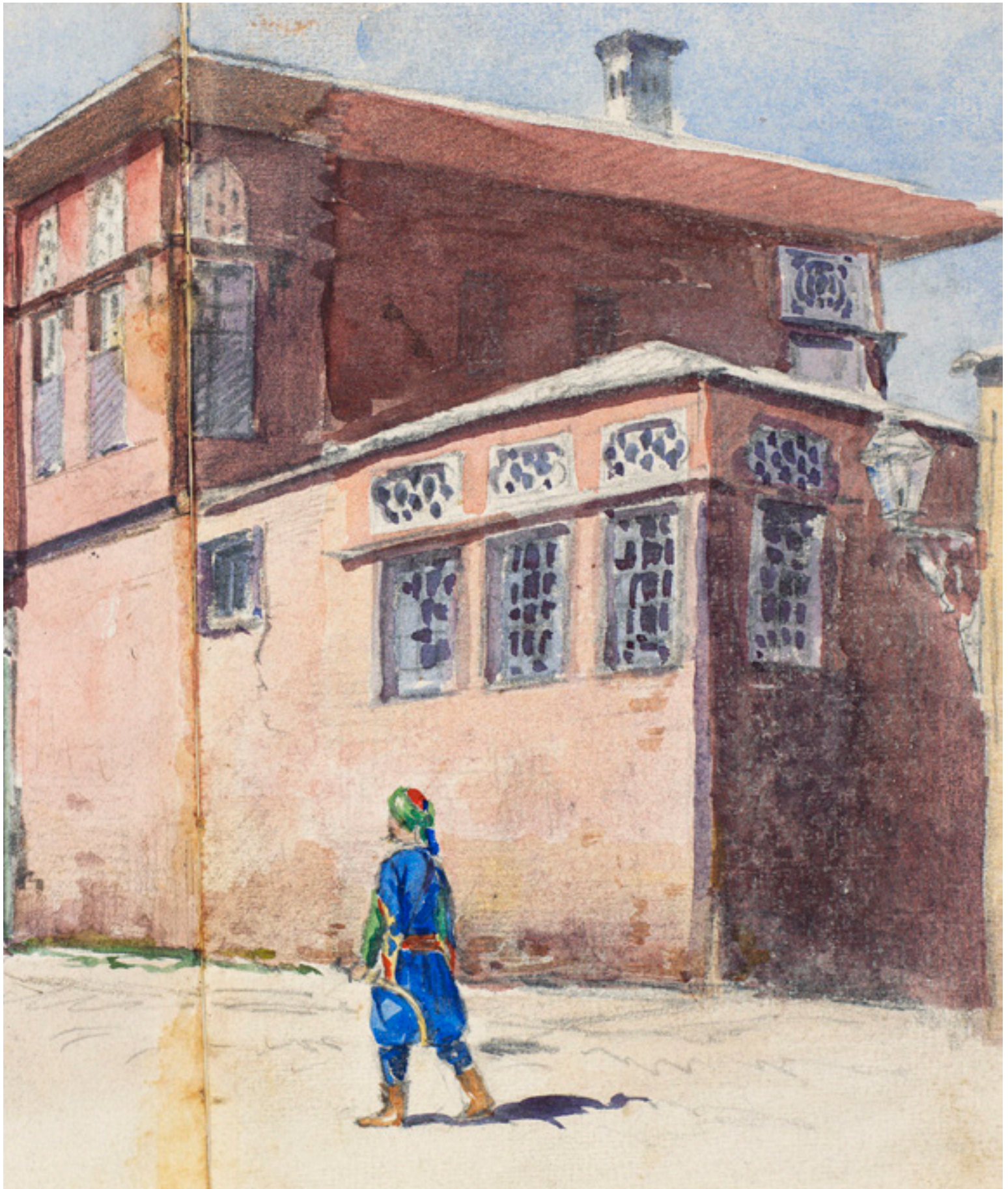
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Sokak
Kağıt üzerine suluboya
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Üsküdar'da Bir Ev
Kağıt üzerine suluboya
19x25 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Kırmızı Ev
Kağıt üzerine suluboya
22x22 cm
1900
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Ağaçlı Tepe
Kağıt üzerine suluboya
25x18 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Peyzaj

Kağıt üzerine suluboya

23x35 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Evler

Mukavva üzerine marulfe bez üzerine yağlıboya

33x23 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Çamlıca'da
Mukavva üzerine marufle bez üzerine yağlıboya
18x31 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Çamlıca'dan

Mukavva üzerine marufle bez üzerine yağlıboya

23x33 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Çamlıca'da
1330 (1914)
Mukavva üzerine yağlıboya
24x33 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

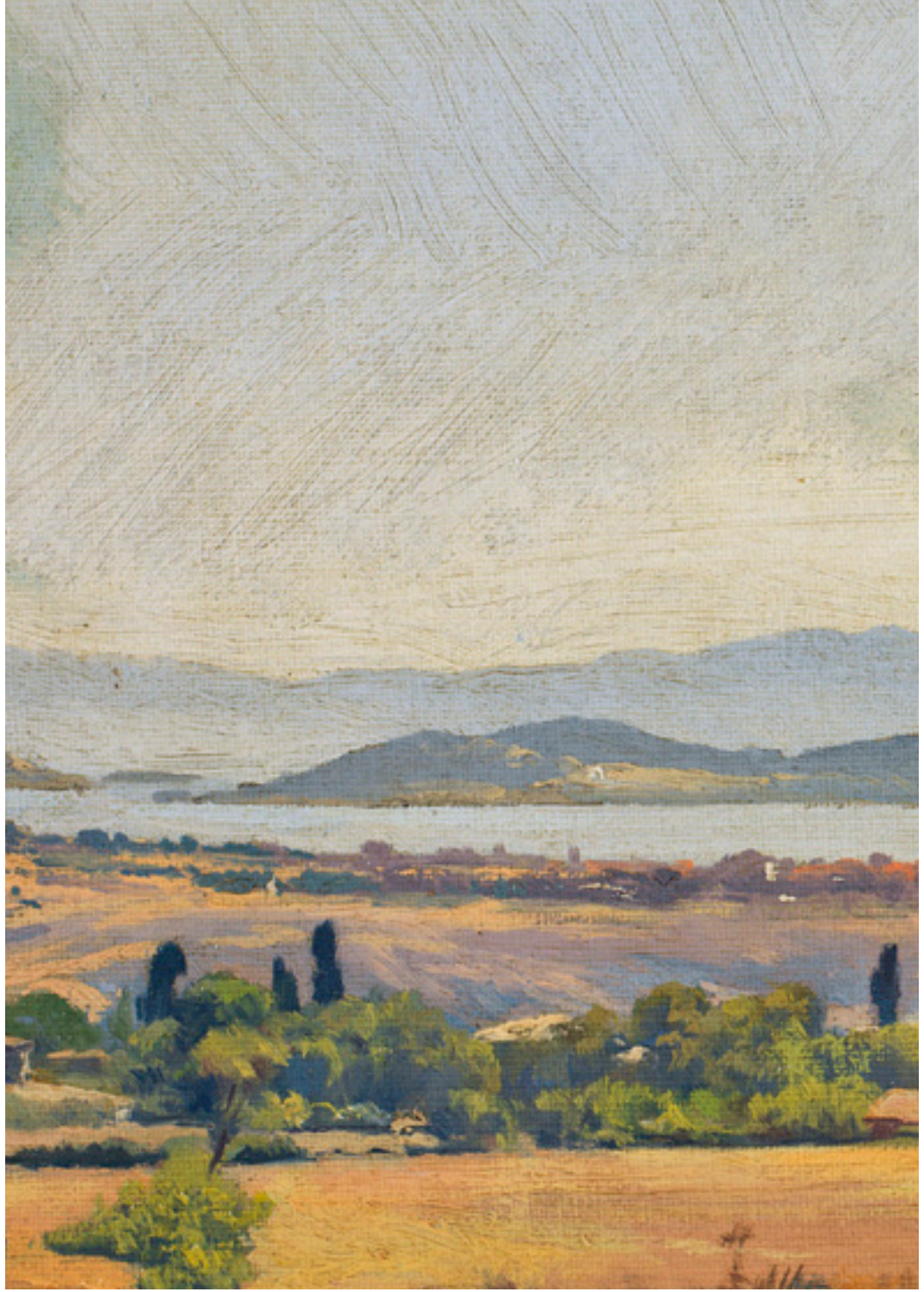

Çamlıca'dan

Mukavva üzerine marufle bez üzerine yağlıboya

19x31 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Çamlıca'dan Adalar

Mukavva üzerine marufle bez üzerine yağlıboya

23x33 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Doğancılar

Mukavva üzerine yağlıboya

32x23 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Üsküdar'dan

Mukavva üzerine yağlıboya

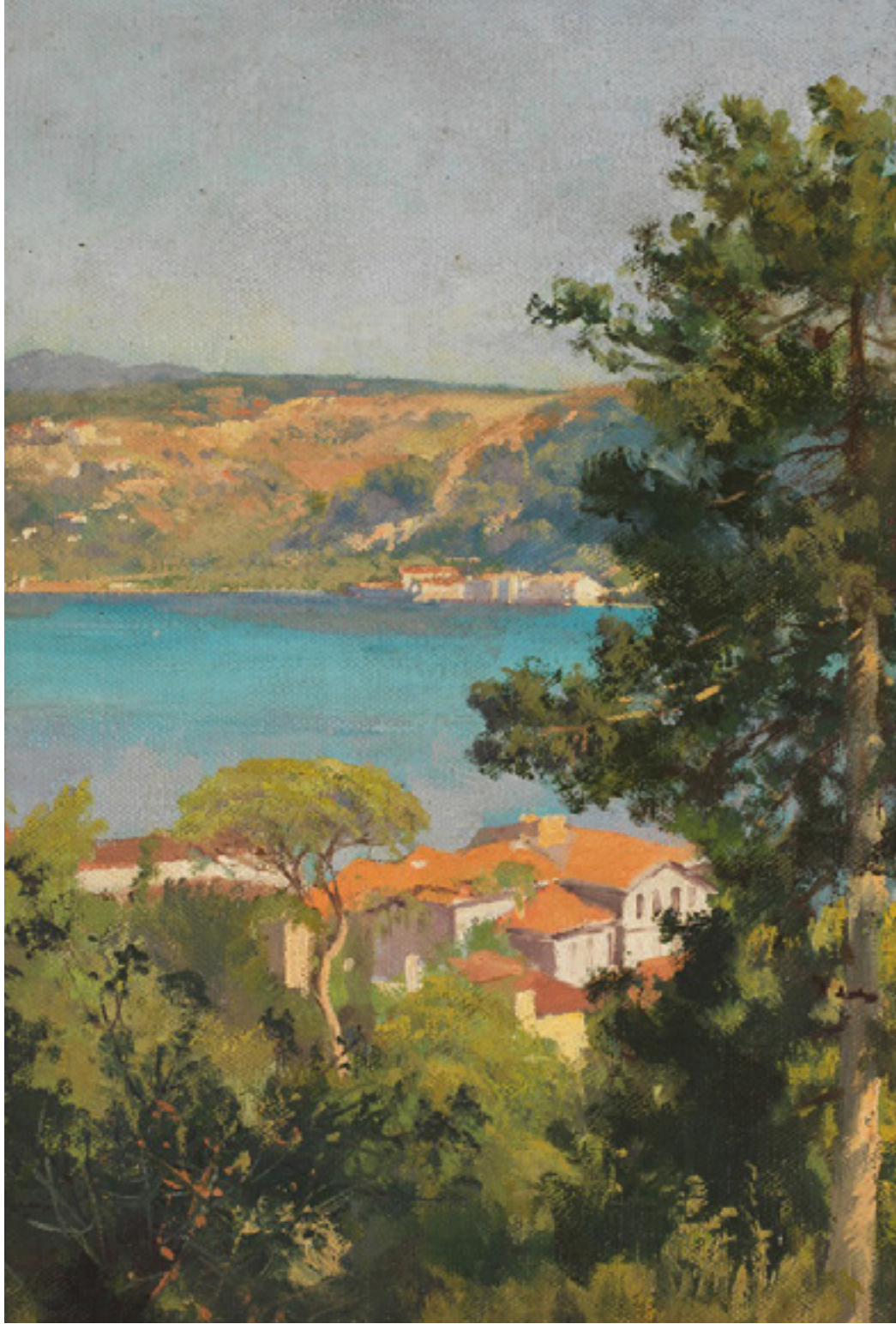
16x28 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Evler
Mukavva üzerine yağlıboya
29x21 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Peyzaj

Mukavva üzerine marufle bez üzerine yağlıboya

43x30 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Kız Kulesi
Mukavva üzerine marufle bez üzerine yağlıboya
43x26 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Fıstık Çamı

Mukavva üzerine marufle bez üzerine yağlıboya

43x26 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Fırtınada Deniz

Mukavva üzerine yağlıboya

33x22 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Gülhane Parkı Kapısı
Karton üzerine yağlıboya
27x18 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Peyzaj

Tuval üzerine yağlıboya

33x50 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Çamlıca
Mukavva üzerine yağlıboya
17x31 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

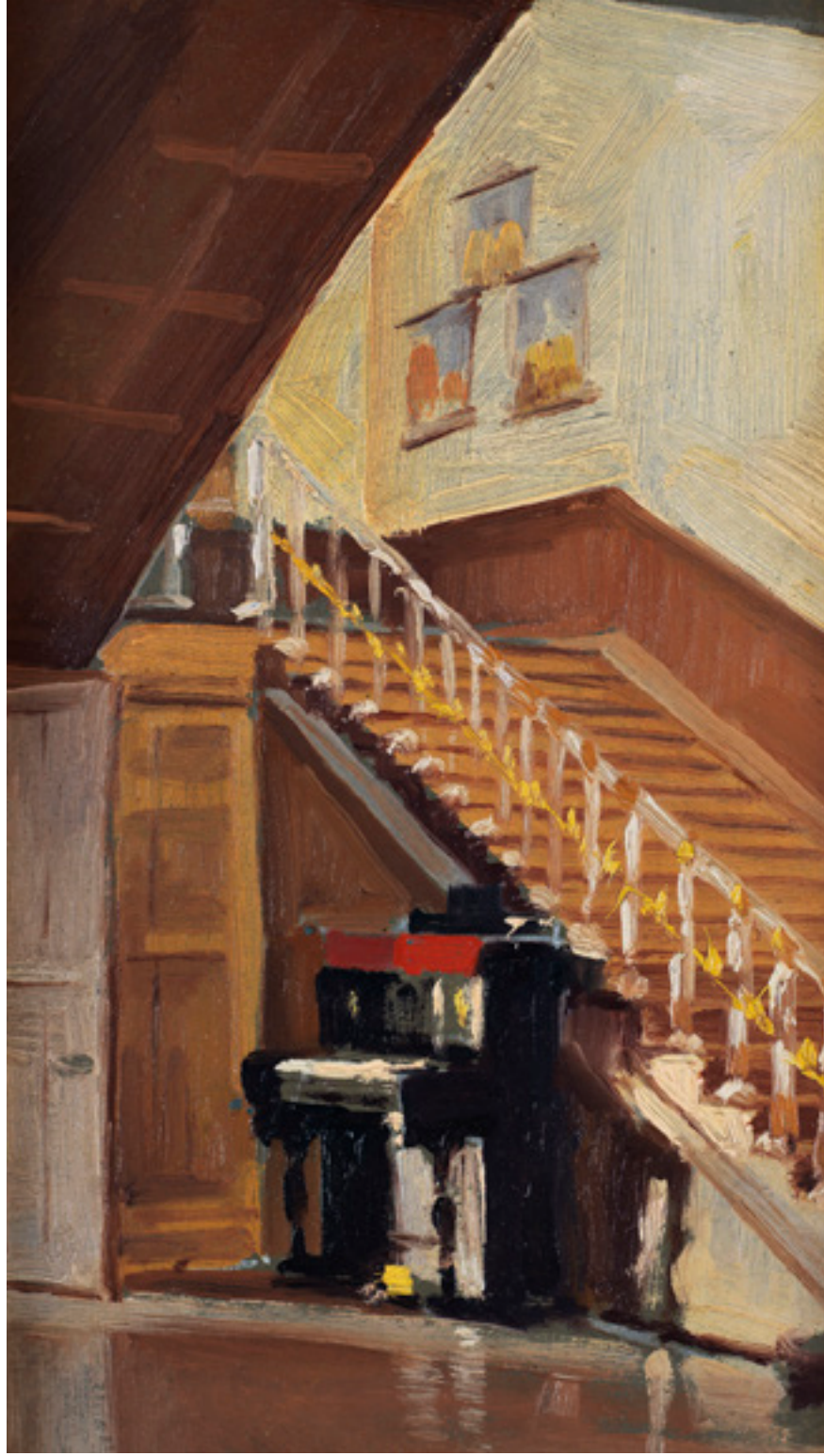

Çeşmeli Dar Yol
Karton üzerine yağlıboya
34x24 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Geçit
1926
Mukavva üzerine marufle bez üzerine yağlıboya
43x25 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Çamlıca Kız Lisesi
Mukavva üzerine yağlıboya
27x16 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Oda İçi
Mukavva üzerine yağlıboya
33x23 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Kayalar
Kağıt üzerine suluboya
20x12 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Peyzaj
Kontrplak üzerine yağlıboya
18x23 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Pendik Şeyhli Köyünde
18 Nisan 1325 (1 Mayıs 1910)
Kağıt üzerine suluboya
23x30 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Değirmendere'den Görünüş

1318 (1902)

Kağıt üzerine suluboya

23x34 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Değirmendere'nin yakınında Saraylı Köyünde
Kağıt üzerine suluboya
24x34 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Köprü
Mukavva üzerine marufle bez üzerine yağlıboya
20x63 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Kur
Mukavva üzerine marufle bez üzerine yağlıboya
25x42 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Peyzaj

Mukavva üzerine marufle bez üzerine yağlıboya

33x25 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Peyzaj

Kağıt üzerine karışık teknik

39x19 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Erenköy Kız Lisesi

Mukavva  zerine marufle bez üzerine yağlıboya

27x20 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Tarla ve İnsan

Mukavva üzerine yağlıboya

32x20 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Mehtap

Mukavva üzerine yağlıboya

30x30 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Mehtap

Ahşap üzerine yağlıboya

29x16 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Ağaç ve Deniz

Mukavva üzerine yağlıboya

27x17 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Mehtap

Mukavva üzerine yağlıboya

35x19 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Günbatımı
Tuval üzerine yağlıboya
40x16 cm
Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Yemişler

1341 (1900)

Karton üzerine yağlıboya

24x16 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

Meyvalar

Mukavva üzerine marufle bez üzerine yağlıboya

25x21 cm

Ankara Milli Kütüphane Koleksiyonu

iyi ki ÜSKÜDAR var!

Hilmi Türkmen
BELEDİYE BAŞKANI